МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057 (print)
ISSN 2520-2065 (online)

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

ІНТЕРНАУКА
Видавничий дім

№ 19(119)/2021

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР

Збірник наукових праць

№ 19(119)

Київ 2021

ББК 1
УДК 001
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education İndex; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education İndex; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 2021

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Секретар: **Захарова Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Економічні науки»:

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Денисекно Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)

Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Карімкулов Жасур Іманбоєвич** — доктор економічних наук, доцент (Ташкент, Республіка Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Мухсінова Лейла Хасанівна** — доктор економічних наук, доцент (Оренбург, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Ніценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тульчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хахонова Наталія Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Чубукова Ольга Юріївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Белялов Талят Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Султонов Шерали Нуралиевич** — доктор філософії з економічних наук (PhD) (Ташкент, Республіка Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)
Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)
Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)
Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)
Член редакційної колегії: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор наук з національної безпеки, доктор економічних наук, член-кореспондент Російської академії природної історії (Русе, Болгарія)
Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)
Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)
Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)
Член редакційної колегії: **Галунько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)
Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)
Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтен Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджан)
Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)
Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)
Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуіре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)
Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)
Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)
Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)
Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)
Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)
Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)
Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)
Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)
Член редакційної колегії: **Мушенок Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Розділ «Технічні науки»:

Член редакційної колегії: **Бєліков Анатолій Серафімович** — доктор технічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Луценко Ігор Анатолійович** — доктор технічних наук, професор (Кременчук, Україна)

Член редакційної колегії: **Мельник Вікторія Миколаївна** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Наумов Володимир Аркадійович** — доктор технічних наук, професор (Калінінград, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Румянцев Анатолій Олександрович** — доктор технічних наук, професор (Краматорськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сергейчук Олег Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чабан Віталій Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Аль-Абабнех Хасан Алі Касем** — кандидат технічних наук (Амман, Йорданія)

Член редакційної колегії: **Артюхов Артем Євгенович** — кандидат технічних наук, доцент (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Баширбейлі Адалат Ісмаіл** — кандидат технічних наук, головний науковий спеціаліст (Баку, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Кабулов Нозімжон Абдукарімович** — кандидат технічних наук, доцент (Республіка Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Коньков Георгій Ігорович** — кандидат технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кузьмін Олег Володимирович** — кандидат технічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Почужевский Олег Дмитрович** — кандидат технічних наук, доцент (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Саньков Петро Миколайович** — кандидат технічних наук, доцент (Дніпро, Україна)

Розділ «Педагогічні науки»:

Член редакційної колегії: **Кузава Ірина Борисівна** — доктор педагогічних наук, доцент (Луцьк, Україна)

Член редакційної колегії: **Лігоцький Анатолій Олексійович** — доктор педагогічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мулик Катерина Віталіївна** — доктор педагогічних наук, доцент (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Рибалко Ліна Миколаївна** — доктор педагогічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапйовська Ірина Ігорівна** — кандидат педагогічних наук, доцент (Луцьк, Україна)

Розділ «Історичні науки»:

Член редакційної колегії: **Білан Сергій Олексійович** — доктор історичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Добржанський Олександр Володимирович** — доктор історичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Сопів Олександр Валентинович** — доктор історичних наук, професор (Майкоп, Республіка Адигея, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Уразімова Тамара Володимирівна** — PhD in History of Art, доцент (Нукус, Узбекистан)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Мангушев Дмитро Валерійович, Мамедов Мурад
ЦИФРОВІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ 9

Павлов Костянтин Володимирович, Павлова Олена Миколаївна, Фатенок-Ткачук Алла Олександрівна, Сосовська Олена Сергіївна, Мул Вікторія Петрівна
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НУЛЬОВОГО БАЛАНСУ У ПРОЦЕСІ ЛІКВІДАЦІЇ ЦІЛІСНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ 16

Симоненко Олена Іванівна, Пучка Юлія Ігорівна
АНАЛІЗ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА 22

Тиркало Юрій Євгенійович
ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ 27

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Гулима Олександр Петрович, Опельбаум Юлій Шоєлевич
ПРО ОДНЕ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «СТОРІНКИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» 30

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Lavinda Svitlana
THE USE OF INTERACTIVE METHODS IN THE PROCESS OF STUDYING HUMANITIES AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS 37

Бондаренко Вікторія Володимирівна
СУЧАСНА ПАРАДИГМА ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ 41

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Трачук Тетяна Анатоліївна
ПОНЯТТЯ ПОСТПРАВДИ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ 47

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Oliynyk Olena, Tisheninova Varvara
PARALLELISM AND CONCURRENCY IN HASKELL 52

Стукальська Наталія Миколаївна, Кузьмін Олег Володимирович, Ряба Ольга Дмитрівна, Дериш Андрій Дмитрович
УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РІДКОЇ ОСНОВИ НА ЯКІСТЬ БОРОШНЯНИХ БЕЗГЛЮТЕНОВИХ ВИРОБІВ 56

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Корнієнко Ганна Сергіївна, Невзорова Анна Ігорівна
ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ХОЛДИНГОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ 65

УДК 330.3

Мангушев Дмитро Валерійович
кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Мангушев Дмитрий Валерьевич
кандидат экономических наук, доцент
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
Mangushev Dmytro
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University
ORCID: 0000-0001-8795-164X

Мамедов Мурад
магістрант
Харківського національного університу імені В.Н. Каразіна
Мамедов Мурад
магистрант
Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина
Mammadov Murad
Student of the
V.N. Karazin Kharkiv National University

ЦИФРОВІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ

ЦИФРОВИЗАЦИЯ БИЗНЕСА В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ

DIGITIZATION OF BUSINESS IN THE DEVELOPMENT PROCESS

Анотація. *Сучасний банківський бізнес під впливом цифровізації зазнає радикальних змін, що зумовлені великою кількістю чинників. Клієнти застосовують різноманітні канали отримання банківських послуг, активно використовують нові платформи для взаємодії з банками, як наслідок, відбувається покращення клієнтського досвіду. Впровадження цифрових технологій та аналізу великих даних створює можливості для розробки та виведення на ринок нових банківських продуктів. Інтегрований вплив факторів, які зумовлюють зміни в діяльності банківського сектору, посилюється завдяки тому, що вони зачасту взаємодіють між собою. Наприклад, технологічні зміни ініціюють нові проекти покращення обслуговування клієнтів, які, в свою чергу, сприяють подальшому інвестуванню у розвиток цифровізації.*

У статті розкрито сутність понять цифрова економіка та цифровізація бізнесу як складова цифрової економіки. Визначено, що серед базових складових цифрової економіки, як правило, виділяють такі основні як цифрова інфраструктура, електронні державні послуги, цифровізація бізнес-процесів, електронна комерція. Тобто цифровізація бізнесу в процесі розвитку є невід'ємною складовою цифрової економіки. Запропоновано визначати цифровізацію в контексті реалізації в бізнес-організації як процес впровадження нових цифрових бізнес-моделей.

Систематизовано основні інструменти цифровізації бізнесу у банківському секторі, зокрема, інноваційні програми та проекти, нові знання та інтелектуальні продукти, сучасне нове інноваційне обладнання та технології, інноваційні продукти та послуги, інноваційні механізми формування ринку банківських продуктів та послуг. Узагальнено основні тенденції цифровізації банківського бізнесу, зокрема, зростання онлайн транзакцій, спрощення доступу до банківських продуктів, безпаперовий документообіг, застосування алгоритмів штучного інтелекту та машинного навчання, розвиток аналізу великих даних, зростання сегменту необанків, впровадження хмарних технологій, застосування концепції відкритого банкінгу тощо.

Ключові слова: *цифрова економіка, цифровізація, цифрова трансформація.*

Аннотация. *Современный банковский бизнес под влиянием цифровизации претерпевает радикальные изменения, которые обусловлены большим количеством факторов. Клиенты используют различные каналы получения банковских услуг, активно употребляют новейшие платформы для взаимодействия с банками, как следствие, происходит улучшение*

клиентского опыта. Внедрение цифровых технологий и анализа больших данных создает возможности для разработки и вывода на рынок новых банковских продуктов. Интегрированное влияние факторов, обуславливающих изменения в деятельности банковского сектора, усиливается благодаря тому, что они часто взаимодействуют между собой. Например, технологические изменения инициируют новые проекты по улучшению обслуживания клиентов, которые, в свою очередь, способствуют дальнейшему инвестированию в развитие цифровизации.

В статье раскрыта сущность понятий цифровая экономика и цифровизация бизнеса как составляющая цифровой экономики. Определено, что среди базовых составляющих цифровой экономики обычно выделяют такие основные как цифровая инфраструктура, электронные государственные услуги, цифровизация бизнес-процессов, электронная коммерция. То есть, цифровизация бизнеса в процессе развития является неотъемлемой составляющей цифровой экономики. Предложено определять цифровизацию в контексте реализации бизнес-организации как процесс внедрения новых цифровых бизнес-моделей.

Систематизированы основные инструменты цифровизации бизнеса в банковском секторе, в частности, инновационные программы и проекты, новые знания и интеллектуальные продукты, современное новое оборудование и технологии, инновационные продукты и услуги, инновационные механизмы формирования рынка банковских продуктов и услуг. Обобщены основные тенденции цифровизации банковского бизнеса, в частности, рост онлайн транзакций, упрощение доступа к банковским продуктам, безбумажный документооборот, применение алгоритмов искусственного интеллекта и машинного обучения, развитие анализа больших данных, рост сегмента необанков, внедрение облачных технологий, применение концепции открытого банкинга.

Ключевые слова: *цифровая экономика, цифровизация, цифровая трансформация.*

Summary. *Modern banking business under the influence of digitalization is undergoing radical changes due to many factors. Customers use various channels to obtain banking services, actively use new platforms to interact with banks, as a result, there is an improvement in the customer experience. The introduction of digital technologies and big data analysis creates opportunities for the development and marketing of new banking products. The integrated impact of factors that cause changes in the banking sector is exacerbated by the fact that they often interact with each other. For example, technological change is initiating new projects to improve customer service, which in turn encourages further investment in the development of digitalization.*

The article reveals the essence of the concepts of digital economy and digitalization of business as a component of the digital economy. It is determined that among the basic components of the digital economy, as a rule, there are such basic ones as digital infrastructure, e-government services, digitalization of business processes, e-commerce. That is, the digitalization of business in the process of development is an integral part of the digital economy. It is proposed to define digitalization in the context of implementation in a business organization as a process of implementing new digital business models.

The main tools of digitalization of business in the banking sector are systematized, in particular, innovative programs and projects, new knowledge and intellectual products, modern new innovative equipment and technologies, innovative products and services, innovative mechanisms of market formation of banking products and services. The main tendencies of digitalization of banking business are generalized, in particular, growth of online transactions, simplification of access to banking products, paperless document circulation, application of artificial intelligence and machine learning algorithms, development of big data analysis, growth of neobank segment, introduction of cloud technologies, open banking concept.

Key words: *digital economy, digitalization, digital transformation.*

Постановка проблеми. Цифровізація є актуальним трендом сучасної світової економіки та фінансово-кредитного сектору зокрема. Наразі вона стала найважливішим фактором економічного зростання та розвитку бізнесу. Цифрові технології інтегровані у всі сфери діяльності, включаючи банківський сектор, оскільки вони спрощують роботу та є основою для довгострокового розвитку. Слід зазначити, що пандемія COVID-19 виступила стимулюючим фактором для прискореної цифровізації у банківському секторі. Тому дослідження цифровізації бізнесу в процесі розвитку є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику цифровізації бізнесу в процесі розвитку, зокрема банківського, досліджують такі науковці як Гребешкова О. М., Гулей А. І., Завербний А. С., Казарян О. Г., Кльоба Л. Г., Коваленко В. В., Корнівська В. О., Король М. М., Кочкодан В. Б., Крухмаль О. В., Кузнєцова А. Я., Міщенко В. І., Нагайчук Н. Г., Олійник Г. Ю., Онищенко Ю. І., Полоус О., Токмакова І. В., Тюхтенко Н. А., Фостолович В. А., Хуторна М. Е., Чмерук Г. Г., Швиданенко Г. О., Шелудько С. А., Янголь Г. В. та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних, методичних та практичних аспектів інструментів цифровізації в процесі розвитку бізнесу. Мета дослідження розкривається у таких основних завданнях: розкрити поняття та роль цифровізації в процесі розвитку бізнесу; систематизувати інструменти цифровізації банківського бізнесу; узагальнити глобальні тенденції цифровізації банківської діяльності;

Виклад основного матеріалу. Поняття цифровізації бізнесу доцільно розглядати у більш

широкому контексті цифрової економіки. У сучасному світі прогресивні новітні технології проникають у всі сфери людського життя, впливаючи не лише на економічні відносини держави, а й на відносини фінансового характеру. Майже всі країни поступово починають запроваджувати «цифрову економіку», яка базується на комп'ютерних технологіях, через її очевидні конкурентні переваги інноваційного розвитку економічних систем різних рівнів. Тому, в першу чергу, визначимо поняття «цифрова економіка».

Дослідниця Савчук С. В. визначає цифрову економіку у широкому сенсі як сукупність відносин, які складаються в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання і базуються на онлайн-технологіях та спрямовані на задоволення потреб в життєвих благах, що, в свою чергу, передбачає формування нових способів і методів господарювання та вимагає дієвих інструментів державного регулювання [18]. На нашу думку, таке визначення є занадто загальним, а вживання терміну «онлайн-технології» не враховує усі можливості цифровізації бізнесу.

Дослідник Македон В. В. під цифровою економікою розуміє виробництво, продажі і постачання продуктів через комп'ютерні мережі [12]. Дане визначення не враховує робіт та послуг, а також, використання лише комп'ютерних мереж обмежує інструменти цифровізації.

Дослідниця Олійник Г. Ю. визначає цифрову економіку як діяльність, в якій ключовими факторами виробництва є цифрові дані та їх використання, що дозволяє суттєво підвищити ефективність у різних сферах діяльності [15]. Дане визначення є більш специфічним, але потребує більшої конкретизації.

Дослідник Лазебник Л. Л. вважає, що цифрову економіку можна визначити як економіку, що заснована на передачі даних. які завдяки сучасним можливостям їх генерування, аналізу і наступного прийняття рішень перетворюються на цінний ресурс [11]. Вважаємо, що таке визначення не в повній мірі розкриває поняття цифрова економіка, оскільки цифровими активами є не лише дані.

Найбільш повне визначення, на нашу думку, запропоноване дослідницею Кузнєцовою А. Я., яка під цифровою економікою має на увазі економічну діяльність, яка виникла лише завдяки новітнім цифровим технологіям та базується на використанні нових цифрових бізнес-моделей і в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові [10].

Серед базових складових цифрової економіки, як правило, виділяють такі основні як цифрова інфраструктура, електронні державні послуги, цифровізація бізнес-процесів, електронна комерція. Тобто цифровізація бізнесу в процесі розвитку є невід'ємною складовою цифрової економіки. Основні підходи до визначення поняття «цифровізація» в контексті застосування її у бізнесі узагальнено у табл. 1.

На основі аналізу визначень, наведених у табл. 1 пропонуємо визначати цифровізацію в контексті реалізації в бізнес-організації як процес впровадження нових цифрових бізнес-моделей.

Цифровізація охоплює усі аспекти діяльності банківської установи, включаючи як внутрішні інновації, які безпосередньо використовуються в межах банку (стосовно нових видів банківських продуктів, послуг, нових методів роботи), так і зовнішні, які спрямовані на удосконалення чи застосування нових методів реалізації банківських продуктів, використання цифрового маркетингу, нових форм інвестування банками тощо. Об'єкти цифровізації банківської діяльності узагальнено на рис. 1.

Впровадження цифрових каналів передбачає надання клієнтам певної цифрової системи, за

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «цифровізація» у сучасних наукових джерелах

Автор	Визначення
Кльоба Л.Г. [5]	Цифровізація — це комплекс сучасних економічних, організаційно-управлінських, інституційних нововведень в будь-якій сфері функціонування бізнес-організації.
Король М.М. [8]	Цифровізація — сукупність економічних, організаційно-управлінських, інституційних інновацій бізнес-організацій, які пов'язані із розвитком цифрових технологій
Крухмаль О.В. [9]	Поняття цифровізації слід визначати як практичне перетворення процесів чи об'єктів, які спочатку (частково або повністю) є фізичними чи аналоговими, у їх повну або часткову конвертацію у цифрові, тобто такі, що базуються на дискретних сигналах.
Олійник Г.Ю. [15]	Цифровізація — це впровадження сучасних технологій у бізнес-процеси підприємства
Чмерук Г.Г. [23]	Цифровізація — це процес впровадження цифрових технологій генерації, оброблення, передачі, зберігання й візуалізації даних у різних сферах людської діяльності, а не тільки в економіці.
Шелудько С.А. [25]	Цифровізацію (англ. digitalization) доцільно визначати як практичне перетворення процесів, контенту або об'єктів, що первісно є (частково або повністю) фізичними або аналоговими, на (більшою мірою або повністю) цифрові, тобто такі, що засновані на дискретних сигналах.

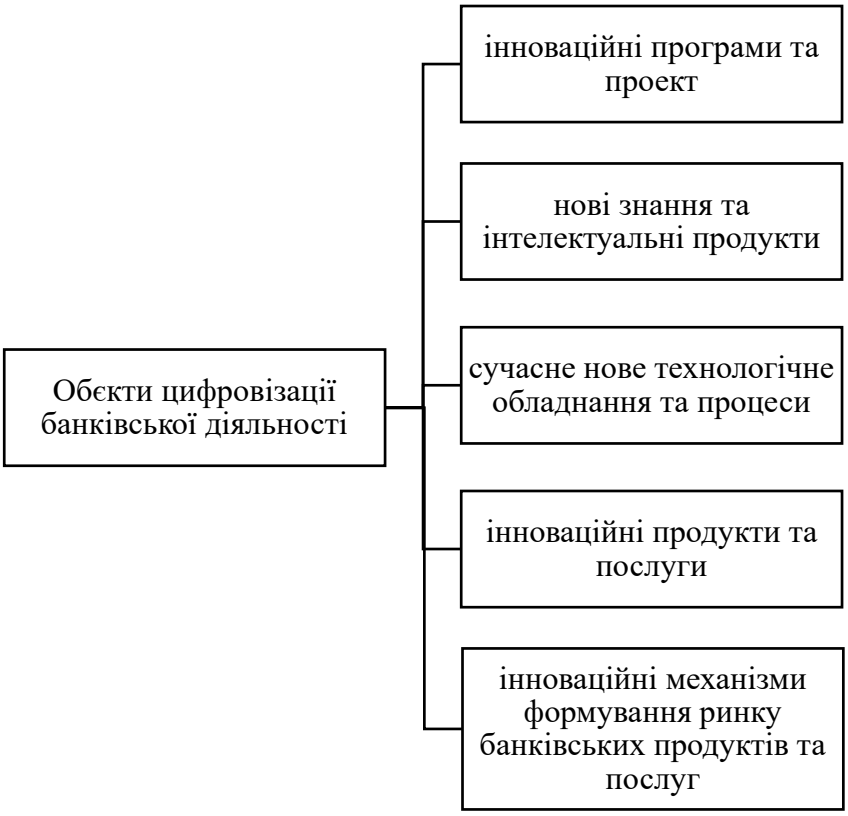

Рис. 1. Об'єкти цифровізації банківської діяльності
Джерело: складено автором на основі [1–26]

допомогою якої вони зможуть здійснювати різні фінансові операції. До основних цифрових каналів банківської діяльності належать SMS-банкінг, веб-банкінг, мобільний банкінг та чат-боти у месенджерах.

На рис. 2 наведено прогнозовану кількість користувачів цифрового банкінгу в світі за регіонами.

За даними рис. 2 прогнозується зростання кількості користувачів цифрового банкінгу. Найбільше зростання очікується в Латинській Америці та решті світу.

До цифрових банківських продуктів належать віртуальні картки, цифрові безконтактні гаманці, P2P кредитування тощо.

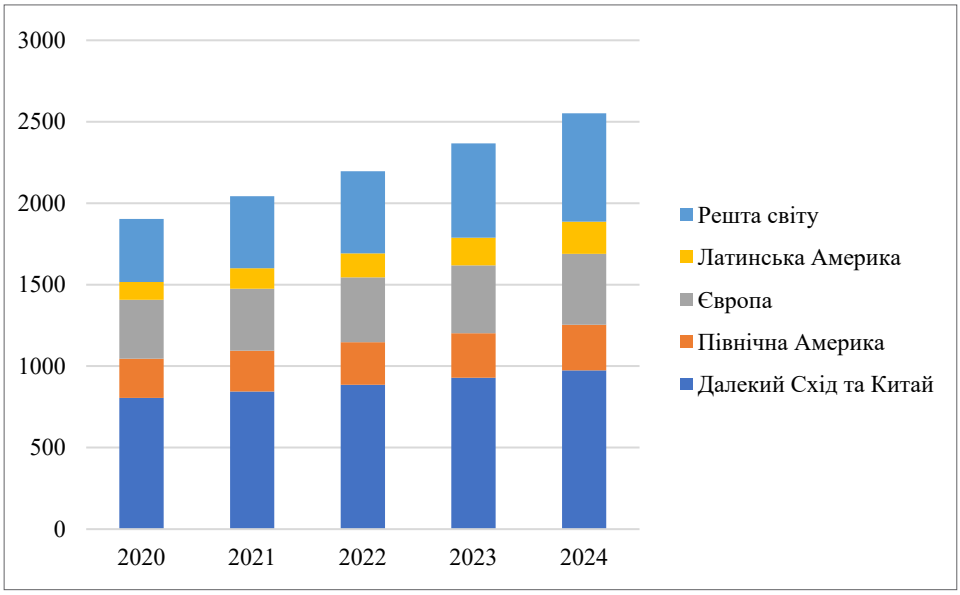

Рис. 2. Прогнозована динаміка користувачів цифрового банкінгу в світі за регіонами, млн. осіб
Джерело: побудовано автором на основі [27]

Зміна бізнес-моделей банків в умовах цифровізації призводить до появи нових учасників на ринку банківських послуг, таких як Fintech-компанії, необанки та Bigtech-компанії.

Створення штучного інтелекту передбачає моделювання алгоритмів банківського обслуговування, створення інтерфейсів із взаємодії з клієнтами, які забезпечують персоналізацію банківських продуктів та послуг. Крім того, такими інноваційними технологіями у процесі цифровізації банківської діяльності є блокчейн (децентралізовані онлайн-сервіси), віртуальна або доповнена реальність (створення багатогранного клієнтського досвіду), біометрична ідентифікація (технології розпізнавання за біометричними параметрами).

Основними трендами цифровізації банківського сектору є зростання онлайн транзакцій, спрощення доступу до банківських продуктів, безпаперовий документообіг, застосування алгоритмів штучного інтелекту та машинного навчання, розвиток аналізу великих даних, зростання сегменту необанків, впровадження хмарних технологій, застосування концепції відкритого банкінгу тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний банківський бізнес під впливом цифровізації зазнає радикальних змін, що зумовлені великою кількістю чинників. Клієнти застосовують різноманітні канали отримання банківських послуг, активно використовують нові платформи для взаємодії з банками, як наслідок, відбувається покращення клієнтського досвіду. Впровадження цифрових технологій та аналізу великих даних створює можливості для розробки та виведення на ринок нових банківських продуктів. Інтегрований вплив факторів, які зумовлюють зміни в діяльності банківського сектору, посилюється завдяки тому, що вони зачасту взаємодіють між собою. Наприклад, технологічні зміни ініціюють нові проекти покращення обслуговування клієнтів, які, в свою чергу, сприяють подальшому інвестуванню у розвиток цифровізації.

Подальші дослідження будуть спрямовані на дослідження конкретних інструментів цифровізації бізнесу.

Література

1. Гребешкова О. М., Лопато К. І. Цифровізація бізнесу як стратегічний напрямок економічного розвитку України. Стратегія економічного розвитку України. 2021. № 48. С. 36–47.

2. Гулей А. І. Цифрова трансформація вітчизняного банківського середовища в умовах розвитку фінтех-екосистеми. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 1. С. 6–15.

3. Завербний А. С., Сокульський Н. Р. Пандемія як каталізатор цифровізації банківської системи в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 2. С. 5–9.

4. Казарян О. Г. Вплив цифрової економіки на діяльність банків в Україні. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 38–2. С. 98–102.

5. Кльоба Л. Г. Цифровізація — інноваційний напрям розвитку банків. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6741

6. Коваленко В. В. Цифрова трансформація банківського сектору економіки України. Фінанси України. 2021. № 3. С. 84–98.

7. Корнівська В. О. Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації. Проблеми економіки. 2017. № 3. С. 254–261.

8. Король М. М., Парлаг С. В. Вплив цифровізації на банківську діяльність в Україні. Економіка та держава. 2020. № 9. С. 99–104.

9. Крухмаль О. В., Сухонос В. В. Розвиток банківського бізнесу в умовах цифрової економіки. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8381

10. Кузнєцова А. Я. Теоретичні підходи до визначення цифрової економіки. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 6(1). С. 34–41.

11. Лазебник Л. Л. Сутність, особливості та параметри цифрової економіки. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2020. № 1. С. 22–29.

12. Македон В. В., Машкіна К. О. Розвиток глобального банківського сектору в умовах цифрової економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 4. С. 22–28.

13. Міщенко В. І., Міщенко С. В. Маркетинг цифрових інновацій на ринку банківських послуг. Фінансовий простір. 2018. № 1. С. 75–82.

14. Нагайчук Н. Г. Трансформація економічної природи банку в умовах цифровізації: правовий аспект. Вісник Університету банківської справи. 2018. № 3. С. 94–101.

15. Олійник Г. Ю. Цифровізація маркетингової системи управління підприємством. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 4. С. 30–35.

16. Онищенко Ю. І. Еволюція теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «цифрова економіка». Бізнес-навігатор. 2018. Вип. 6. С. 9–13.

17. Полоус О. Системний аналіз показників цифровізації підприємств України. Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 1. Ч. 2. С. 118–124.

18. Савчук С. В. Цифрова економіка: сутність та особливості становлення. Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. 2020. № 2. С. 41–50.

19. Токмакова І. В. Стратегічне управління розвитком підприємств в умовах цифровізації економіки. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 64. С. 283–291.

20. Тюхтенко Н. А., Барна М. Ю., Казакова Т. С. Цифровізація як чинник забезпечення нової маркетингової філософії сучасних бізнес-екосистем. Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія: Економічні науки. 2021. № 1. С. 291–302.

21. Фостолович В. А. Цифровізація в сучасній системі управління. Економіка. Фінанси. Менеджмент. 2019. № 7. С. 154–168.

22. Хуторна М. Е., Костогриз В. Г. Ефективність діяльності банку в умова цифровізації. Вісник Університету банківської справи. 2020. № 2. С. 27–34.

23. Чмерук Г. Г. Цифровізація — тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки і суспільства. Економічний простір. 2020. № 153. С. 18–24.

24. Швиданенко Г. О., Кирилюк О. В. Цифровізація як перспективний напрям асиметричного розвитку підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2018. № 5. Т. 2. С. 173–176.

25. Шелудько С. А., Браткевич П. П. Вплив цифровізації на банківський бізнес в Україні. Приазовський економічний вісник. 2019. № 5. С. 334–339.

26. Янголь Г. В. Обґрунтування доцільності цифровізації бізнес-моделей підприємств металургійної галузі як основи забезпечення результативності їх діяльності. Бізнес-інформ. 2018. № 10. С. 354–362.

27. Number of active online banking users worldwide in 2020 with forecasts from 2021 to 2024, by region. URL: https://www.statista.com/statistics/1228757/online-banking-users-worldwide/

References

1. Hrebeshkova O. M., Lopato K. I. (2021) Tsyfrovizatsiya biznesu yak stratehichnyy napryamok ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny. Stratehiya ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny. 48. 36–47.

2. Huley A. I. (2019) Tsyfrova transformatsiya vitchyznyanoho bankivs′koho seredovyshcha v umovakh rozvytku fintekh-ekosystemy. Ukrayins′kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky. 4.1. 6–15.

3. Zaverbnyy A. S., Sokul′s′kyy N.R. (2021) Pandemiya yak katalizator tsyfrovizatsiyi bankivs′koyi systemy v Ukrayini. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 2. 5–9.

4. Kazaryan O. H. (2019) Vplyv tsyfrovoyi ekonomiky na diyal′nist′ bankiv v Ukrayini. Prychornomors′ki ekonomichni studiyi. 38–2. 98–102.

5. Kl′oba L.H. (2018) Tsyfrovizatsiya — innovatsiynyy napryam rozvytku bankiv. Efektyvna ekonomika. 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6741

6. Kovalenko V. V. (2021) Tsyfrova transformatsiya bankivs′koho sektoru ekonomiky Ukrayiny. Finansy Ukrayiny. 3. 84–98.

7. Kornivs′ka V.O. (2017) Tsyfrovyy bankinh: ryzyky finansovoyi dyhitalizatsiyi. Problemy ekonomiky. 3. 254–261.

8. Korol′ M.M., Parlah S. V. (2020) Vplyv tsyfrovizatsiyi na bankivs′ku diyal′nist′ v Ukrayini. Ekonomika ta derzhava. 9. 99–104.

9. Krukhmal′ O.V., Sukhonos V. V. (2020) Rozvytok bankivs′koho biznesu v umovakh tsyfrovoyi ekonomiky. Efektyvna ekonomika. 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8381

10. Kuznyetsova A. Y. (2019) Teoretychni pidkhody do vyznachennya tsyfrovoyi ekonomiky. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi. 6(1). 34–41.

11. Lazebnyk L. L. (2020) Sutnist′, osoblyvosti ta parametry tsyfrovoyi ekonomiky. Ekonomichnyy visnyk Natsional′noho hirnychoho universytetu. 1. 22–29.

12. Makedon V. V., Mashkina K. O. (2021) Rozvytok hlobal′noho bankivs′koho sektoru v umovakh tsyfrovoyi ekonomiky. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 4. 22–28.

13. Mishchenko V. I., Mishchenko S. V. (2018) Marketynh tsyfrovykh innovatsiy na rynku bankivs′kykh posluh. Finansovyy prostir. 1. 75–82.

14. Nahaychuk N. H. (2018) Transformatsiya ekonomichnoyi pryrody banku v umovakh tsyfrovizatsiyi: pravovyy aspekt. Visnyk Universytetu bankivs′koyi spravy. 3. 94–101.

15. Oliynyk H. Y. (2021) Tsyfrovizatsiya marketynhovoyi systemy upravlinnya pidpryyemstvom. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 4. 30–35.

16. Onyshchenko Y. I. (2018) Evolyutsiya teoretychnykh pidkhodiv do vyznachennya sutnosti definitsiyi «tsyfrova ekonomika». Biznes-navihator. 6. 9–13.

17. Polous O. (2020) Systemnyy analiz pokaznykiv tsyfrovizatsiyi pidpryyemstv Ukrayiny. Ekonomichnyy analiz. 30.1.2. 118–124.

18. Savchuk S. V. (2020) Tsyfrova ekonomika: sutnist′ ta osoblyvosti stanovlennya. Naukovyy visnyk Ivano-Frankivs′koho natsional′noho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Seriya: Ekonomika ta upravlinnya v naftoviy i hazoviy promyslovosti. 2. 41–50.

19. Tokmakova I. V. (2018) Stratehichne upravlinnya rozvytkom pidpryyemstv v umovakh tsyfrovizatsiyi ekonomiky. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. 64. 283–291.

20. Tyukhtenko N. A., Barna M. Y., Kazakova T. S. (2021) Tsyfrovizatsiya yak chynnyk zabezpechennya novoyi marketynhovoyi filosofiyi suchasnykh biznes-ekosystem. Visnyk KHNAU im. V. V. Dokuchayeva. Seriya: Ekonomichni nauky. 1. 291–302.

21. Fostolovych V. A. (2019) Tsyfrovizatsiya v suchasniy systemi upravlinnya. Ekonomika. Finansy. Menedzhment. 7. 154–168.

22. Khutorna M. E., Kostohryz V. H. (2020) Efektyvnist′ diyal′nosti banku v umova tsyfrovizatsiyi. Visnyk Universytetu bankivs′koyi spravy. 2. 27–34.

23. Chmeruk H. H. (2020) Tsyfrovizatsiya — trend svitovoho rozvytku, yakyy vyznachaye rozvytok ekonomiky i suspil′stva. Ekonomichnyy prostir. 153. 18–24.

24. Shvydanenko H. O., Kyrylyuk O. V. (2018) Tsyfrovizatsiya yak perspektyvnyy napryam asymetrychnoho rozvytku pidpryyemstva. Visnyk Khmel′nyts′koho natsional′noho universytetu. 5.2. 173–176.

25. Shelud′ko S.A., Bratkevych P. P. (2019) Vplyv tsyfrovizatsiyi na bankivs′kyy biznes v Ukrayini. Pryazovs′kyy ekonomichnyy visnyk. 5. 334–339.

26. Yanhol′ H.V. (2018) Obgruntuvannya dotsil′nosti tsyfrovizatsiyi biznes-modeley pidpryyemstv metalurhiynoyi haluzi yak osnovy zabezpechennya rezul′tatyvnosti yikh diyal′nosti. Biznes-inform. 10. 354–362.

27. Number of active online banking users worldwide in 2020 with forecasts from 2021 to 2024, by region. URL: https://www.statista.com/statistics/1228757/online-banking-users-worldwide/

УДК 657.336

Павлов Костянтин Володимирович
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва і менеджменту
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Павлов Константин Владимирович
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой предпринимательства и менеджмента
Волынский национальный университет имени Леси Украинки
Pavlov Kostiantyn
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Entrepreneurship and Management
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0003-2583-9593

Павлова Олена Миколаївна
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та природокористування
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Павлова Елена Николаевна
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой экономики и природопользования
Волынский национальный университет имени Леси Украинки
Pavlova Olena
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Economics and Environmental Management
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0002-8696-5641

Фатенок-Ткачук Алла Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Фатенок-Ткачук Алла Александровна
кандидат экономических наук, доцент
Волынский национальный университет имени Леси Украинки
Fatenok-Tkachuk Alla
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University

Сосовська Олена Сергіївна
магістр кафедри підприємництва і маркетингу
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Сосовська Елена Сергеевна
магистр кафедры предпринимательства и маркетинга
Волынского национального университета имени Леси Украинки
Sosovska Olena
Master of the Department of Entrepreneurship and Marketing
Lesya Ukrainka Volyn National University

Мул Вікторія Петрівна
магістр кафедри підприємництва і маркетингу
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мул Виктория Петровна
магистр кафедры предпринимательства и маркетинга
Волынского национального университета имени Леси Украинки
Mul Viktoriia
Master of the Department of Entrepreneurship and Marketing
Lesya Ukrainka Volyn National University

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НУЛЬОВОГО БАЛАНСУ У ПРОЦЕСІ ЛІКВІДАЦІЇ ЦІЛІСНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ НУЛЕВОГО БАЛАНСА В ПРОЦЕССЕ ЛИКВИДАЦИИ ЦЕЛОСТНОГО ИМУЩЕСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА

PECULIARITIES OF ZERO BALANCE FORMATION IN THE PROCESS OF LIQUIDATION OF INTEGRATED PROPERTY COMPLEX

Анотація. *Ліквідація підприємства є досить тяжким та довготривалим процесом, який вимагає заповнення та подачі великої кількості документів. Одним з них є нульовий або ліквідаційний баланс. Даний баланс складається після остаточного розрахунку з учасниками і призначений для оформлення в бухгалтерському обліку ліквідацію підприємства.*

В цій статті проаналізовано основні причини ліквідації підприємства та наведено механізм її здійснення. Описано особливості складання та подачі нульового балансу до контролюючих органів та законодавчі документи, які цей процес регулюють.

Ключові слова: *ліквідація підприємства, проміжний ліквідаційний баланс, нульовий баланс, контролюючі органи.*

Аннотация. *Ликвидация предприятия достаточно тяжелый и длительный процесс, который требует заполнения и подачи большого количества документов. Одним из них является нулевой или ликвидационный баланс. Данный баланс составляется после окончательного расчета с участниками и предназначен для оформления в бухгалтерском учете ликвидации предприятия.*

В этой статье проанализированы основные причины ликвидации предприятия и приведен механизм ее осуществления. Описаны особенности составления и подачи нулевого баланса в контролирующие органы и законодательные документы, которые этот процесс регулируют.

Ключевые слова: *ликвидация предприятия, промежуточный ликвидационный баланс, нулевой баланс, контролирующие органы.*

Summary. *Liquidation of an enterprise is a rather difficult and time-consuming process that requires the completion and submission of a large number of documents. One of them is zero or liquidation balance. This balance is drawn up after the final settlement with the participants and is intended for registration in the accounting of the liquidation of the enterprise.*

This article analyzes the main reasons for the liquidation of the enterprise and provides a mechanism for its implementation. The peculiarities of drawing up and submitting the zero balance to the controlling bodies and the legislative documents that regulate this process are described.

Key words: *liquidation of the enterprise, intermediate liquidation balance, zero balance, regulatory authorities.*

Постановка проблеми. Останнім часом, багато підприємств у зв'язку з неплатоспроможністю, банкрутством та не конкурентоспроможністю припиняють свою діяльність. Ліквідація є досить важким та довготривалим процесом. Тому, керівникам потрібно знати особливості її здійснення.

Юридична особа припиняє свою діяльність в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу,

перетворення) або ліквідації. При реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників [9].

Ліквідація — це припинення діяльності підприємства без передачі прав та обов'язків правонаступникам [3].

Виклад основного матеріалу. Ми систематизували причини ліквідації на рисунку 1.

Проаналізувавши нормативно- правові акти щодо ліквідації підприємства виявили такий механізм цієї процедури:

1. Збираються загальні збори.

2. На зборах затверджується ліквідаційна комісія. При прийнятті такого рішення складається протокол в якому вказується: порядок проведення ліквідації; її строки та склад; права та обов'язки комісії. Також визначається графік роботи комісії та відповідальні за складання ліквідаційного балансу.

3. Реєстрація рішення про ліквідацію у держреєстратора. Реєстрація проводиться протягом 3-х місяців з дня прийняття рішення про ліквідацію. Для цього потрібно подати держреєстратору протокол рішення зборів про ліквідацію, реєстраційні номери облікових карток платників податків учасників ліквідаційної комісії та внести адміністративний збір 0,3 прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

4. Повідомлення контролюючих органів та кредиторів про ліквідацію підприємства.

5. Проведення інвентаризації та оцінки майна, затвердження початкового ліквідаційного балансу.

6. Припинення трудових відносин з працівниками.

7. Стягнення дебіторської заборгованості та продаж майна.

8. Розрахунки з кредиторами. Вимоги кредиторів при ліквідації підприємства задовольняються у такому порядку:

- спочатку задовольняються вимоги громадян, за заподіяння шкоди життю або здоров'ю, через капіталізацію погодинних платежів;
- потім здійснення розрахунків по виплаті вихідної допомоги та оплата праці з особами, що працюють за трудовим договором, в т.ч. за контрактом і по виплаті винагород за авторськими договорами;
- наступними задовольняються вимоги кредиторів по зобов'язаннях, забезпечених заставою майна ліквідованого підприємства;
- у четверту чергу гаситься заборгованість по обов'язкових платежах у бюджет і позабюджетні фонди;
- насамкінець здійснюються розрахунки з іншими кредиторами відповідно до закону.

9. Складання та затвердження на загальних зборах проміжний ліквідаційний баланс та розрахунок з учасниками.

10. Закриття реєстраційних питань та скасування дозвільних документів.

11. Складання кінцевого ліквідаційного балансу та подання звітності.

12. Завершення процедури ліквідації у держреєстратора.

Нульовий баланс складається після остаточного розрахунку з учасниками. Основною його особливістю є те, що залишки на кінець періоду

Рис. 1. Причини ліквідації підприємства

нульові по всім статтям активів і пасивів. Даний баланс призначений для оформлення у бухгалтерському обліку ліквідації підприємства та щоб відзвітуватись перед органами. Ліквідаційний баланс подається до ДФС за місцем реєстрації разом з останньою звітністю та до органів статистики та податкової як остання фінансова звітність підприємства, яке ліквідується. При наявності такого балансу ДФС скасує реєстрацію платника ПДВ і прийме останню податкову декларацію платника податку на прибуток, щоб закрити всі розрахунки з ним.

Нульовий баланс складається з статистичної і податкової звітності, а також бухгалтерського балансу. ФОП, якщо він не використовує найману працю, на відміну від організації, може подати нульову декларацію раз на рік. Для коректного подання звітності потрібно заповнити форму 4-ФСС (звіти про доходи і витрати), звіти по ПДВ та податкові декларації.

Складання первинного ліквідаційного балансу при загальній системі оподаткування зводиться до заповнення в пасиві вартості статутного капіталу. В активі показані витрати підприємства. Цифри наступних нульових балансів, щоквартальних, річних, слід переписувати з первинного, змінюючи дати та податкові періоди.

Відповідно до ч. 1 ст. 105 ЦКУ, учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття такого рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію [9].

До моменту затвердження нульового балансу ліквідаційна комісія складає та подає органам Пенсійного фонду України, доходів і зборів та фондів соціального страхування звітність за останній звітний період. Звітним періодом підприємства, яке ліквідується, вважається період з початку звітного року до дати прийняття рішення про ліквідацію. При ліквідації підприємства ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс.

До моменту зняття з обліку юридичної особи як платника податків ліквідаційна комісія повинна здійснювати розрахунок зобов'язань щодо податків, зборів, обов'язкових платежів, сплачувати їх і подавати відповідну звітність. При цьому ліквідаційна комісія складає та подає до органів податкової служби податкову звітність за останній звітний період до затвердження ліквідаційного балансу.

Ліквідаційною комісією складається проміжний ліквідаційний баланс та нульовий баланс. У ліквідаційному балансі, показано результати прийнятих рішень по стягненню боргів, розподілення активів, власного капіталу та погашення чи списання зобов'язань, які призвели до відсутності активів, власного капіталу і зобов'язань ліквідованого підприємства на фінальну дату складання ліквідаційного балансу [8].

Підприємство має право скласти звіт у довільній формі. Проте, є дані, які обов'язково необхідно в нього включити. Механізм підведення проміжних підсумків регулюється статтею 63 ГК [1]. Вона передбачає розкриття такої інформації, як: майно і активи; вимоги, пред'явлені кредиторами, і результати їх розгляду; засвідчені вимоги, які набрали чинності за рішенням суду.

Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб та індивідуальних підприємців» не зобов'язує власників підприємства здавати проміжний ліквідаційний баланс до ДПС. Згідно із законом туди потрібно надіслати лише підсумковий документ [10]. Однак рекомендується все ж таки ознайомити податкову з проміжними результатами також. Це сприятиме пришвидшенню перевірки достовірності поданих даних і завершення процедури закриття бізнесу. Рішення про затвердження проміжного ліквідаційного балансу приймають учасники організації або уповноважений орган, який прийняв рішення про припинення діяльності. Іноді потрібне узгодження з уповноваженим державним органом.

За своїм виглядом, змістом та механізмом заповнення ліквідаційний баланс схожий зі звичайним річним. Головною відмінністю є те, що підсумки підводяться не на 31 грудня звітного року, а на дату складання [2].

Документ підписує голова ліквідаційної комісії. Звітній рік підприємства, яке припиняє свою діяльність, є неповним. Він починається з 1 січня поточного року, а закінчується датою, що передує даті внесення в ЄДРПОУ запису про ліквідацію юридичної особи. На цю ж дату повинна бути складена остання бухгалтерська звітність — ліквідаційний баланс. Також, обо□язково вказується, що це підсумковий звіт. У ньому не повинно бути жодних зобов'язань перед кредиторами, а якщо ліквідаційна комісія змогла розподілити між засновниками або реалізувати майно юридичної особи, контролюючим органам буде представлений приклад нульового балансу.

Висновок. Склад підсумкової бухгалтерської звітності, а також порядок її складання повинні встановлювати національні стандарти. Проте, такі стандарти ще не затверджені, а точний порядок подання підсумкового балансу не встановлений. Це залишається на розсуд уповноважених осіб підприємства та територіальних контролюючих органів які вносять інформацію в ЄДРПОУ.

Література

1. Господарський кодекс України, від 04.02.2005. № 11. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. Ст. 144. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення 04.10.2021)

2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань», від 06.10.2016 № 2. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 2. Ст. 17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#Text. (дата звернення 04.10.2021)

3. Онищенко В. Ліквідація підприємства 2021. Головбух. 02.04.2021 URL: https://www.golovbukh.ua/article/7713-lkvdatsya-pdprimstva-2019. (дата звернення 04.10.2021)

4. Павлов К. В. Фінансово-бюджетні механізми реалізації антимонопольної політики на ринку житлової нерухомості України: регіональний контекст. Науковий журнал «Економічний форум». 2018. № 1. С. 73–80.

5. Павлов К. В., Павлова О. М., Коротя М. І. Регулювання діяльності регіональних газорозподільних підприємств України: монографія. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф». 2020. 256 с.

6. Павлов К. В., Павлова О. М., Купчак В. Р. Стратегічні напрями державного регулювання конкурентних відносин шляхом стимулювання попиту та пропозиції на регіональних ринках житла в Україні. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 4(20). С. 141–149.

7. Павлов К. В., Шевчук І. Regional markets for residential real estate: budget mechanisms for the implementation of antimonopoly measures. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 3 (11). С. 82–88.

8. Склали ліквідаційний баланс при припиненні діяльності: чи надавати його до ДПС?. Дебет-Кредит. 22.10.2019. URL: https://news.dtkt.ua/accounting/reposts/58439. (дата звернення 04.10.2021)

9. Цивільний кодекс України, від 19.06.2003. № 2. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n568. (дата звернення 04.10.2021)

10. Що входить до ліквідаційного балансу. Ліквідаційний баланс — приклад нульового балансу за новою формою. URL: https://thermik.ru/uk/chto-vhodit-v-likvidacionnyi-balans-likvidacionnyi-balans—-primer-nulevogo. (дата звернення 04.10.2021)

11. Pavlov Kostiantyn, Pavlova Olena and al. Optimization of multi-channel queuing systems with a single retail attempt: Economic approach. Decision Science Letters. Decision Science Letters 9. 2020. http://www.growingscience.com/dsl/online/dsl_2020_22.pdf. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-51981-0_38

12. Pavlov K., Pavlova O., Kupchak V. Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine. Journal of Competitiveness. 2019. № 11(3). P. 87–108. DOI: https://doi.org/10.7441/joc.2019.03.06

References

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code Ukraine]. (2005, February 4). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436–15#Text. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro derzhavnu reyestratsiyu yurydychnykh osib ta fizychnykh osib — pidpryyemtsiv» ta deyakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo detsentralizatsiyi povnovazhen′ z derzhavnoyi reyestratsiyi yurydychnykh osib, fizychnykh osib — pidpryyemtsiv ta hromads′kykh formuvan′». [Law of Ukraine «On Amendments to the Law of Ukraine» On State Registration of Legal Entities and Individual Entrepreneurs «and some other legislative acts of Ukraine on decentralization of powers for state registration of legal entities, natural persons — entrepreneurs and public entities»]. (2016, October 6). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#Text. [in Ukrainian].

3. Onyshchenko V. (2021). Likvidatsiya pidpryyemstva .[Liquidation of the enterprise]. golovbukh.ua. Retrieved from: https://www.golovbukh.ua/article/7713-lkvdatsya-pdprimstva-2019. [in Ukrainian].

4. Pavlov KV Financial and budgetary mechanisms of antitrust policy implementation in the residential real estate market of Ukraine: regional context. Scientific journal «Economic Forum». 2018. № 1. P. 73–80.

5. Pavlov KV, Pavlova OM, Korotya MI Regulation of activity of regional gas distribution enterprises of Ukraine: monograph. Lutsk: SPD Gadyak Zhanna Volodymyrivna, printing house «Volynpoligraf». 2020. 256 p.

6. Pavlov KV, Pavlova OM, Kupchak VR Strategic directions of state regulation of competitive relations by stimulating supply and demand in regional housing markets in Ukraine. Economic Journal of Lesia Ukrainka East European National University: Journal. Lutsk: Vezha-Druk, 2019. № 4 (20). P. 141–149.

7. Pavlov KV, Shevchuk I. Regional markets for residential real estate: budget mechanisms for the implementation of antimonopoly measures. Economic Journal of the Lesia Ukrainka East European National University: journal / ed. Lyubov Hryhorivna Lipych, Myroslava Bohdanivna Kulinych. Lutsk: Vezha-Druk, 2017. № 3 (11). P. 82–88.

8. Sklaly likvidatsiynyy balans pry prypynenni diyal'nosti: chy nadavaty yoho do DPS?. [Have made the liquidation balance at the termination of activity: whether to provide it to GNS?]. (2019, October 22). dtkt.com.ua. Retrieved from: https://news.dtkt.ua/accounting/reposts/58439. [in Ukrainian].

9. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny [Civil Code of Ukraine]. (2003, June 19). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#n568. [in Ukrainian].

10. Shcho vkhodyt' do likvidatsiynoho balansu. Likvidatsiynyy balans — pryklad nul'ovoho balansu za novoyu formoyu. [What is included in the liquidation balance sheet. Liquidation balance — an example of zero balance in the new form]. Retrieved from: https://thermik.ru/uk/chto-vhodit-v-likvidacionnyi-balans-likvidacionnyi-balans—-primer-nulevogo. [in Ukrainian].

11. Pavlov Kostiantyn, Pavlova Olena et al. Optimization of multi-channel queuing systems with a single retail attempt: Economic approach. Decision Science Letters. Decision Science Letters 9. 2020. http://www.growingscience.com/dsl/online/dsl_2020_22.pdf. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-51981-0_38

12. Pavlov K., Pavlova O., Kupchak V. (2019). Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine. Journal of Competitiveness. № 11(3). P. 87–108. DOI: https://doi.org/10.7441/joc.2019.03.06

УДК 338.512:338.432:658(043.5)

Симоненко Олена Іванівна
кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Симоненко Елена Ивановна
кандидат экономических наук, доцент
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
Symonenko Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-2459-4187

Пучка Юлія Ігорівна
студентка
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Пучка Юлия Игоревна
студентка
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины
Puchka Yuliia
Student of the
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

АНАЛІЗ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

АНАЛИЗ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ НА ПРОИЗВОДСТВО ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА

ANALYSIS AS A COMPONENT OF PROVIDING MANAGEMENT OF COSTS FOR THE PRODUCTION OF PLANT PRODUCTS

Анотація. *Рослинництво як галузь економіки має ряд особливостей, що визначаються, з одного боку, впливом природних факторів, з іншого – соціально-економічних, що необхідно враховувати у аналізі витрат діяльності підприємств як складової формування ефективних управлінських рішень. Проведено дослідження наукових думок щодо визначення «економічного аналізу», засвідчено процесний та системний підходи до змісту даного трактування та висловлено власну думку, щодо етапів його проведення. Головне призначення аналізу витрат на виробництво продукції рослинництва, і зокрема зернових культур, полягає в постійному контролі за рівнем виробничих витрат та реалізації можливості їх зниження. Обґрунтовано доцільність проведення аналізу маржинального доходу, що дозволяє приймати рішення у розробці виробничої програми в короткостроковій перспективі, це особливо важливо, оскільки економічні ринкові умови постійно змінюються в динаміці.*

Ключові слова: *витрати, доходи, аналіз витрат і доходів, управління витратами.*

Аннотация. *Растениеводство как отрасль экономики имеет ряд особенностей, определяемых, с одной стороны, влиянием природных факторов, с другой – социально-экономических, что необходимо учитывать в анализе затрат деятельности предприятий как составляющей формирования эффективных управленческих решений. Проведены исследования научных мнений по определению «экономического анализа», засвидетельствованы процессный и системный подходы к содержанию данной трактовки и высказано собственное мнение относительно этапов его проведения. Главное пред-*

назначение анализа затрат на производство продукции растениеводства, и в частности зерновых культур, заключается в постоянном контроле за уровнем производственных затрат и реализации возможности их снижения. Обоснована целесообразность проведения анализа маржинального дохода, позволяющего принимать решения в разработке производственной программы в краткосрочной перспективе, это особенно важно, поскольку экономические рыночные условия постоянно изменяются в динамике.

Ключевые слова: *расходы, доходы, анализ расходов и доходов, управление расходами.*

Summary. *Crop production as a branch of the economy has a number of features that are determined, on the one hand, by the influence of natural factors, on the other – socio-economic, which must be taken into account in the cost analysis of enterprises as part of effective management decisions. A study of scientific opinions on the definition of «economic analysis», testified to the process and systemic approaches to the content of this interpretation and expressed his opinion on the stages of its implementation. The main purpose of the analysis of costs for the production of crop products, and in particular cereals, is to constantly monitor the level of production costs and realize the possibility of reducing them. The expediency of conducting the analysis of marginal income, which allows to make decisions in the development of the production program in the short term, is particularly important, as economic market conditions are constantly changing in dynamics.*

Key words: *costs, revenues, analysis of costs and revenues, cost management.*

Постановка проблеми. Виробництво продукції рослинництва розглядається як стратегічний напрямок розвитку економіки країни, оскільки є однією з пріоритетних сфер як внутрішньоекономічного, так і зовнішньоекономічного розвитку і забезпечує її продовольчу безпеку та розвиток промислових галузей.

У сучасних умовах господарювання перед сільськогосподарськими товаровиробниками постає багато викликів та завдань, зокрема, оптимізація структури виробництва, приріст урожайності сільськогосподарських культур та обсягів виробництва, впровадження провідних технологій у сфері землеробства, скорочення виробничих витрат, підвищення конкурентоспроможності продукції як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках збуту.

Україна є світовим експортером зерна, що забезпечує суттєві доходи у бюджет і впливає на ВВП загалом. У 2021 році аграрні підприємства намолотили найбільшу за всю історію України кількість ранніх зернових, яка перевищує три десятки мільйонів — більше 33 млн. тонн, що на 26% більше, ніж торік. Українським агровиробникам вдалося підвищити загальний обсяг зібраного зерна і врожайність низки культур на одиницю площі. Так, цього року середня в Україні врожайність пшениці зросла до 46,5 центнера з гектара, ячменю — до 41 центнерів з гектара. Одна з вагомих причин такого урожаю — це масштабні інвестиції аграріїв у насіння, добрива, засоби захисту рослин та впровадження інноваційних технологій

Тому, актуальність питання зі скороченням витрат на виробництво зернових культур безупинно зростає. Як зазначає переважна більшість науковців, витрати є одним з вирішальних аспектів впливу на економічну стійкість, конкурентоспроможність та визначає ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства.

У зв'язку з цим виникає необхідність підтримки оптимального рівня витрат, для вирішення цієї проблеми ключова роль відводиться управлінню витратами та проведенню економічного аналізу, з ціллю проведення комплексного аналізу впливу об'єктивних чинників на результативні показники діяльності та досягнення підприємством високих фінансових результатів. Комплексний підхід до аналізу дає можливість керівництву сільськогосподарських підприємств приймати більш оптимальні та аргументовані рішення щодо оптимізації виробничих витрат та контролю рівня собівартості продукції зернових культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти вивчення засад економічного аналізу знайшли свої відображення в дослідженнях вчених-економістів, зокрема М. Д. Білик, Ф. Ф. Бутинець, В. А. Дерій, І. П. Житна, Г. І. Кіндрацька, І. Д. Лазаришина, В. К. Савчук, Б. М. Литвин, Є. В. Мних, Ю. С. Цал-Цалко, М. Г. Чумаченко, С. І. Шкарабан.

Економічний аналіз витрат є невід'ємною складовою цілісного внутрішньогосподарського управління та створення ефективного порядку для контролю, аналізу, планування та прогнозування витрат.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Обліково-аналітична система встановлює джерела інформації, які необхідні для вирішення окресленого керівництвом кола суттєвих питань, а також встановлює порядок застосування облікової та аналітичної інформації про виробничі витрати для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень керівництвом підприємства.

Результативність системи економічного аналізу витрат повністю залежить від організації такої системи на підприємстві. Організація аналізу витрат представляє комплекс заходів для проведення дослідження витрат направлених забезпечувати високу достовірність аналітичного процесу.

Головне завдання організації економічного аналізу — досягнення поставленої мети (пошук

резервів підвищення ефективності господарювання) в найкоротші строки при найкращому використанні наявних ресурсів. Це вимагає чіткого розуміння суті, мети, завдань, об'єкта, предмета аналізу, дотримання його принципів, знання видів, уміння використовувати на практиці аналітичні методи і способи, збирати необхідну інформацію, робити відповідні розрахунки та висновки [3].

Основним джерелом інформації для проведення аналізу витрат і собівартості продукції зернових виступають дані бухгалтерського обліку, а саме: первинні документи, дані системи бухгалтерського обліку (дані синтетичного та аналітичного обліку, оборотно-сальдові відомості, спеціальні звіти та інші облікові регістри), дані інвентаризацій, калькуляції, кошториси витрат на виробництво тощо, дані фінансової та статистичної звітності, а саме: форми № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» та форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)».

Виклад основного матеріалу. Дослідженнями встановлено, що низька результативність управлінських рішень найчастіше пов'язана з несвоєчасним забезпеченням інформацією осіб, які приймають рішення, низька якість даних, які використовуються, неврахування запитів конкретних користувачів як внутрішніх, так і зовнішніх [4].

Запропоновані етапи (рис. 1.) формують чітку логічну структуру організації аналізу витрат на виробництво та доповнюють організацію аналітичного процесу підприємства.

За необхідне слід впровадити розробку раціональної системи управління витратами підприємства шляхом:

– виділення основних понять і процедур системи управління витратами;
– виявлення існуючих проблем формування та контролю витрат на підприємстві;
– формування моделі управління витратами на етапі процедури/процесу бюджетування;
– побудови інформаційної інтегрованої системи контролінгу для загального використання менеджментом підприємства;
– адаптації існуючого документообігу до обраної інтегрованої інформаційної системи на підприємстві;
– розподілу відповідальності за формування й удосконалення механізму мотивації персоналу та стимулювання працівників до раціонального використання ресурсного потенціалу підприємства в умовах його стратегічного розвитку.

Необхідність аналізу динаміки виробничої собівартості та її структури зумовлено насамперед тим, що оптимізація використання виробничих ресурсів є однією з першочергових цілей в напрямку покращення ефективності виробництва зернових культур.

Однак, порівняння даних окремо взятого підприємства з середніми статистичними даними по Україні є умовними та не враховують велику кількість факторів, які можуть вплинути на релевантність порівнюваних результатів, і здатні показати лише загальну тенденцію. Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств вимагає наявності бази економічних даних,

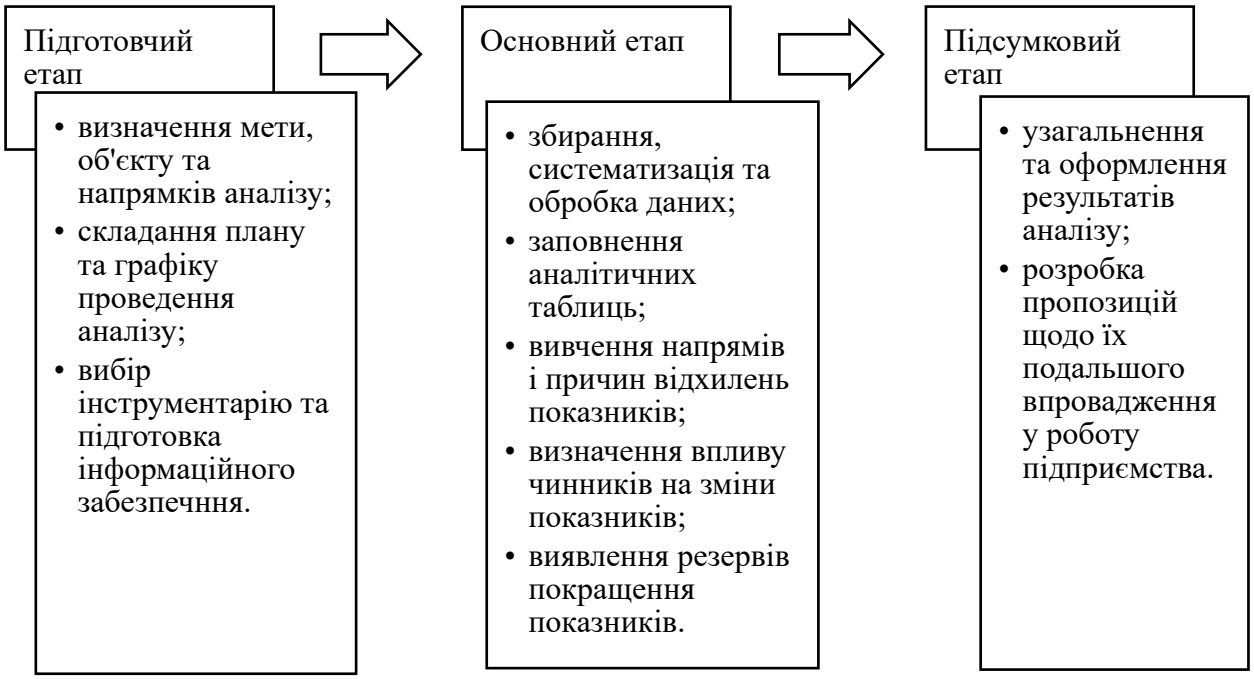

Рис. 1. Основні організаційні етапи аналізу витрат

яка дозволятиме порівняти результати діяльності одного підприємства з іншими, а також запланувати виробничу програму на поточний рік.

В багатьох країнах світу, які застосовують передові методики для оцінки конкурентоспроможності та результатів діяльності підприємств значного поширення набув метод розрахунку маржинальних доходів, що дозволяє порівнювати виробничі процеси. Дана методика розрахунків допомагає виявити конкурентні переваги підприємств. Саме, маржинальний дохід формує єдину базу даних для планування та розуміння можливостей виробництва сільськогосподарських підприємств.

Маржинальний дохід підприємства визначається як різниця між валовою виручкою від реалізації товарної продукції та змінними витратами на її виробництво. Його можна розрахувати за площею у вигляді маржинального доходу з гектара. Маржинальний дохід отримав свою назву, оскільки він повідомляє особі, що приймає рішення, яка сума генерується для покриття решти постійних та накладних витрат за певним виробничим процесом. Порівнюючи маржинальний дохід з виробничими факторами, можна оцінювати та аналізувати щодо ефективності і економічної доцільності використання даних ресурсів. Якщо припустити, що постійні та накладні витрати не змінюються, то зміна маржинального доходу спричиняє безпосередні зміни прибутку та підприємницького прибутку [1].

Лазаришина І. Д. відзначає, що «релевантність аналітичної інформації означає можливість її використання для прийняття оптимальних управлінських рішень серед альтернатив. Забезпечення суб'єктів управління релевантною аналітичною інформацією уможливлюється шляхом своєчасного реагування підсистеми інформаційного забезпечення на відповідний запит і формуванням системи кількісних та якісних показників, що відповідають заданим параметрам відбору» [2].

Таким чином, маржинальний дохід дозволяє особі, що приймає рішення, приймати обґрунтовані рішення щодо розробки виробничої програми в короткостроковій перспективі. Це особливо важливо, оскільки економічні ринкові умови постійно змінюються, і, отже, можливі короткострокові варіанти реакції для того, хто приймає рішення.

Варто відмітити, змінні витрати повинні бути конкретними для підприємства і змінюватися пропорційно розміру підприємства, тобто кількості гектарів. Основними статтями змінних витрат рослинництва є: добрива, насіння, засоби захисту рослин, сезонна праця, підрядна робота (за контрактом), паливо мастильні матеріали та ремонт техніки, що залучений в виробничий процес.

Як зазначають координатори проекту UFMD важливим є те, що [1]:

1) маржинальний дохід не є показником прибутку. «Постійні витрати» (орендна плата, робоча сила, загальні накладні витрати) повинні покриватися загальним маржинальним доходом, що генерується на підприємстві (загальний маржинальний дохід), щоб отримати прибуток;
2) маржинальний дохід залежить від особливостей підприємства, оскільки залежить від умов господарства, таких як обладнання, місце розташування, ноу-хау керівників господарств, можливості збуту тощо окремих підприємств. Розмір підприємства і, отже, економіки масштабу факторів, таких як розмір поля, використання машин тощо відіграють важливу роль;
3) маржинальний дохід підприємства буде відрізнятися від сезону до сезону через різницю в урожайності сільськогосподарських культур та цінах, що впливають на виробництво, а також через коливання змінних витрат, таких як кількість і тип обробітку. Різниця у постійних спеціальних витратах та інших післязбиральних та адміністративних витратах не враховується при розрахунку маржинального доходу.

Іншим важливим застосуванням маржинального доходу є планування сільськогосподарських підприємств. Тут маржинальний дохід є центральною змінною для визначення відносної прибутковості окремих та альтернативних виробничих процесів. Чим вище досягається маржинальний дохід виробничого процесу, тим вищий (при умові постійних та накладних витрат) успіх бізнесу (прибуток або підприємницький прибуток).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведення бенчмаркінгу маржинальних доходів виробництва окремих сільськогосподарських підприємств дозволяє визначити оптимальну стратегію розвитку та оптимізувати витрати ресурсів і забезпечує отримання унікальних конкурентних переваг та успішне функціонування суб'єкта підприємництва в довгостроковій перспективі.

Література

1. Кучерова А., Бричко А., Лесняк О., Христенко О. Управління даними сільськогосподарських підприємств України: довідник. Україна, 2020. 81 с.

2. Лазаришина І. Д. Принципи економічного аналізу як інструмент забезпечення його якості. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/20971/2/DSESES_2017_Lazaryshyna_I_D-Pryntsypy_ ekonomichnoho _96–98.pdf

3. Паламарчук Т. М., Русак О. П. Економічний аналіз та методологія його проведення / Т. М. Паламарчук, О. П. Русак // Вісник ЖНАЕУ. 2016. № 2 (57). С. 43–53.

4. Савчук В. К. Генеза інформаційно-аналітичної системи управління. Бухгалтерський облік, контроль і аналіз у сучасній економічній науці та практиці: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 квітня 2014 р.: присвяч. 70-річчю каф. обліку підприємницької діяльності. 2014. С. 293–297.

References

1. Kucherova A., Brychko A., Lesnyak O., Khristenko O. Data management of agricultural enterprises of Ukraine: handbook. Ukraine, 2020. 81 p.

2. Lazarishina I. D. Principles of economic analysis as a tool for ensuring its quality. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/20971/2/DSESES_2017_Lazaryshyna_I_D-Pryntsypy_ ekonomichnoho _96–98.pdf

3. Palamarchuk T. M., Rusak O. P. Economic analysis and methodology of its conduct / T. M. Palamarchuk, O. P. Rusak // Visnyk ZhNAEU. 2016. № 2 (57). S. 43–53.

4. Savchuk VK Genesis of information-analytical management system. Accounting, control and analysis in modern economics and practice: Coll. materials III International. scientific-practical Conf., April 3–4, 2014: dedicated to 70th anniversary of the cafe. business accounting. 2014. P. 293–297.

УДК 658:65.011.3

Тиркало Юрій Євгенійович
аспірант
Національного університету «Львівська політехніка»
Тыркало Юрий Евгениевич
аспирант
Национального университета «Львовская политехника»
Tyrkalo Yuriy
Postgraduate Student of the
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-2535-4238

DOI: 10.25313/2520-2057-2021-19-7823

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

ОСОБЕННОСТИ СТРАХОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ В УКРАИНЕ

FEATURES OF INSURANCE OF ENTREPRENEURIAL RISKS IN UKRAINE

Анотація. *На основі вивчення теорії та узагальнення основних нормативно-правових актів України у статті представлено особливості страхування підприємницьких ризиків в Україні, а також наведено відповідні висновки і пропозиції у цьому напрямі, зокрема: вартість і раціональність за належного нормативно-правового регулювання – це головні критеріальні параметри при виборі способу зменшення рівня ризиків у сфері підприємницької діяльності в Україні.*

Ключові слова: *ризик, підприємницький ризик, нормативно-правові акти України, страхування, управління підприємницькими ризиками.*

Аннотация. *На основе изучения теории и обобщения основных нормативно-правовых актов Украины в статье представлены особенности страхования предпринимательских рисков в Украине, а также приведены соответствующие выводы и предложения в этом направлении, в частности: стоимость и рациональность при надлежащем нормативно-правовом регулировании – это главные критериальные параметры при выборе способа уменьшения уровня рисков в сфере предпринимательской деятельности в Украине.*

Ключевые слова: *риск, предпринимательский риск, нормативно-правовые акты Украины, страхование, управление предпринимательскими рисками.*

Summary. *Based on the study of the theory and generalization of the main regulatory legal acts of Ukraine, the article presents the features of insurance of entrepreneurial risks in Ukraine, as well as presents the relevant conclusions and proposals in this direction, in particular: cost and rationality with proper normative and legal regulation are the main criteria when choosing a way to reduce the level of risk in the field of entrepreneurial activity in Ukraine.*

Key words: *risk, entrepreneurial risks, regulatory legal acts of Ukraine, insurance, entrepreneurial risks management.*

За результатами попередніх досліджень [1] з'ясовано, що перш ніж вивчати види ризиків у підприємництві, необхідно виокремити і дослідити економічну і правову сторони підприємницького ризику [1–12]. «... Економічна — полягає в настанні для конкретного суб'єкта господарювання обов'язку несення можливих витрат та (або) збитків, породжених окремими ризиковими обставинами, ризиковою ситуацією тощо. Правова — полягає не в суті та не в ідентифікації ризикових обставин, а у можливості вибору правових засобів, які дали б змогу передбачити існуючу ймовірність настання негативних майнових наслідків,

мінімізувати їх, співвіднести з бажаним економічним результатом, наявним майновим інтересом. ...» [3, с. 103] (В. Рєзнікова, Р. Стефанчук). Видами підприємницьких ризиків є [9] (В. Йохна, В. Бастричев):

– політичний;
– економіко-правовий;
– матеріально-технічний;
– виробничий;
– комерційний;
– маркетинговий;
– інвестиційний;
– кредитний;
– управлінський.

Основними дієвими способами і методами, які сьогодні допомагають підприємницьким структурам скоротити небажаний підприємницький ризик, є [10]:

– страхування;
– диверсифікація;
– лімітування ризиків.

Встановлено, що тут важливе і особливе значення належить питанню нормативно-правового регулювання у сфері страхування підприємницьких ризиків, виходячи із основних функцій підприємницького ризику (рис. 1).

Так, у Законі України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР (із змінами та доповненнями) [8] зазначено: «Страхування — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. ... Страховий ризик — певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання. Страховий випадок — подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі. ... Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників ...» [8].

Водночас з'ясовано, що визначення особливостей страхування підприємницьких ризиків в Україні сьогодні викликає певні і особливі труднощі. Це обумовлено тим, що в чинному українському

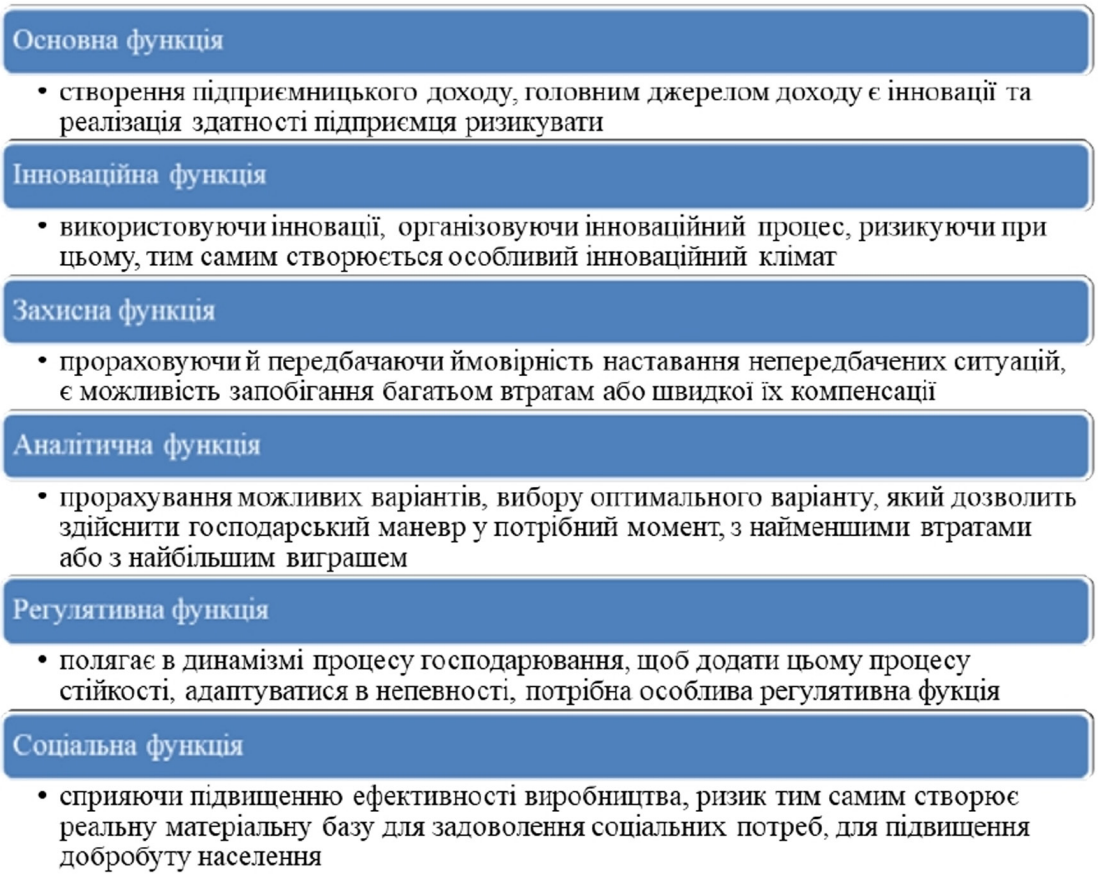

Рис. 1. Основні функції підприємницького ризику
Джерело: [12] (О. Вараксіна, А. Кругова)

законодавстві на даний час відсутнє спеціальне регулювання, яке стосується страхування підприємницьких ризиків [4–6].

Тут доцільно також зазначити, що відповідно до статті 980 «Предмет договору страхування» Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами та доповненнями) [7]: «... Предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з:

1) життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування);
2) володінням, користуванням і розпоряджанням майном (майнове страхування);
3) відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності)» [7].

В контексті цього необхідно підтримати думку науковців [4] про те, шо: «... законодавець не визнає страхування підприємницьких ризиків окремим видом страхування. Однак на підставі проведеного аналізу втрат, які виникають під час здійснення підприємницької діяльності, можна стверджувати, що страхування підприємницьких ризиків виходять за межі майнового страхування та страхування відповідальності» [4, с. 149] (Н. Пацурія, І. Войцеховська).

З урахуванням цього, Н. Пацурія та І. Войцеховська [4] стверджують, і ми з цим повністю погоджуємось, що: «... видається необхідним внести зміни до ст. 980 ЦК України та ст. 4 Закону України «Про страхування». Так, зазначені нормативні акти слід доповнити ... наступного змісту: «... ризиком настання економічних втрат чи інших негативних наслідків під час організації та здійснення підприємницької діяльності (страхування підприємницьких ризиків)». ... нормами Господарського кодексу України має бути комплексно врегульований даний вид страхування із зазначенням його об'єкту. Також на законодавчому рівні мають бути визначені особливості укладання договору страхування підприємницьких ризиків, умови його виконання, підстави недійсності тощо» [4, с. 150].

Таким чином, вартість і раціональність за належного нормативно-правового регулювання [1–12] — це головні критеріальні параметри при виборі способу зменшення рівня ризиків у сфері підприємницької діяльності в Україні.

Література

1. Тиркало Ю. Деякі аспекти державного управління в Україні у сфері підприємницьких ризиків // Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал. 2021. № 12. doi: https://doi.org/10.25313/2524-2695-2021-12-37

2. Кравченко В. А. Виявлення та опис підприємницьких ризиків: практичний алгоритм для українського бізнесу // Вісник Запорізького національного університету. 2008. № 1(3). С. 63–70. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/econom_2008_1/2008–26–06/kravch.pdf (дата звертання: 01.11.2021 р.).

3. Рєзнікова В., Стефанчук Р. Оцінка ризиків у підприємництві та управління ними // Право України. 2018. № 5. С. 101–115. doi: https://doi.org/10.33498/louu-2018-05-101

4. Пацурія Н., Войцеховська І. Страхування підприємницьких ризиків як засіб забезпечення правового порядку в сфері господарювання // Юридичний вісник. 2014. № 4. С. 147–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_4_32 (дата звертання: 01.11.2021 р.).

5. Стась Е. П. Господарсько-правове забезпечення страхування підприємницьких ризиків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Е. П. Стась; кер. роботи О. П. Подцерковний; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 20 с. URL: http://hdl.handle.net/11300/1946 (дата звертання: 01.11.2021 р.).

6. Скриньковський Р. М., Семчук Ж. В., Костюк Н. Р. Діагностика ризиків діяльності та особливості страхового захисту підприємства // Бізнес Інформ. 2015. № 12. С. 189–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_12_29 (дата звертання: 01.11.2021 р.).

7. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звертання: 01.11.2021 р.).

8. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звертання: 01.11.2021 р.).

9. Йохна В. М., Бастричев В. С. Проблеми страхування підприємницьких ризиків, пов'язаних з реалізацією інновацій // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2008. № 3, Т. 2. С. 44–48.

10. Федотенко А. В. Основні методи зниження підприємницьких ризиків // Україна як суспільство ризику: Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (м. Дніпро, 23 квітня 2021 року) / відповідальний за випуск проф. В. В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2021. С. 152–154.

11. Скриньковський Р. М. Діагностика фінансового, виробничого, трудового, соціально-економічного та інноваційно-інвестиційного потенціалів і аналіз потенційних ризиків підприємства в умовах невизначеності // Проблеми економіки. 2015. № 2. С. 186–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_2_28 (дата звертання: 01.11.2021 р.).

12. Вараксіна О. В., Кругова А. О. Сутність підприємницького ризику в господарській діяльності підприємства // Економіка та суспільство. 2021. Вип. 24. doi: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-35

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477.83/.86)(=411.16)“1918/1919”

Гулима Олександр Петрович
кандидат історичних наук,
заступник начальника факультету з навчальної та наукової роботи —
начальник навчальної частини факультету бойового застосування військ
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Гулима Александр Петрович
кандидат исторических наук,
заместитель начальника факультета по учебной и научной работе —
начальник учебной части факультета боевого применения войск
Национальная академия сухопутных войск имени гетмана Петра Сагайдачного
Gulyma Oleksandr
Candidate of Historical Sciences,
Deputy Chief of the Faculty for Educational and Scientific Work —
Chief of the Educational Division of the Faculty of Combat Arms
Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy

Опельбаум Юлій Шоєлевич
доцент
Опельбаум Юлий Шоелевич
доцент
Opelbaum Julius
Associate Professor

DOI: 10.25313/2520-2057-2021-19-7804

ПРО ОДНЕ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «СТОРІНКИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ»[1]

ОБ ОДНОМ ПОЛОЖЕНИИ УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ «СТРАНИЦЫ ЕВРЕЙСКОЙ ИСТОРИИ УКРАИНЫ»

ON ONE PROVISION OF THE TEXTBOOK «THE PAGES OF JEWISH HISTORY OF UKRAINE»

Анотація. *Проаналізовано твердження, що протягом короткого часу існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) більшість євреїв Галичини так і не вирішили, чиї інтереси їм підтримати – українців чи поляків, і не встигли усвідомити себе громадянами нової української держави. Показано, що це твердження є контроверсійним і суперечить багаторакурсному підходу до дослідження і викладання історії.*

Ключові слова: *війна, Галичина, ЗУНР, національна спільнота, нейтралітет, посібник.*

Аннотация. *Проанализировано утверждение, что в течение короткого периода существования Западно-Украинской Народной Республики (ЗУНР) большинство евреев Галиции так и не решили, чьи интересы им поддержать – украинцев или поляков, и не успели осознать себя гражданами нового украинского государства. Показано, что это утверждение является контроверсионным и противоречит многоракурсному подходу к исследованию и преподаванию истории.*

Ключевые слова: *война, Галиция, ЗУНР, национальная общность, нейтралитет, пособие.*

[1] Автори вдячні співробітнику Представництва американського об’єднання комітетів для євреїв колишнього Радянського Союзу магістру історії А. Филипіву за обговорення положень цієї статті.

Summary. *The authors analyze the statement that during the short period of the existence of the Western Ukrainian National Republic (WUNR) the majority of Jews in Galicia had not decided whose interests they should support, those of the Ukrainians or the Poles, and did not have time to realize themselves as citizens of the new Ukrainian state. It is shown that this statement is controversial and contradicts the multiperspectival approach to the study and teaching of history.*

Key words: *Galicia, national community, neutrality, textbook, war, WUNR.*

Підготувати для учнів ліцеїв навчальний посібник «Сторінки єврейської історії України» (далі — «Сторінки...»), який побачив світ 2018 року у видавництві «Дух і Літера», було, безумовно, дуже складним завданням. Як видно з перших рецензій на посібник, їхні автори вважають, що загалом це завдання успішно розв'язано. Так, К. Прищепа охарактеризувала «Сторінки...» як важливий здобуток авторок і видавництва [1, с. 168]. На думку А. Бородія, посібник є «не лише корисним, але й захоплюючим <...>»[2] навчальним виданням, автори якого зуміли розповісти про історію єврейства на українських землях «цілком раціонально й академічно <...>» [2]. У рецензії І. Гольфмана зазначено, що поява посібника являє собою «абсолютний феномен» і що в ньому висвітлено й ті питання історії євреїв України, з якими пов'язана «безліч міфів та історичних спекуляцій» [3].

Проте головний редактор видавництва «Дух і Літера» Л. Фінберг у бесіді, яка відбулася між ним та однією з авторок посібника в студії інтернет-телеканалу «Ukrlife. TV», дав зрозуміти, що робота над «Сторінками...» триватиме далі [4]. У зв'язку із цим хотілося б висловити побажання, щоб у процесі підготування нового видання посібника було взято до уваги контроверсійність наявного в ньому твердження, що «за короткий час існування ЗУНР більшість євреїв Галичини так і не визначилися щодо підтримки українських чи польських інтересів і не встигли усвідомити себе громадянами нової української держави» [5, с. 204]. Що дає підстави вважати це твердження контроверсійним?

По-перше, воно суперечить низці оцінок ставлення до ЗУНР єврейської національної спільноти Галичини, належних представникам української сторони в польсько-українській війні 1918–1919 років. Ось деякі із цих оцінок.

1. Галицьке єврейство «<...> зразу стало було по нашій стороні в тяжкій хвилі перебирання власти українським народом на своїй землі <...>» — так позицію цієї спільноти під час Листопадової національно-демократичної революції 1918 року було охарактеризовано в часописі «Народ» — органі Української радикальної партії[3] [6, с. 8].

2. «У Галичині євреї ідуть разом з українцями», — констатував під час зустрічі з єврейською делегацією 17 липня 1919 року С. Петлюра — Головний отаман військ Української Народної Республіки (УНР), до складу якої в січні 1919 року ввійшла ЗУНР як Західна область УНР [7, с. 126].

3. «Оскільки львівські євреї під час недавніх боїв [у листопаді 1918 року. — *Авт.*] зберігали нейтралітет, проте схилялися на бік українців, єврейські квартали відразу ж стали жертвами триденного погрому, в якому були спалені цілі блоки будинків, а з життя пішли численні євреї незалежно від їх віку та статі. Тоді втрутилося польське верховне командування та встановило у місті порядок. Однак східногалицькі євреї з того часу рішуче перейшли на сторону українців», — зазначено в монографії видатного українського військового діяча та історика В. Кучабського «Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках»[4] [9, с. 117].

4. «Слід підкреслити, що німецька й жидівська[5] меншини, назагал, поставилися прихильно до побудови українського державного життя в Галичині і підтримали українців в їхній боротьбі проти польської аґресії», — читаємо у фундаментальній праці з історії Галицької армії колишнього вояка цієї армії Л. Шанковського [11, с. 61][6].

[2] Пропуски в текстах цитат позначено відповідно до норм чинної редакції Українського правопису. Майже в усіх цитатах з україномовних джерел збережено орфографічні, пунктуаційні, стилістичні та лексичні особливості цитованого тексту. Виняток становлять цитати зі статті [29], в яких у деяких словах літеру «і» замінено літерою «ї». В автентичному вигляді наведено заголовки використаних джерел і назви видань, в яких використані джерела опубліковано.

[3] Членами її були такі визначні діячі ЗУНР, як Л. Бачинський, Д. Вітовський, І. Макух.

[4] Цю монографію один з найвизначніших представників української історичної і політичної думки І. Лисяк-Рудницький охарактеризував так: «<...> серед множества публікацій, присвячених цій добі, твір Кучабського, мабуть, єдиний, що підіймається до рівня історіографії великого стилю» [8].

[5] У зв'язку з наявністю в цитаті слова «жидівська» видається доцільним привернути увагу до того, що М. Грушевський визнав за потрібне зазначити в праці, опублікованій 1918 року, таке: «Я досі вживав у своїх писаннях слів: Жид, жидівський, стоючи на тім, що сі слова у нас не мали й не мають образливого значення. Але після того, як недавно представник єврейської робочої партії в Ц[ентральній] Раді заявив, що сі слова, невважаючи на всі коментарії, таки ріжуть їх по нервах, я бачу себе змушеним відступити від свого дотеперішнього правила. Поправляю вирази в коректурі сеї книжки» [10, с. 166].

[6] Як бачимо, цитовані вище представники української сторони в польсько-українській війні 1918–1919 років не розглядали як членів єврейської національної спільноти ЗУНР тих галичан єврейського походження, які в цій війні стояли на польському боці. І це слід визнати цілком логічним, бо до кола цих галичан належали особи, які вважали себе нерозривно зв'язаними з польським народом, зокрема асимілянти, що були, як їх охарактеризував О. Вассер, «з дитинства щирими й добрими поляками <...>» [12, с. 1055]. До речі, під час польсько-української війни

По-друге, президія Східногалицької єврейської національної ради в Станіславові (далі — ЄНР)[7], створеної на з'їзді місцевих єврейських національних рад Галичини, який відбувся в цьому місті 18–20 грудня 1918 року, уже 6 січня 1919 року під час зустрічі з віцепрезидентом Української національної ради Л. Бачинським повідомила його про готовність євреїв «<...> брати участь у крайовому управлінні та у виборах до Конституанти <...>» [13, с. 85]. І хоча водночас президія ЄНР наголосила на нейтралітеті євреїв[8], його декларування, як видно із заяви президії ЄНР Л. Бачинському (йому, до речі, вручили відповідний документ [13, с. 138]), аж ніяк не повинно було перешкоджати участі євреїв у розбудові ЗУНР.

До речі, знаний зарубіжний історик Г. Абрамсон відзначив, що «і поляки, і українці розглядали єврейський нейтралітет як імпліцитну підтримку української справи» [14, с. 154][9]. І справді, були принаймні чотири обставини, що сприяли саме такому сприйняттю декларування нейтралітету, про який ідеться:

1) проголошення нейтралітету галицького єврейства в польсько-українському протиборстві завдало значної шкоди польській стороні. Підстави для цього твердження знаходимо в статті «Дикарі вищої культури», опублікованій під псевдонімом Ромул визначним українським громадсько-політичним діячем і вченим С. Єфремовим[10]: «<...> тактика польська в Галичині — цій єдиній землі, де поляки почували себе господарями і були дійсно ними, — була раз-у-раз однакова: євреїв вони за націю не визнавали, а милостиво дозволяли їм іменуватися «поляками мойсеєвої віри». Євреї там були для поляків тільки статистичним матеріялом, що підносив штучно процент «польської» людности в Східній Галичині і тим виправдував претензії поляків на цю українську землю. І коли цей статистичний матеріял зважився стати самим собою й не пішов підпірати поляків у боротьбі з українцями — почалася помста [антиєврейські акції. — *Авт.*]» [16, с. 2]. У зв'язку із цим привертає увагу згадка Р. Фана про те, що дипломатичний представник ЗУНР у Австрії видатний український громадсько-політичний діяч М. Василько заявив Віденській делегації ЄНР: «<...> євреї, обравши нейтралітет, принесли велику жертву заради української держави» [13, с. 127–128]. Не менш показовим видається відзначений М. Стахівим факт, що уряд ЗУНР ніколи не робив євреям закидів із приводу декларування ЄНР нейтралітету [17, с. 125]. Цей факт дає підставу вважати, що загалом офіційна позиція ЄНР керівництво ЗУНР задовольняла. Правда, іноді з його боку лунали нагадування про можливість участі репрезентантів галицького єврейства в діяльності Української національної ради та уряду. І в ЄНР, за Р. Фаном, убачали в цих нагадуваннях натяки на бажаність відмови від нейтралітету [13, с. 138–139]. Проте і із книги Р. Фана, і з інших історичних джерел випливає, що навіть якщо й були такі натяки, то на цьому все й скінчилося;

2) 6 квітня 1919 року ЄНР делегувала представників до виборчої комісії Української національної ради для участі в опрацюванні виборчого закону [18, с. 133–134]. Участь речників ЄНР у роботі над підготовкою законодавства Західної області УНР означала відкриту співпрацю інституції, яка була офіційно визнаним представництвом галицького єврейства, з Українською національною радою. Отже, вона символізувала політичну підтримку єврейською національною меншиною української влади[11];

1918–1919 років до польської сторони приєдналася певна кількість полонізованих вихідців із середовища галицьких німців. Та й деякі особи українського походження взяли участь у цій війні на польському боці [11, с. 95].

[7] Потреба в утворенні цієї інституції виникла внаслідок того, що після встановлення контролю Польщі над столицею ЗУНР «у заплутаних політичних стосунках відчувався брак центру, Львова, де влада та політична ініціатива всього східногалицького єврейства була зосереджена в руках тамтешньої ЖНРади [Єврейської національної ради. — *Авт.*]» [13, с. 70]. (Автором праці [13] є Р. Фан — громадсько-політичний діяч, письменник, журналіст та історик. Разом із Ц. Епштейном він очолював секретаріат ЄНР, що був покликаний спільно з її президією керувати роботою ЄНР, «<...> виконувати її рішення, забезпечувати упорядкованість єврейського суспільного життя» [13, с. 82].)

[8] Роз'яснюючи представнику Польщі у Відні К. Галецькому позицію ЄНР щодо польсько-українського протиборства, секретар Віденської делегації ЄНР Л. Векслер зазначив, що небажання «<...> втручатися як судді у святі питання інших народів» — це принцип національної політики євреїв [13, с. 129]. Також аргументом на користь нейтралітету галицьких євреїв служило посилання на те, що вони являють собою «<...> третій народ, розпорошений по всій території, де б'ються два народи» [13, с. 102], причому представники уряду ЗУНР у Відні із цим аргументом погодилися [13, с. 92–93]. А ось як необхідність декларування єврейського нейтралітету пояснив Р. Фан: «У єврейському середовищі існували симпатії до українців. Проте активно втрутитися в конфлікт між поляками та українцями <...> вони не могли. Крім уроків, винесених з історії — що євреї стають потерпілою третьою стороною там, де двоє б'ються між собою — вони ще й розглядали цей конфлікт як внутрішню бійку за територію, до якої євреї не мають жодного стосунку і не можуть ні на що претендувати» [13, с. 66–67].

[9] Показово, що він використав для характеристики офіційної позиції ЄНР щодо польсько-українського протиборства словосполучення «фікція нейтралітету» [14, с. 154].

[10] Про те, що автором цієї статті є С. Єфремов, див.: [15, с. 368].

[11] Ухвала, що делегати ЄНР мають взяти участь у роботі над підготовкою законодавства Західної області УНР, була винесена ще 3 березня 1919 року на розширеному засіданні ЄНР [13, с. 141–142]. При цьому, за Р. Фаном, було наголошено на такому аспекті зазначеної ухвали: її реалізація «<...> буде знаком [курсив наш. — *Авт.*] того, що євреї зголосилися до участі в Конституанті, і доказом їхнього бажання допомогти в розбудові краю» [13, с. 142–143]. Тобто йшлося не лише про намір забезпечити інтереси єврейської національної спільноти, а й про прагнення продемонструвати, що вона підтримує українську владу. Це є вагомим свідченням слушності такого твердження Г. Абрамсона: «<... > було ясно, що ЄНР твердо стала на бік українського табору» [14, с. 154].

3) чимало представників галицького єврейства брало участь у забезпеченні функціонування механізму державного управління в ЗУНР, що, до речі, відповідало політичній платформі, ухваленій згаданим вище з'їздом місцевих єврейських національних рад [19, с. 1]. У часописі «Народ» із приводу цього внеску євреїв у розбудову ЗУНР читаємо: «Ми цінимо <...> співучасть жидівських урядовців <...>» [20, с. 2];

4) галицькі єврейські інституції, що проголошували нейтралітет євреїв або закликали до нього, не мали змоги перешкоджати єврейським добровольцям ставати до лав армії ЗУНР[12]. Через відсутність конкретної інформації про чисельність євреїв, що служили в цій армії, доводиться задовольнитися такою оцінкою: «В рядах нашого війська [Галицької армії. — *Авт.*] <...> находить ся богато Жидів і то на всіх становисках, як прості рядовики, так підстаршини і старшини[13]» [22, с. 1]. До речі, єврейські добровольці вступали до війська держави, яка постала на початку листопада 1918 року на частині українських етнічних земель колишньої Австро-Угорщини, ще до львівського антиєврейського погрому, про який ішлося вище[14]. А проте далеко не всі представники галицької української еліти вважали за потрібне широке залучення євреїв до служби в армії ЗУНР. Так, думка, що воно не є доцільним, наявна в статті, опублікованій 21 листопада 1918 року в провідному галицькому українському часописі «Діло» [23, с. 3]. Трохи пізніше видатний український громадсько-політичний діяч К. Трильовський виступив зі статтею, в якій узяв під сумнів користь від реалізації прагнення галицьких євреїв зі зброєю в руках брати участь у війні проти Польщі й зазначив, що від них головним чином потрібні моральна допомога та активність у діяльності із забезпечення міжнародної підтримки ЗУНР [24, с. 2]. А в опублікованій під час Чортківської офензиви Галицької армії[15] передовій статті часопису, редагованого відомим поетом і публіцистом П. Карманським — авторитетним громадсько-політичним діячем ЗУНР, читаємо:

«<...> жиди узялися рішуче за піддержання нашої влади під кождим зглядом[16].

Жертв крови покищо від жидів не вимагаємо [курсив наш. — *Авт.*]; зато вони, і то головно вони — можуть нам пригодитися як фактор організаційний і станути нам в пригоді в боротьбі з руїною економічною, котра є не менш грізною, як пораженнє на полі бою» [29, с. 1][17].

По-третє, Листопадову національно-демократичну революцію 1918 року галицька єврейська національна спільнота зустріла із чималим позитивним досвідом у сфері політичної співпраці з українцями. Річ у тому, що ще в першому десятиріччі XX століття в Галичині розпочався процес єврейсько-українського зближення, який, до речі, відбувався на фоні неухильного погіршування єврейсько-польських відносин через стрімке зростання рівня юдофобських настроїв у польському суспільстві. Характеризуючи перебіг цього процесу, Р. Фан писав:

«На виборах 1907 року єврейські націоналісти та українська інтелігенція простягнули руки одне одному. Маси підкріпили цей союз своїми виборчими голосами. <...>

Спілкування між євреями та українцями було ще сердечніше, ніж їхнє взаємне голосування. Подібна ситуація повторилася на наступних виборах до австрійського парламенту в 1911 році. <...> Це мало свої подальші результати. Українська інтелігенція доброзичливо ставилася до єврейських прагнень, українська преса писала про євреїв з симпатією. З боку євреїв теж з'являлися прояви дружби <...>» [13, с. 55–56].

По-четверте, після переходу Галицької армії через Збруч галицьке єврейство не припинило

[12] Український державний діяч С. Гольдельман, що був одним з лідерів лівих сіоністів України, розглядав вступ єврейських добровольців до лав оборонців української державності в Галичині як свідчення невідповідності офіційної позиції ЄНР щодо польсько-українського протиборства тим настроям, які панували на єврейській вулиці ЗУНР [21, с. 27–28]. Він зазначив, що нейтралітет галицьких євреїв був проголошений організацією, яка «<... > не базувалась на виявленій волі народній <... >» [21, с. 27]. У зв'язку із цим варто нагадати, що місцеві єврейські національні ради, на з'їзді яких було створено ЄНР і ухвалено політичну платформу, якої офіційно додержувалася ЄНР, не були утворені демократичним шляхом.

[13] Не всі євреї, які служили в Галицькій армії, були галичанами.

[14] Це відзначено й у «Сторінках...» [5, с. 198].

[15] Наступальної операції Галицької армії в червні 1919 року.

[16] Одним із проявів підтримки євреями української влади під час Чортківської офензиви було творення єврейських національних формувань у складі Галицької армії, яке мало дуже важливе політичне значення. На сьогодні найбільше відомостей маємо про два такі формування. Це штурмовий курінь I корпусу Галицької армії, відомий як «Жидівський пробоєвий курінь», та єврейський підрозділ Гуцульського куреня [11, с. 87; 25, с. 104; 26, с. 117–131]. У спогадах З. Яворського є згадка про те, що під його командуванням перебувала єврейська добровольча сотня, яка під час Чортківської офензиви прибула на фронт без офіцерів [27, с. 88]. Цю згадку залишив без уваги Я. Тинченко, коли розглядав у праці [26] питання про єврейські формування в Галицькій армії. Натомість ця праця містить твердження, що серед створених під час Чортківської офензиви єврейських формувань Галицької армії, поряд зі згаданими вище куренем I корпусу і єврейським підрозділом Гуцульського куреня, був і «<...> загін, сформований на початку липня 1919 року з усіх євреїв, що під час контрнаступу проти поляків вступили добровольцями до XI бригади Галицької армії» [26, с. 131]. Та воно видається сумнівним, бо в статті, на яку послався Я. Тинченко як на джерело відомостей про цей загін, насправді згадується про участь у бою, якому вона присвячена, єврейського підрозділу Гуцульського куреня, а не якогось іншого єврейського формування [28, с. 19].

[17] Цитовану статтю завершує таке звернення до українського загалу: «Жиди перші дали нам приклад здорового розуму і доброї волі [у розв'язуванні завдань з нормалізації економічного життя. — *Авт.*] — не будьмож ми сами гіршими горожанами нашої держави ніж вони!» [29, с. 1].

підтримувати українські національно-визвольні змагання. Це, зокрема, видно з повідомлення її розвідки про ситуацію в Галичині, яке датоване 11 вересня 1919 року. У ньому читаємо: «<…> жиди відносяться до нас щиро і дуже богато нам помагають, жидівська преса виступає навіть дуже остро проти Поляків» [30, с. 159].

По-п'яте, І. Лисяк-Рудницький та Я. Дашкевич, яким належить основоположний внесок у наукове осмислення історії українсько-єврейських відносин, охарактеризували ставлення до ЗУНР єврейської національної спільноти Галичини інакше, ніж це зроблено в «Сторінках…». Перший з них зазначив: «Офіційною єврейською позицією під час українсько-польської війни 1918–1919 років був нейтралітет[18]. <…> Однак загально визнано, що симпатії єврейського населення Галичини були радше на українському, аніж на польському боці» [31]. А в Я. Дашкевича читаємо: «Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки у листопаді 1918 р. євреї сприйняли лояльно. Більше того, вони активно підтримували українську адміністрацію» [32, с. 71].

По-шосте, розкриваючи ті чи інші питання в навчальних виданнях українознавчого спрямування (а посібник «Сторінки…», безумовно, належить до кола таких видань), не можна не брати до уваги того, як ці питання висвітлюють в енциклопедичній літературі з українознавства. І ось що читаємо в англомовній «Енциклопедії України»[19]: «У польсько-українському конфлікті в Галичині євреї були нейтральними, але пізніше підтримали уряд Західноукраїнської Народної Республіки» [35, с. 388].

Зрозуміло, що погляди, відмінні від того положення «Сторінок…», із приводу якого написано цю статтю, можна оспорювати. Проте навряд чи було правильним не зважати на них, формулюючи одне з узагальнюючих положень посібника[20]. Тим більше, що дедалі ширшого визнання набуває багаторакурсний підхід до дослідження і навчання історії. Будучи «<…> способом аналізу, а також схильністю до аналізу історичних подій, особистостей, змін, культур і суспільств із різних точок зору шляхом використання технологій і процесів, які є фундаментальними для історії як дисципліни» [39, с. 13], цей підхід «<…> має на меті створення і більш повної, і більш об'єктивної картини» [39, с. 51][21].

[18] Такою самою була офіційна позиція німецької національної меншини ЗУНР. Її проголосила інституція, яка репрезентувала інтереси цієї меншини, а саме Німецька народна рада в Західноукраїнській Народній Республіці.

[19] Розповідаючи про роботу над «Енциклопедією України», Р. Сенькусь — старший літературний редактор цієї енциклопедії та автор або співавтор понад 160 статей у ній [33], зокрема, зазначив:

«Наша ціль була дати світові найкраще, найповніше й невикривлене джерело інформацій про всі аспекти України, її жителів та українців за кордоном.

Я вважаю, цієї мети було до великої міри досягнуто, судячи з рецензій на окремі томи «Encyclopedia of Ukraine» в наукових журналах» [34, с. 25].

[20] Цитований на с. 202 посібника фрагмент статті колишнього вояка Галицької армії, опублікованої під криптонімом Ф. О. Ш., містить таке твердження: «Жиди були супроти нас *дуже льояльними горожанами, а часто-густо помагали нашій молодій державности чи військові, чим треба та можна було* [курсив наш. — *Авт.*]» [36, с. 21]. Проте, як бачимо, та характеристика ставлення до ЗУНР її єврейської національної меншини, яку наведено в посібнику як узагальнюючу, цьому твердженню суперечить. (Зіставлення текстів статті [36] і статті [37] дає підстави вважати, що криптонім Ф. О. Ш. належав Ф. Штику. Він був членом Української військової організації і залишив опубліковані під криптонімом Ф. Ш. спогади про початковий етап діяльності цієї організації [38], які є важливим джерелом з її історії.)

[21] Недарма багаторакурсність у викладанні історії активно підтримує Рада Європи.

Література

1. Pryshchepa K. The other history of Ukraine // New Eastern Europe. 2019. Nr 2. P. 167–170. URL: http://judaicacenter.kiev.ua/nee-pages-jewish-history/ (дата звернення: 25.07.2019).

2. Бородий А. О евреях по-украински рассказали в новом учебнике для лицеев // Хадашот. 2019. № 1. URL: http://hadashot.kiev.ua/content/o-evreyah-po-ukrainski-rasskazali-v-novom-uchebnike-dlya-liceev (дата звернення: 07.08.2019).

3. Гольфман И. Страницы еврейской истории Украины // Kyiv Daily. 2019. 23 янв. URL: https://kyivdaily.com.ua/storinki-ievreyskoi-istorii-ukrain/ (дата звернення: 25.07.2019).

4. Унікальний посібник розповість про єврейську історію на українських землях // Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства. URL: http://judaicacenter.kiev.ua/jewish-history-ukraine/ (дата звернення: 25.07.2019).

5. Риндюк Н., Бородіна Т. Сторінки єврейської історії України : навч. посіб. для учнів ліцеїв. Київ : Дух і Літера, 2018. 293, [3] с.

6. З міста // Народ. 1919. 30 берез.

7. Євреї та Українська Республіка // Український Історик. 1986. № 3/4. С. 124–130.

8. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. У 2 т. Т. 2. Київ : Основи, 1994. URL: https://www.rulit.me/author/lisyak-rudnickij-ivan/istorichni-ese-tom-2-download-578385.html (дата звернення: 05.07.2021).

9. Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках : пер. з нім. Львів : Дослід.-вид. центр Наук. т-ва ім. Шевченка, 2015. 439, [9] с.

10. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ : Т-во «Знання» України, 1991. 240 с.

11. Шанковський Л. Українська Галицька Армія : воєн.-іст. студія. Львів : Вид. центр Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові, 1999. 396, [1] с.

12. Wasser O. Rola żydów w czasie listopadowej Obrony Lwowa w r. 1918 // Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918 : relacje uczestnikyw. W 2 t. T. 2. Lwów, 1936. S. 1052–1064.

13. Фан Р. Історія єврейської національної автономії в період Західно-Української Республіки : пер. з ідишу. Львів : Манускрипт-Львів, 2019. 270, [2] с.

14. Abramson H. A Prayer for the Government. Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920. Cambridge, Massachusetts : Harvard Univ. Press, 1999. XIX, [3], 255, [3] p. URL: http://diasporiana.org.ua/ukrainica/13235-abramson-h-prayer-for-government-ukrainians-and-jews-in-revolutionary-times-1917-1920/ (дата звернення: 30.07.2019).

15. Гирич І. Б. Публікації С. О. Єфремова в газеті «Нова Рада», 1917–1919 рр. (За архівним примірником з бібліотеки літературознавця) // Український археографічний щорічник / редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1993. Вип. 2. С. 336–375.

16. Ромул (Єфремов С.). Дикарі вищої культури // Нова Рада. 1918. 4 груд.

17. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. У 6 т. Т. 4. Скрентон, 1960. 192 с.

18. Інформація газети «Нове життя» про зустріч в Українській Національній Раді з делегацією краєвої Єврейської Національної Ради, 9 квіт. 1919 р. // Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923 : документи і матеріали. У 5 т. Т. 3, кн. 2 : Суспільно-політичні процеси. Національно-культурне відродження / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. С. 133–134.

19. Deklaracya polityczna wschodnio-galicyjskich Żydów // Chwila. 1919. 15 stycz.

20. Ми і Жиди // Народ. 1919. 23 трав.

21. Ґольдельман С. Листи жидівського соціял-демократа про Україну. Матеріяли до історії українсько-жидівських відносин за час революції. Відень, 1921. 80 с. URL: http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9944/file.pdf (дата звернення: 12.10.2021).

22. Чи нас знають? // Козацький Голос. 1919. 21 серп.

23. Ф-ів Ф. (Федорців Ф.[22]). Воєнно-повинностевий податок // Діло. 1918. 21 лист.

24. Обух К. (Трильовський К.). «Переяславська ніч» а теперішна пора // Січовий Голос. 1918. 7 груд.

25. Сулятицький С. 1-ший Пробоєвий Гуцульський Курінь // Українська Галицька Армія у 40-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918 - 1920 рр. : матеріяли до історії. Вінніпег, 1960. С. 99–109. (Українська Галицька Армія : у 5 т. ; т. 2).

26. Тинченко Я. Під зіркою Давида. Єврейські національні формування в Україні в 1917–1920 роках : наук.-попул. вид. Київ : Темпора, 2014. 166, [2] с.

27. Яворський З. Звязок 1-ої Бриґади УСС // Українська Галицька Армія у 40-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918 - 1920 рр. : матеріяли до історії. Вінніпег, 1960. С. 79–90. (Українська Галицька Армія : у 5 т. ; т. 2).

[22] Пор.: [13, с. 15, 256].

28. Г. Г. Бій 11. бриґади УГА. під Черчем // Літопис Червоної Калини. 1931. Число 11. С. 19.

29. Пора схаменутись! // Українські Вісти. 1919. 22 черв.

30. Інформація відділу розвідки НКГА «Вісти з Галичини», 11 верес. 1919 р. // Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923 : документи і матеріали. У 5 т. Т. 3, кн. 1 : Соціально-економічні відносини і визвольні змагання / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. С. 159–162.

31. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. У 2 т. Т. 1. Київ : Основи, 1994. URL: https://www.rulit.me/author/lisyak-rudnickij-ivan/istorichni-ese-tom-1-download-578386.html (дата звернення: 05.07.2021).

32. Дашкевич Я. Р. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX – початок XX ст.) // Український історичний журнал. 1990. № 10. С. 63–73.

33. Ясь О. В. Сенькусь Роман Ілліч // Енциклопедія історії України. URL: http://www.history.org.ua/?termin=senkus_roman_illich (дата звернення: 08.10.2021).

34. Сенькусь Р. Англомовна енциклопедія України та її спадкоємець, <http://www.encyclopediaofukraine.com> // Енциклопедичний вісник України. 2009. Число 1. С. 23–26. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/42709 (дата звернення: 28.09.2021).

35. Kubijovyč V., Markus V. Jews // Encyclopedia of Ukraine. In 6 vol. Vol. 2 : G–K / ed. by V. Kubijovyč. Toronto [etc.] : Univ. of Toronto Press, 1988. P. 385–393.

36. Ш. Ф. О. (Штик Ф.). Листопад 1918 р. // Літопис Червоної Калини. 1937. Число 11. С. 17–21.

37. Штик Ф. Тернопіль у час визвольної боротьби — 1918-1919 рр. (Спомин) // Шляхами Золотого Поділля : реґіон. іст.-мемуар. зб. Т. 3 : Тернопільщина і Скалатщина. Торонто, 1983. С. 726–731.

38. Ш. Ф. (Штик Ф.). В перших роках УВО у Львові // Срібна Сурма. Статті й матеріяли до діяння Української Військової Організації. Зб. 2 : Початки УВО в Галичині. Торонто, 1963. С. 63–95.

39. Страдлінг Р. Багаторакурсність у викладанні історії : посіб. для вчителя : пер. з англ. / Рада Європи. [Б.м.], [2003 або 2004]. 65 с. URL: https://rm.coe.int/168049415c (дата звернення: 15.08.2019).

UDC 378.147:69

Lavinda Svitlana
Senior Lecturer of the Department
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-7249-0286

DOI: 10.25313/2520-2057-2021-19-7797

THE USE OF INTERACTIVE METHODS IN THE PROCESS OF STUDYING HUMANITIES AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary. *The academic paper is devoted to the use of interactive methods in the process of studying the humanities in order to form the professional and communicative competence of future specialists in construction and civil engineering.*

Currently, the issue of active applying the case method, business games in the classrooms in higher educational institutions is rather relevant. This is due to the fact that the modern educational process is aimed at the formation of basic competencies as follows: professional and communication ones, skills and abilities of intellectual activity, the development of the ability to process a large amount of information. Another argument in favour of the using interactive methods arises from the requirements towards the professionalism of any specialist in construction and civil engineering, who should master the optimal behaviour in various professional and everyday situations emerging in real life.

In the present academic paper, we have tried to prove that in the process of using interactive methods, the degree-seeking student becomes an active subject of the educational process under the direct supervision of a teacher, which has a positive effect on the formation of numerous competencies, in particular, professional and communicative ones.

In the process of a business game or work on a case, the mastering of new terminology, acquaintance with new vocabulary, the use of speech cliches occurs. The correct use of grammatical forms and syntactic structures is of particular importance during the oral presentation of the decision.

Professional knowledge and confidence in the ability to solve problems is an incentive towards forming professional and communicative competence in Ukrainian language classes for professional direction.

Therefore, it can be stated that in the context of this scientific research, the expediency of using interactive methods has been justified in order to form the professional and communicative competencies of future specialists in construction and civil engineering during the course of studying at higher educational institutions.

Key words: *interactive methods, case method, business game, educational process, professional and communicative competence, specialists in construction and civil engineering, humanities.*

Introduction. Nowadays, active European integration of all spheres of public life requires changes in the professional activities of each member of the society. Currently, new challenges are posed to Ukrainian society in the face of new needs and new development. Needless to say, that the dynamic development of the society also puts forward new requirements for the system of higher professional education in Ukraine. The changes taking place in the economy require the use of new methods and approaches in the educational sector of training specialists. These requirements apply to specialists in any industry, in particular, specialists in construction and civil engineering. In the domestic system of vocational education, the demand for the development of new teaching methods and the formation of the professional and communicative competence of future specialists in construction and civil engineering and the search for innovative technologies that will activate the process of studying the humanitarian disciplines are becoming of great current interest. The main objective of the modern educational process lies in reforming the system aimed at the development and acquisition of quality abilities, bringing the national criteria and standards of education in line with European requirements. Consequently, it is necessary to create appropriate conditions that would promote the formation and development of professional and communicative competence of future professionals. The implementation of only traditional teaching methods does not

allow creating the proper conditions for mastering and acquiring the skills necessary for developing professional and communicative competence. The teacher is assisted by modern methods, approaches and technologies for teaching the humanities, which make it possible to diversify the educational process, make it as close as possible to real communication, capable of encouraging the degree-seeking students to think critically, to develop creative and cognitive activities. The process of forming professional and communicative competence of degree-seeking students in non-linguistic specialties will have successful results if the following conditions are met, namely: the presence of interdisciplinary connections, positive attitude to the future specialty, high motivation of future professionals, and increasing students' creative activity during training, sufficient information content of the educational process.

The aim of the study. The purpose of the research lies in considering the didactic possibilities of interactive teaching methods as methods of forming professional and communicative competence of future specialists in construction and civil engineering in the process of studying the humanities.

The theoretical basis and the research methods. The issue of studying the introduction of interactive teaching methods in higher educational institutions is the subject of consideration in the works of domestic scientists as follows: V. Andrushchenko, N. Volkova, A. Dubasen iuk, I. Dychkivska, I. Ziaziun, H. Marykivska, I. Melnychuk, L. Pyrozhenko, A. Pometun, O. Shevchenko, Yu. Surmin, V. Yagodnikova, etc.

Presentation of the main material. The combination of specialists' personal qualities, such as: the ability to communicate concretely and clearly, to present the information vividly, to manage business papers competently, to organize business meetings, to be creative in solving complicated, complex issues sometimes becomes more desirable for an employer than specific technical knowledge.

An important condition for the effectiveness of the formation of professional and communicative competence of future specialists in construction and civil engineering is the selection and application of effective teaching methods. Analysing the experience of scientists on this issue, it can be said that the interactive method is a teaching method based on direct, active interaction of participants in the educational process. Herewith, the main aspect is the interaction of subjects with each other.

Such training process is based on the activation of the cognitive activity of degree-seeking students — future specialists in construction and civil engineering. Its essence lies in the constant active interaction of all subjects of the learning process. This interaction, or cooperation, can be illustrated by the algorithm of the relations as follows: "teacher — a degree-seeking student", "teacher — a representative of a group of degree-seeking students", "degree-seeking student — degree-seeking student", "degree-seeking student — part of the group of degree-seeking students" or the "whole group of degree-seeking students". "At the same time, the teacher and the degree-seeking student are equal subjects of education. They understand what they do, reflect on what they know, can and implement" [3, p. 215]. In such interaction, the teacher will act only as an organizer of the learning process, a consultant and an observer.

Yu. Surmin emphasises that this "method is characterized by a significant pedagogical effect, forasmuch as it develops such qualification characteristics of the individual, as: the ability to analyse and diagnose problems, the ability to clearly articulate and express one's viewpoint, communicate, discuss, perceive and evaluate information received in verbal and nonverbal forms. In a certain sense, this method contributes to the formation of professional and personal qualities of a person. It develops a sense of self-confidence; it helps overcome excessive timidity or overconfidence" [5, p. 20].

From among the variety of conditions ensuring the success of the formation of professional and communicative competence among future specialists in construction and civil engineering, one of the primary ones is the development of professionally significant communication skills. Using our own experience, we can assert that the use of additional literature, textbooks, business papers, popular business publications in the specialty, etc. actively promotes and stimulates the process of formation of professional and communicative competence in the classes in humanitarian disciplines.

The use of interactive methods in the classes of "Ukrainian language in the professional direction", "Culturology", "Psychology" requires careful preparation on the part of all participants in the educational process. Interactive language teaching methods encourage degree-seeking students to take direct action and deepen their knowledge in practice. The latest technologies imply the formation of a personality aimed at constant self-improvement, at continuous self-development.

Along with this, the use of active methods and forms of training stimulates the teacher to improve and enhance the efficiency of work and search for new interactive methods.

The introduction of the latest technologies puts forward new requirements for the teacher. As a result, teachers should try to gain new knowledge, skills, and master skills to work with computer programs. In the process of introducing innovative technologies, one cannot but focus on the dialogue or polylogue mode in the Ukrainian language classes. The teacher's monologue should be minimal.

During a polylogue or dialogue, subject — subject relations are actively manifested both by the degree-seeking student and by the teacher.

Scientists (N. Volkova [1], O. Shevchenko [6]) emphasize that the application of active training methods involves focusing this process mainly not towards teaching ready-made knowledge and their reproduction, but towards the independent mastering knowledge by degree-seeking students in the process of active cognitive activity. The authors [4, p. 61] believe that active training methods are learning through activities. It is in the process of intense activity, led by a teacher, the degree-seeking students acquire the necessary knowledge, master the skills and abilities of professional activity, develop their creative abilities, etc.

We consider it expedient to form professional and communicative competence in the course of studying the subject "Ukrainian language for professional purposes" and other humanities, in particular, "Ukrainian historical and humanitarian studios", "Psychology", "Culturology".

The use of interactive methods makes it impossible for one subject of the educational process to dominate over another, as well as one opinion over another. These methods are focused on the interaction of not only the teacher and the degree-seeking student, but also the degree-seeking students among themselves. Being in the mode of dialogue, brainstorming, presentation, discussion, dispute, the degree-seeking students learn to build their speech logically, consistently, stylistically, reasonably. Situational communication during a business game or solving a case requires a quick application of theoretical knowledge in practical activities, and then using the acquired knowledge and formed skills during real professional communication.

The advantage of using the case method in the classroom on "Ukrainian language for professional direction", "Ukrainian historical and humanitarian studios", "Psychology" in higher educational institutions lies in the intense activities of degree-seeking students, the ability of the entire group to work on a single problem area, the ability to develop skills of simple generalization and, most importantly, that the emphasis of training is transferred to the formation of skills. The acquired knowledge can be applied in practical activities.

Here are examples of using the case method and business game.

Case method

Modular construction is a trend of modern life. Ukraine is just beginning to get acquainted with the technology of construction of modular houses widespread in the West, which provides for a complete factory production and assembly of a structure. After all, such an approach would help solve numerous housing issues in our country.

The main idea of modular construction is the production of a finished house at the factory and its installation on the selected site. That is, you are purchasing not the construction of a house stretched out in time, but a finished house, which provides not only the main structure, in particular, the floor, walls and roof, but also all the necessary internal planning, engineering systems and communications required, as well as often furnishing with the planned set of furniture. Moreover, the technology of assembling modular houses allows them being transported from place to place and, if necessary, increasing the internal space by connecting new blocks to the house.

Sources of obtaining interesting information for the modern consumer are advertising on the Internet, outdoor advertising, printed advertising, media advertising, direct advertising, etc.

The degree-seeking students are proposed to act as call-center employees and answer questions of leads. For this purpose, it is necessary to study in detail the presented material and offer effective, convincing arguments in favour of purchasing a house of this type.

In the process of bringing a lead to a purchase, future construction and civil engineering specialists should demonstrate not only professional knowledge, skills and abilities, but also show communicativeness, the ability to avoid conflict, the ability to conduct a dialogue, taking into account all speech norms.

The final stage is the presentation of the decision, evaluation of the work of students, discussion of decisions and conclusions. It should be noted that "the ability to publicly present an intellectual product, to promote it well, to show the benefits and possible directions of effective use is a valuable quality of a modern specialist. The presentation gives an opportunity to hone the deep qualities of the specialist's personality (will, confidence, dignity, purposefulness). At the same time, it develops public communication skills, forming one's own image" [2, p. 22–23].

Business game "Public speech: Prospects and directions of modern development of the city"

Purpose: to develop public speaking skills; to develop the skill in order to focus on the range of interests and the level of listeners.

The course of the game: the teacher announces the purpose of the business game; he actualizes knowledge about how the course of the speech changes depending on the audience. Then the topic is chosen.

Next, the teacher and students discuss the options of audiences (distance or personal communication) and the category of students (professionals or customers).

The number of speakers is determined by the number of proposed audiences and categories of

listeners. The speech, as a rule, is not prepared in advance, but it is a spontaneous reaction of the speaker. In a concise speech, the speaker can raise one or two questions, give a specific answer.

The speaker should address his message to all those present, having constructed it in such a way that the information received is understandable and forms the basis of his own reflections and conclusions.

By the way, the main requirements are imposed on the speaker's speech, namely: a well-set voice; the language should be balanced in tempo; intelligibility of language; an important place is occupied by the lexical syllable of the language. It is necessary to speak briefly, to be more precise, to maintain emotional connection with the audience (the need for speech etiquette forms, for example, greetings and gratitude for attention: *glad to greet you, thank you for your attention, thank you for your devoted time*), the means of contact is the use of verb forms (*let's find out, as you guess, let's explain, let's specify* and so on).

One of the effective methods of maintaining attention to one's speech is the question — the answer tool, creating an atmosphere of communication.

It should be borne in mind that people remember up to 30% of what they hear; consequently, you shouldn't overload your speech with unnecessary information.

During the presentation, the degree-seeking students imitate a conditional audience.

After all participants have presented their speeches in the business game, the teacher sums up the results, assesses the game as a whole.

Conclusion. The use of interactive methods provides an opportunity for future specialists in construction and civil engineering not to be just observers, but to become active subjects of the educational process, to form professional and communicative competence, and to intensify cognitive activity. The introduction of this method makes it possible to form an interest in the profession among degree-seeking students.

The prospect of further exploration, in our opinion, is to develop a set of cases and business games in order to form in the humanities classes of professional and communicative competence of future professionals, including specialists in construction and civil engineering.

References

1. Volkova N. P. Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: navch-metod. posibnyk. Dnipro: Un-t im. Alfreda Nobelia, 2018. 360 s.

2. Dychkivska I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: navch. posibnyk. Kyiv: Akademvydav, 2004. 352 s.

3. Marykivska H. A. Formuvannia movlennievoi kultury starshoklasnykiv u protsesi vykorystannia dydaktychnykh ihor. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. pr. Zaporizhzhia. KPU, 2016. Vyp. № 47. S. 408.

4. Pometun O. I. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia, praktyka, dosvid / uklad. O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko. Kyiv: APN, 2002. S. 136.

5. Surmin Yu. P. Keis-metod: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. 2015. № 2. S. 19–28.

6. Shevchenko O. P. Pedahohichni umovy vykorystannia keis-metodu v protsesi vyvchennia humanitarnykh dystsyplin u vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04. Luhansk, 2011. 22 s.

УДК 37.013.77

Бондаренко Вікторія Володимирівна
кандидат педагогічних наук
Комунальний заклад «Березківський мистецький ліцей»
Миколаївської обласної ради
Бондаренко Виктория Владимировна
кандидат педагогических наук
КУ «Березковский лицей искусств»
Николаевского областного совета
Bondarenko Viktoriia
Candidate of Pedagogical Sciences
Berezkivsky Art Lyceum Municipal Institution of the
Mykolayiv Regional Council

DOI: 10.25313/2520-2057-2021-19-7820

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА

MODERN PARADIGM OF HUMANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITIONS OF INTENSIVE SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS

Анотація. *У роботі проаналізовано стан гуманістичної спрямованості молодших школярів на сучасному етапі розвитку суспільства; виявлено причинно-наслідкові зв'язки низького рівня прояву гуманістичних цінностей в учнів початкової школи; висвітлено педагогічні упущення у формуванні гуманістичного світогляду молодших школярів у рамках науково-технічного прогресу; презентовано об'єктивну точку зору проблемної теми з ракурсу глобально національного підходу. З'ясовано нереалізованість парадигми гуманізації освітнього процесу через створення асоціальних умов для розвитку гуманістичних навичок молодших учнів. Запропоновано сучасну парадигму гуманізації освітнього процесу початкової школи в умовах інтенсивного науково-технічного розвитку українського суспільства.*

Ключові слова: *гуманізація, парадигма, гуманістичний світогляд, гуманістичні цінності, молодші школярі, початкова школа, асоціальні умови, науково-технічний прогрес, освітній процес, сучасний етап розвитку суспільства, національна проблема.*

Аннотация. *В работе проанализировано состояние гуманистической направленности младших школьников на современном этапе развития общества; выявлены причинно-следственные связи низкого уровня проявления гуманистических ценностей в учеников начальной школы; представлены педагогические упущения относительно формирования гуманистического мировоззрения младших школьников в условиях научно-технического прогресса общества; изложена объективная точка зрения проблемной темы с ракурса глобально национального подхода. Раскрыта нереализованность парадигмы гуманизации образовательного процесса в связи с созданием асоциальных условий для развития гуманистических навыков младших школьников. Предложена современная парадигма гуманизации образовательного процесса начальной школы в условиях интенсивного научно-технического развития украинского общества.*

Ключевые слова: *гуманизация, парадигма, гуманистическое мировоззрение, гуманистические ценности, младшие школьники, начальная школа, асоциальные условия, научно-технический прогресс, образовательный процесс, современный этап развития общества, национальная проблема.*

Summary. *The article analyzes the state of humanistic orientation of junior schoolchildren at the present stage of society development; the causal and relationships of low level of manifestation of humanistic values in junior schoolchildren were revealed. Pedagogical omissions in the formation of the humanistic worldview of junior schoolchildren in the framework of scientific and technological progress are highlighted; an objective point of view from the point of view of the national problem is presented. Insufficient humanization of the paradigm of the educational process through the creation of antisocial conditions for the development of humanistic skills of primary school students. The modern paradigm of humanization of the educational process of primary school in the conditions of intensive scientific and technical development of the Ukrainian society is offered.*

Key words: *humanization, paradigm, humanistic worldview, humanistic values, junior schoolchildren, primary school, antisocial conditions, society, scientific and technical progress, educational process, modern stage of society development.*

Сучасний період розвитку нашої держави, в якому чільне місце відведене науково-технічному прогресу, доволі нав'язливо пропонує інформаційні технології всім прошаркам та віковим категоріям суспільства. Віртуальний світ комп'ютеризації витісняє реальність, якої, на жаль, хочеться уникнути. Відчуження від життєвих реалій відбувається часто усвідомленим шляхом, а ще частіше — несвідомо або підсвідомо. Вказані рівні розвитку психіки домінуюче функціонують переважно у дітей, зокрема представників молодшого шкільного віку.

Ізоляція маленького громадянина України від навколишнього середовища та оточуючих людей настільки тотальна, що сучасні наукові дослідження глибоко занурилися в тематику питань комунікативних здібностей школярів, намагаючись зрозуміти, чому діти не вміють взаємодіяти один з одним, часто через конфлікт вирішують прості міжособистісні питання, не хочуть читати, не вміють переказувати тексти, вивчати вірші, схильні до психологічного «самозакриття» тощо. Існують соціальні, генетичні, суспільно-історичні, еніологічні дослідження, які висвітлюють хронологію народження нових поколінь дітей, де кожного десятиліття з'являються на світ діти зі своїми особливостями: покоління з прагматичною логікою, діти-»чутливі антени», покоління «великих реформаторів» тощо [6, с. 124–125].

Логічно та закономірно, що кожне покоління людей буде народжуватися з багатшим генетичним досвідом та своїми особливими потенціями. Утім соціальні процеси та науково-технічний прогрес з інформаційно-комунікаційними та технічними пропозиціями здійснюють вирішальний вплив на формування маленької особистості. Насправді ж, дитина виробляє звичку бути на самоті, мовчати, поступово заглиблюючись у свій внутрішній світ та акцентує увагу лише своєму колі інтересів, в котрому ні з ким не треба ділитися, враховувати чиюсь точку зору, домовлятися, співпрацювати. Вся діяльність дитини зорганізована нею самою на самодіяльності, яка в матеріальному світі не вважається діяльністю і не приносить користі.

Невміння створити соціально-комунікативну взаємодію, від якої залежить рівень сформованості психологічно цінної особистості, призводить до викривлення її психічних процесів, розвитку різних видів агресії, антигуманних проявів.

Практика показує, що моральні цінності — далеке минуле, а гуманістичні стосунки між людьми переростають або у комерційні, або набувають формату лібералізму та байдужості. На жаль, українське сьогодення — це перегони людей без вільного часу для родини та дітей, мета яких — фінансовий успіх. Сучасні українські діти зростають за циклічним «маршрутом» — школа (ґаджет) — ґаджет — сон (ґаджет). Більшість молодших школярів живе в такому режимі, оскільки батьки витрачають нервово-психічні резерви на матеріальний достаток для родини. У навчальному закладі не кожен педагог має в планах, крім навчання школяра, зайнятися його вихованням, зокрема побудовою гуманістичного світогляду.

Гуманізація освітнього процесу початкової школи — це педагогічна, психологічна та соціальна необхідність, адже молодший шкільний вік — це унікальний період для формування особистості, коли закладається фундамент фізичних, фізіологічних, інтелектуальних, психічних функцій організму на тривалу життєву перспективу. Молодший учень володіє високим рівнем сенситивності, тому варто у ці роки поділитися з дитиною, як батькам, так і педагогам своїми найкращими особистісними цінностями.

Практичний антиприклад формування гуманістично спрямованої особистості молодшого школяра в Україні часто є показником важковиховуваної, педагогічно занедбаної або морально знищеної маленької дитини чи, як наслідок, — здеморалізованого підлітка, якого потім не можуть врятувати ані школа, ані батьки.

Українська початкова освіта зазнала американсько-європейської інноватики. У результаті чого, — визначено ряд компетентностей, якими має оволодіти кожен молодший учень. Та, практика показує, що до процесу гуманізації дотичними є лише соціальні та громадянські компетентності, що не мають енергетичного фундаменту гуманізму, а просто засвоюються напрацьованими механічними навичками.

Почуття гуманістичного змісту не можуть «диктуватися» у певній формі чи визначеній мірі. Їх побудова можлива, коли вчитель прищеплює

уміння з любов'ю, а дитина з відповідальністю та взаємністю бере їх, випромінюючи біоенергетичний зв'язок з педагогом, інтеріоризує цей контакт у гуманістичний процес. Лише таким чином, можлива гуманізація освітнього процесу — через відкритість, щиросердність, людяність, вірність, особистісну потребу взаємодії з духовно близькою людиною, яка ґрунтується на любові, тобто гуманізмі.

Сучасний етап розвитку українського суспільства, охоплений інтенсифікацією науково-технічного прогресу та «демократичною» політизацією всіх сфер життя, продукує світогляд, в якому людина розглядається програмовим компонентом державної системи [3, с. 545].

Істинна парадигма гуманізації освітнього процесу має підґрунтя мудрості — треба навчити молоде покоління «мислити про смисл» [9, с. 34] — це і є справжньою метою освіти в цілому. Які ж завдання варто поставити перед собою педагогові, аби досягти реалізації парадигми гуманізації освітнього процесу початкової школи?

Насамперед, варто визначити єдині функціональні психолого-педагогічні пріоритети, використання яких створить можливість молодшому учневі відчути в собі вище «Я» джерелом альтруїстичних почуттів, потенційною істинністю свого існування, високою духовною енергією.

Сучасна парадигма гуманізації освітнього процесу початкової школи концептуалізує у своїй сутності наступні засади:

- визнання молодшого школяра індивідуальністю зі своїми неповторними особливостями;
- недопустимість насилля над молодшим учнем;
- учень має право до волевиявлення;
- врахування рівноправності суб'єктів педагогічного процесу;
- щира турбота про молодшого школяра;
- виявлення потенційних можливостей учня початкової школи та вироблення індивідуального підходу у взаємодії з ним [11, с. 115–116];
- допомога у пошуках свого власного «Я»;
- прийняття учня з усіма його сильними та слабкими сторонами;
- прозорість та відвертість педагогічної взаємодії на основі гуманістичної любові;
- педагогічний оптимізм та беззаперечна віра в дитину;
- у освітньому процесі врахування всіх особливостей вікової психології молодшого школяра;
- формування національно-патріотичної свідомості маленького громадянина без використання методу контрасту почуттів по відношенню до інших народів;
- поведінка учня та вчителя мають знаходитися у гармонії із загальнолюдськими цінностями, моральними нормами українського суспільства, що склалися історично;
- прояв турботи та бережливості до всього живого на землі;
- розуміння цінності життя людей і тварин еквівалентно до свого життя.

Цілі парадигми гуманізації освітнього процесу:

- формування конструктивної концепції внутрішнього світу молодшого школяра;
- формування самоцінного ставлення до себе з метою психічного та фізичного здоров'язбереження;
- формування та безперервний розвиток психічних сфер особистості, зокрема: самооцінної сфери, вольової, емоційної, інтерактивної, інтелектуальної.
- навчання молодших школярів користуватися спочатку на елементарному рівні індивідуальними засобами життєдіяльності — фіксування досвіду різних видів; самокорекція, рефлексування, прогнозування, трансцендентування;
- забезпечення широкою палітрою життєво практичних навичок для взаємодії з навколишнім світом;
- розвиток ціннісного ставлення до життя й отримання особистісного змісту життєвих цінностей [15, с. 60];
- сприяння накопиченню соціально значущого досвіду та його усвідомлення для розвитку самостійності та свободи молодших школярів;
- уведення молодших учнів у культуру життя та соціально-психологічне озброєння їх для побудови життя, гідного людини з високими моральними цінностями, ідеалами, зі стійкою гуманістичною позицією.

Освітня діяльність педагога має бути зосереджена на організації активності та спілкування молодших школярів. Такі риси особистості, як егоїстичність, ненависть, жадібність, користолюбство, хитрість, мстивість, злослів'я, гнівливість, лицемірство, ворожість тощо необхідно нейтралізувати, викорінювати. У молодшому шкільному віці виникають унікальні можливості відповідно до формування колективістських взаємин.

Прийшовши до школи, першачки ще працюють осібно. Утім, поступово, під керівництвом вчителя, навіть враховуючи елементи дитиноцентриської теорії, внаслідок спеціально організованої навчально-виховної діяльності, молодші учні поступово відчувають належність до класного колективу. Саме колективна форма організації освітньої діяльності покликана формувати у дітей гуманістичний світогляд, що відображається розвитком таких рис, як відповідальність, адекватно-критичне ставлення до продуктів власної діяльності, взаємодопомога та взаємопідтримка, відданість, почуття обов'язку. Усі процеси прояву кожної маленької особистості педагогу слід тримати під пильною увагою та контролем [12, с. 274].

Стратегічним орієнтиром освітньої діяльності є виховання відчуття цінності оточуючих людей та

здатності цінувати особистість людини, запобігаючи зневажливому ставленню на її адресу. Молодші школярі презентують ціннісне ставлення до оточуючих у вигляді поваги до їхньої гідності, емпатії, недопустимості зневажань, образ. Але перед тим, як привчати молодших школярів виявляти такий рівень ставлення, звичайно ж, їм треба пережити і негативний досвід міжособистісних стосунків, щоб могти зрозуміти важливість приємних соціально-комунікативних контактів.

Від педагогічної майстерності вчителя залежить рівень культивації переживання позитивних почуттів, що є необхідністю у освітньому процесі. Радість пізнання, самозміни на краще, задоволення від гідного спілкування з однокласниками та дорослими — усе це конструює та трансформує вчитель початкової школи для забезпечення гуманізації освітнього процесу. Із великого спектру людських емоцій величезний формувальний потенціал концентрує у собі почуття радості. Переживання радості поширює вплив на всі психічні процеси молодших школярів та, власне, на налагодження міжособистісної взаємодії. Радість підносить дитину на високий рівень позитивних емоційних переживань, надає впевненості у власних силах, впливає на формування самооцінки, сприяє зміцненню вольової сфери, покращує соціальну взаємодію, пов'язану із задоволенням особистісних потреб, заспокоює та урівноважує, підвищує стійкість у ситуаціях невдач, збагачує сенсорний досвід. Унікальність радості в тому, що вона робить людину великодушною, сильнішою, породжує альтруїзм, стимулює натхнення, творчість, приводить до успіху.

Створення атмосфери радості у колективі молодших школярів, та зокрема, у кожного з них, прив'язується до пригадування минулого позитивного досвіду, приємних ситуацій навчання, виховання, подорожей, які повторно породжують переживання радості. Процес продукування педагогом радісних моментів — не є спонтанним виявом, а цілеспрямовано побудованим планом у безперервній дії.

Важливу багатоаспектну роль відіграє комунікативна взаємодія в тандемах «учень — учень», «учень — педагог». У процесі спілкування, який має бути завжди щирим та чутливим без проявів іронії та сарказму, відбувається емоційно вірний та чесний контакт. Він не примушує дитину приховувати свої почуття, вуалювати думки, навпаки — відкриває душу для безапеляційного очищення та вільного збагачення. Педагог не повинен використовувати образи, приниження, погрози. Молодший школяр — це рівноправний партнер, яким маніпулювати ні в якому разі недопустимо. Проте комунікативна рівність педагога та учня не є абсолютною. Адже вони виступають представниками різного психосоціального досвіду, інтелектуального, духовного та морального рівнів розвитку.

Велика кількість молодших школярів часто відчувають деструктивні переживання у процесі шкільної адаптації. Контакти з однолітками спочатку — часто конфліктні та приносять багато хвилювань, які впливають на самоповагу дитини та її самоідентифікацію. Психологічний шлях пошуку спорідненого товариша украй болісний, але продуктивно повчальний. Все ж, педагог має бути спостережливим і у цьому процесі формування маленької особистості. Є необхідністю вчасно підтримати, розважити, «розблокувати» невдачу та звільнити дитячу психіку від неприємного психологічного дискомфорту. Дуже важливо вчасно «переключити» учня від співдії до співпраці з іншими людьми, змінити напрям почуттів — цей прийом гармонізує внутрішній світ дитячої особистості [11, с. 115–122].

При гуманістичному розвитку молодших школярів для них характерно: формування таких рис характеру, як товариськість, відповідальність, безтурботність, життєрадісність, бадьорість, відкритість. Однак, учні молодшого шкільного віку емоційно вразливі, дуже гостро реагують на людину, оцінка якої має для них важливе значення [2, с. 143].

Роль реалізації гуманізації парадигми освітнього процесу початкової школи — беззаперечна. Однак, крім професійного педагогічного впливу на учнів початкової школи, виконує особливу основоположну функцію родинна атмосфера, в котрій зростає маленький громадянин.

Батьки та устав сім'ї — родючий ґрунт, який «живить» весь організм дитини та все її єство. Формуючи родину, кожен громадянин нашої держави повинен усвідомлювати свій обов'язок перед новоствореним життям. До батьків з давніх-давен ставилися високі вимоги у вихованні, як соціальні, так і психолого-педагогічні, зокрема такі: почуття тотальної відповідальності перед собою, дитиною й суспільством за виховання в ім'я майбутнього; генетична грамотність та фізичне здоров'я; психолого-педагогічна культура та любов до дитини; володіння справжнім авторитетом; облаштування умов для всебічного гармонійного розвитку; спроможність до формування культу Матері та Батька; правильно розвинені почуття материнства та батьківства [5, с. 109–110].

На емоційний стан дитини мають вплив взаємини в сім'ї: жорстоке ставлення батьків, зайва холодність, відмова у задоволенні дитячих потреб, неспроможність дати відповідь на спроби дитини до спілкування з батьками, приниження дитини, заборона контактувати з ровесниками.

Сьогодення показує схожий приклад родини та стосунків у ній до вищеописаного. Асоціальні аспекти суспільного розвитку українців, як помітно

на практичному досвіді, масштабно змінили та частково нівелювали здобутки народної педагогіки. Батьки часто не сформовують власний авторитет для власних дітей, не конкретизують певні обмеження, не спілкуються з дітьми на рівні довіри, «скидають» власний негатив, накопичений за межами безпосереднього контакту з дитиною, не встигають виявити почуття любові, не встановлюють рамки користування інформаційними технологіями та й самі безмірно користуються предметами науково-технічного прогресу у вільний від роботи час, забуваючи про самотнє життя своїх дітей. Як результат, — дитина стає педагогічно занедбаною, психічно несталою, навіть агресивно спрямованою із зневажливим ставленням до батьків, вчителів, оточення. Якщо у молодшому шкільному віці не розпочати процеси усунення занедбаності чи корекції, фільтрування психолого-педагогічних недоліків, чи втратити можливість продовжувати гуманістичне виховання, то особистість дитини буде зламана. Надалі для збалансування внутрішніх регуляторів особистості треба буде витратити майбутнє життя.

Соціальну та педагогічну складність викликає те, що переважна кількість батьків не усвідомлюють власних бездумних помилок, а це показник низького рівня освіченості сучасного покоління батьків. Проте, вони покладають великі надії на педагогів через свою психолого-педагогічну слабкість. Більше того, вимагають негайних результатів навчання та виховання.

Відомо, що інтелектуальний потенціал людини має генетичні обмеження, тому його реалізація очевидніша у порівнянні з духовною сферою. Духовність та моральність людини часто залежить від кількості отриманої любові, тепла, міри потрібності, сформованої самооцінки та самоповаги. Хоча, між духовними та інтелектуальним процесами також існує тісний взаємозв'язок. Результати неоднократних досліджень презентують, що труднощі та успіхи в навчанні невстигаючих молодших школярів не є наслідком їхньої недосконалості, а, швидше, їхніх уявлень про себе та свої можливості [4, с. 51–52]. А здорові самоусвідомлення та самоідентифікація особистості — є також завданням сімейного виховання.

Заклади освіти потерпають від браку гуманізації у родинах, що є однією із причин неспроможності реалізувати парадигму гуманізації освітнього процесу на своїй території. Ця проблема набула масштабного суспільно-національного характеру.

Суспільство прийняло форми нестабільності та розлагодженості. Сучасним дітям, зокрема молодшим школярам важко сприймати компоненти свого оточення у ситуації, коли вони гуманістично орієнтовані. Це приклад, коли в родині лад, з педагогом також, а оточення однолітків, у переважній більшості, — діти з проблемних сімей, із непотрібними психологічними навичками. У такий спосіб існування, перед молодшим учнем знову постають перепони, які похитують його ще нестійкий фундамент під ногами. Він потрапляє у невизначену ситуацію, яка ускладнює або унеможливлює прогнозування свого майбутнього. У дитини виникає почуття розгубленості та тривожності, неготовності жити. Вона починає діяти в умовах психологічного дискомфорту, набуваючи уявлень безконтрольності та відсутності соціальної регуляції; відчуття того, що від неї нічого не залежить, що вона безсильна. Це призводить до негативізму; когнітивного дисонансу; нерозуміння того, які критерії оцінювання будуть доцільні [8, с. 253].

Таким чином, відбувається руйнування побудованих раніше гуманістичних стереотипів, у зв'язку з чим, індивід починає розуміти, що його первозданна світобудова не стає елементом великого суспільного організму, а має статус нефункціональної. Тоді молодший школяр інстинктивно застосовує форми психологічного захисту: заперечення, придушення, раціоналізацію, витіснення або ж проекцію [1, с. 401], що призводять до блокування власного психологічного стану. Пошук виходу із блокування, знову ж таки, — використання ґаджетів, інформація з яких нашаровує негативний досвід, але не поглинає його.

Отже, формування особистості молодшого школяра процес складний та багатогранний. Освітній процес, в якому перебувають учні молодшого шкільного віку, не залежить лише від педагога, державної освітньої документальної бази, а й від батьківської педагогіки та впливу суспільства. Це об'єктивна позиція на проблему.

Та, оскільки сучасна парадигма гуманізації освітнього процесу початкової школи покладена на плечі педагога, саме йому доведеться вводити дітей у суспільне життя, реалізовуючи вищеозначені цілепокладання. Він проживає з молодшими учнями своє складне та цікаве, побудоване на протиріччях життя, сприяє формуванню когнітивного, практичного та емоційного досвіду [10, с. 22–23].

Узагальнено означені складові розкривають сутність парадигми гуманізації освітнього процесу, яка полягає у спрямованості освіти на розвиток життєвої мудрості у молодших учнів, самореалізацію, комфорт у соціальному оточенні, формування естетичних та моральних почуттів, досягнення внутрішньої гармонії та радості співжиття з іншими людьми на гуманістичних засадах.

Література

1. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2008. 592 с.

2. Долинська Л. В., Скрипченко О. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. 2-е вид. Київ: Каравела, 2009. 400 с.

3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: моногр. Черкаси: Вид. від ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2002. 608 с.

4. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навч. посіб. 2-ге вид. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 384 с.

5. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання: навч.-метод. компл. з пед. Київ: Знання, 2006. 324 с.

6. Куртышева М. А. Дети Индиго — наше будущее? Санкт-Петербург: Питер, 2007. 208 с.

7. Макаренко А. С. Книга для батьків: лекції про виховання дітей. Київ: Рад. шк., 1978. 327 с.

8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ: Академвидав, 2005. 448 с.

a. Papadopoulos G. Looking Ahead: an education policy agenda for the 21 st century. // Europen Journal of Education. 1995. N 4. Vol. 30. P. 494

9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. для студ. ВРЗ. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2005. 360 с.

10. Савчин М. В. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 424 с.

11. Степанов О. М. Педагогічна психологія: навч. посіб. / О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2011. 416 с.

12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1977. Т. 1. 670 с.

13. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. шк., 1978. 263 с.

14. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 336 с.

УДК 070:001.8(477)"19"

Трачук Тетяна Анатоліївна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Навчально-науковий інститут журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Трачук Татьяна Анатольевна
кандидат филологических наук,
доцент кафедры социальных коммуникаций
Учебно-научного института журналистики
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Trachuk Tetiana
PhD, Associate Professor of the
Department of Social Communications
Educational and Scientific Institute of Journalism of
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2057-2021-19-7805

ПОНЯТТЯ ПОСТПРАВДИ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

ПОНЯТИЕ ПОСТПРАВДЫ В СОВРЕМЕННОМ НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ

THE POST-TRUTH CONCEPT IN THE CONTEMPORARY SCIENTIFIC DISCOURSE

Анотація. *У статті проаналізовано визначення поняття «постправда» в українських і зарубіжних наукових і науково-популярних джерелах. З'ясовано, що у семантичному плані це поняття є доволі розмитим і найчастіше аналізується науковцями як соціокультурний і політичний феномен епохи постмодернізму, або ж розглядається в межах пропагандистського і маніпулятивного сегменту сучасних медіа.*

Ключові слова: *поняття «постправда», феномен, «альтернативні факти», «альтернативна реальність», маніпулювання, популізм, постмодернізм.*

Аннотация. *В статье проанализировано определение понятия «постправда» в украинских и зарубежных научных и научно-популярных работах. Выяснено, что в семантическом плане это понятие достаточно размыто и чаще всего анализируется учеными как социокультурный и политический феномен эпохи постмодернизма, или рассматривается в рамках пропагандистского и манипулятивного сегмента современных медиа.*

Ключевые слова: *понятие «постправда», феномен, «альтернативные факты», «альтернативная реальность», манипулирование, популизм, постмодернизм.*

Summary. *The article analyzes the definition of «post-truth» in Ukrainian and foreign scientific and popular science sources. Semantically, this concept turns out to be rather vague and is often analyzed by scholars as a sociocultural and political phenomenon of the postmodern era, or considered within the propagandistic and manipulative segment of modern media.*

Key words: *the concept of «post-truth», phenomenon, «alternative facts», «alternative reality», manipulation, populism, postmodernism.*

Постановка проблеми. Поняття постправди увійшло до широкого наукового обігу достатньо недавно. Саме слово «постправда» вперше використав у 1992 р. американський драматург сербського походження С. Тесіч (S. Tesich) в есе «Уряд брехні». Активне ж зацікавлення науковцями цим явищем пов'язують передусім із двома знаковими подіями 2016 року — «Брекзитом», референдумом про вихід Великобританії з Європейського Союзу, та обранням Дональда Трампа президентом США.

Редакція «Оксфордського словника» оголосила термін «постправда» (англ. *post-truth*) словом 2016 року і визначила це поняття як «обставини, за яких об'єктивні факти мають незначний вплив на формування суспільної думки порівняно з емоціями та особистими переконаннями» [9]. Основними рисами постправди є викривлення інформації у поєднанні з експлуатацією емоцій і суб'єктивних переконань. Апеляція до почуттів і емоцій має вирішальне значення в процесі подачі інформації, коли усталені стереотипи, упередження і міфи перемагають факти об'єктивної реальності. Деякі дослідники вважають, що це наслідок інформаційного перенасичення. Коли інформації стає так багато, що не вистачає часу і ресурсів її перевіряти і осмислювати, люди починають відбирати ту правду, яка близька їм емоційно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років світова наукова спільнота, занепокоєна поширенням описаного явища, намагається всебічно його осмислити і проаналізувати. Серед досліджень зарубіжних учених у цьому напрямі потрібно виокремити праці К. Вілбера [4], Р. Кейса [5], Д. Левітіна [7], Л. Макінтайра [8], П. Померанцева [10], С. Чугрова [14], І. Шушпанової [15]. Явище постправди також стало предметом наукового інтересу українських дослідників, зокрема: Є. Бистрицького [1], О. Висоцького [2], Ю. Візниці [3], Є. Ланюка [6], Г. Почепцова [11], Н. Саноцької [12], А. Чантурії [13] та ін.

Метою статті є аналіз поглядів зарубіжних і українських учених щодо визначення поняття «постправда».

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «постправда» останніми роками є одним із найпопулярніших. Його використовують для позначення нового стану сучасного інформаційного суспільства. Вважається, що активному поширенню постправди посприяли декілька факторів: інтенсивний розвиток інформаційно-комунікативних технологій, збільшення кількості каналів отримання інформації, розквіт соціальних мереж, а також світовий тренд на посилення популізму в політичному процесі, стереотипізація і міфологізація масової свідомості.

Більшість науковців визначають постправду як багатоаспектне поняття. Розглядають його дослідники залежно від сфери своїх наукових інтересів у декількох теоретико-методологічних вимірах: субстанціональному (філософи), соціально-політичному (політологи, соціологи), інформаційно-комунікаційному (медіадослідники, журналістикознавці) й ін.

Оглядаючи різні трактування поняття постправди, можна виснувати, що його описи доволі суперечливі і багатозначні.

У різноманітних інтерпретаціях змісту терміну «постправда» можна виокремити, зокрема, два підходи. Поняття постправди розглядається науковцями як специфічний соціокультурний і політичний феномен, який виник в еру «постмодерну» в умовах глобалізаційних комунікаційних процесів. Також постправда описується як пропагандистська технологія конструювання за допомогою медіа штучного порядку денного або ж як маніпулятивний інструмент формування суспільної думки і свідомості.

Російська дослідниця І. Шушпанова вважає, що постправда як феномен сучасної політичної культури є соціально-політичним явищем, яке базується на навмисних діях зі створення, поширення і донесення до суспільства недостовірної інформації, яка повністю чи частково не відповідає дійсності, за допомогою інтенсивного впливу на емоції і особисті переконання громадян, ігноруючи незручні факти і оцінки з метою формування необхідної суспільної думки [15, с. 97].

Однак тлумачення явища постправди лише через опис процесу створення і тиражування фейків дещо спрощує і звужує суть поняття. Як вважає український науковець Ю. Візниця, «явище постправди не обмежується циркуляцією недостовірної або недобросовісної інформації, формуванням довіри чи недовіри споживачів до джерел інформації, а вміщує в себе особливості створення тієї чи іншої інформації, її сприйняття та існування в комунікаційному просторі...» [3, с. 98].

Російський дослідник С. Чугров зазначає, що постправду відрізняє від давно відомих і добре вивчених понять «фейку» і «вкиду» низка чинників: виникнення терміну «постправда» не в соціокультурному, а в суто політичному дискурсі; визначення постправди як породження віртуального середовища, в якому визначальну роль зіграли інтернет і соціальні мережі, взяті на озброєння політиками і бізнесом; вирізнення редукції і зникнення смислів внаслідок контекстної стандартизації політичного дискурсу як одних із центральних якостей постправди [14, с. 45]. Загалом С. Чугров визначає постправду як певне квазіреальне середовище, що найбільш сприятливе для продукування «псевдоновин», за поширення яких не передбачено жодних санкцій. Науковець зазначає, що «Постправда — це постмодерністька девіація, деформований і стереотипізований стан свідомості, в якому стереотипи вже відірвались

від реальних образів... Постправда — це те, що виникає, якщо люди ігнорують факти, а правда вже не відіграє суттєвої ролі, поступаючись популістській риториці...» [14, с. 46].

Таким чином, постправда позначає епоху розвитку суспільства, коли правда перестає бути принципово важливою. Американський науковець Л. Макінтайр вважає, що префікс «пост» у слові «постправда» означає не те, що ми перебуваємо в ситуації «після» правди в часовому вимірі, а те, що правду витіснили, вона стала непотрібною [8, с. 22].

Серед основних чинників розвитку феномену постправди дослідник Л. Макінтайр виокремлює такі:

– Науковий деніанізм. Маніпулятивне заперечення наукових фактів, наприклад, про еволюцію, вакцинацію, зв'язок між курінням і раком, вплив людської діяльності на зміну клімату.
– Занепад традиційних медіа. Виникнення інформресурсів, зокрема таких, як телеканали Fox News та MSNBC, із заангажованими позиціями і подачею тенденційних новин. Л. Макінтайр так описує цю ситуацію: «Після появи 1996 року «новинних» шоу і їхнього дальшого розквіту на цих телеканалах багато традиційних медіа вжахнулися. Вони не хотіли, щоб їхню продукцію плутали з отаким! Отож і кабельні телеканали, і CNN, і «престижна» паперова преса спробували відрізнитися від цих шоу, зробивши наголос на «об'єктивності»... Мантра об'єктивності втілилася в рішенні давати «однаковий час» двом сторонам і в рефлексі «висвітлювати обидві сторони історії» навіть у фактологічних питаннях» [8, с. 80–81]. Таким чином, представляючи протилежну, часом просто брехливу, позицію до чогось, що є правдою, авторитетні медіа долучилися до поширення «альтернативних фактів» і конструювання «альтернативної реальності».
– Розквіт соцмереж. Саме масове користування соцмережами створило сприятливі умови для поширення у великій кількості фейкового контенту. Кожна людина отримала можливість транслювати свої думки і знаходити однодумців, постити на своїй сторінці те, що вважає за потрібне. Якщо редакції, принаймні, якісних, медіа фільтрують інформацію на предмет її достовірності, то у звичайного користувача соцмережами такий фільтр на виході інформації, як правило, відсутній. Контент у інтернеті є, як то кажуть, на всі смаки. Кожна людина може обирати той, який їй до вподоби. Наслідком цього є відома проблема «інформаційної бульбашки», коли людина вибудовує навколо себе інформаційну реальність, у якій їй комфортно перебувати. Бажання людини відмежуватися від альтернативних поглядів і споживати лише ту інформацію, яка відповідає її особистим переконанням, пояснюється певними когнітивні спрощеннями, зокрема підтверджувальним упередженням (схильність людини надавати більшої ваги тій інформації, яка підтверджує її попередні уявлення) і мотивованим судженням (схильність шукати таку інформацію, яка підтверджує те, у що вірить людина).
– Постмодерністський релятивізм із методологію заперечення існування об'єктивної істини. Л. Макінтайр вважає, що певна провина за становлення постправди лежить на представниках саме цієї течії, особливо за поширення ними ідеї про те, що наука не має монополії на правду [8].

Український науковець Є. Ланюк, розмірковуючи над явищем постправди, проводить паралель між Середньовіччям і сьогоденням. Він пише: «Сьогодні, по суті, розпочинається поворот до неосередньовіччя, коли символічний світ — світ, який ми бачимо на моніторах чи телеекранах — стає чимось реальнішим, ніж емпіричний світ фактів. Так само, як в епоху Середньовіччя людина вірила у те, що відьми збираються на шабаш у Вальпургієву ніч, що ліси, ріки і озера заселені казковими істотами — гномами, ельфами, єдинорогами і кентаврами, — які для неї були цілком реальними істотами, тепер побутує віра у не менш казкові речі: наприклад, у розіп'ятого хлопчика в Слов'янську чи український винищувач, який збив малазійський «Боїнг» [6]. Таким чином, підсумовує дослідник, нині, як і в епоху Середньовіччя, об'єктивні факти дійсності стають неважливими і несуттєвими у формуванні поглядів і переконань людей.

В епоху постправди масова людина, як правило, характеризується як така, що має досить скромні інтелектуальні здібності, не здатна до глибокого аналізу і об'єктивного сприйняття дійсності. Також така людина по-споживацьки ставиться до інших, стереотипно мислить, має низький рівень соціальної відповідальності. Неспроможність критично осмислювати реальність призводить до того, що людина маси потребує готових інтерпретацій і оцінок, ефективних моделей поведінки. Усе це масова культура через різні канали комунікації доносить до аудиторії, як правило, за допомогою стереотипів, кліше і шаблонів. У свідомості людей виникає спрощений, стереотипізований образ світу. А це у свою чергу є благодатним ґрунтом для маніпулювання масовою свідомістю з боку зацікавлених соціальних груп і політичних сил [13].

У політичній сфері постправду пов'язують передусім із популізмом –певним «заграванням» політиків із електоратом, маніпулюванням популярними в народі цінностями і переконаннями, апелюванням до простоти пропонованих рішень складних проблем.

Український учений О. Висоцький вважає, що постправда виступає також видом політейнменту — розважальної політики, що є результатом медіатизації і професіоналізації політики. Науковець зазначає, що «...передумовами успішності технології політейнменту є антропологічні та поведінкові особливості представників інформаційного суспільства... До поведінкових передумов відноситься політична участь і характер поведінки залежно від настанов і стереотипів, які формуються не в результаті серйозних роздумів із політичних питань, а внаслідок впливу позитивних чи негативних емоцій, закріплених у свідомості індивідів у персоналізованій формі. Виходячи з цього, технологія політейнменту, що безпосередньо працює на емоційному рівні сприйняття, є одним із найбільш ефективних засобів формування громадської думки як на рівні уявлень, переконань, настанов, так і на рівні цінностей та стереотипів» [2, с. 131–132]. Таким чином, на думку дослідника, постправда органічно вплелася в структуру політейнменту як один із його технологічних інструментів і як засіб створення симулятивного світу політики.

Феномен постправди, як наголошують дослідники, пов'язаний також із ідеєю симулякра. Використання ж симулякрів для опису дійсності призводить до створення в суспільства «квазікартини реального світу», яка складається з «альтернативних фактів» і альтернативного інтерпретування подій і явищ [2; 13].

Отже, ключовими чинниками, які лежать в основі явища постправди, є: девальвація довіри до державних інститутів; суттєве зниження рівня довіри до якісних традиційних медіа; значне збільшення кількості джерел інформації, перевірити достовірність яких практично неможливо; розквіт соцмереж, які здебільшого фрагментують і поляризують публічний дискурс; використання пропагандистами різних маніпулятивних технік, зокрема таких, як тенденційний добір фактів, які підтверджують потрібну позицію, і цілковите заперечення чи ігнорування протилежних фактів; швидке поширення фейкових новин у соцмережах; розвиток блогерства і громадянської журналістики, які поступаються професійній журналістиці в об'єктивності висвітлення подій і перевірці фактів; медіатизація і емоціоналізація політики, формування здебільшого популістського політичного порядку денного; переважно емоційне сприйняття інформації масовою аудиторією на противагу аналітичному розумінню дійсності; міфологізація свідомості і панування стереотипів в умовах виняткової інтенсивності інформаційних потоків; ріст ірраціональності; збільшення числа прихильників різних конспірологічних ідей (на кшталт теорій про те, що Земля пласка, світом правлять рептилоїди, а усе людство планують «чипізувати» шляхом вакцинації); поширення постмодернізму, для якого характерне заперечення можливості об'єктивного пізнання світу.

Висновки. Поняття постправди (post-truth) останніми роками стало предметом аналізу в багатьох зарубіжних і українських наукових і науково-популярних дослідженнях.

Аналізуючи зміст поняття постправди, ми переконалися, що воно розглядається науковцями в різних контекстах. У широкому розумінні — як соціокультурний і політичний феномен, що виник в еру «постмодерну» і охоплює весь комплекс нових явищ у сфері комунікацій. У більш вузькому трактуванні поняття постправди визначається як маніпулятивна технологія, для якої характерні апелювання до почуттів і емоцій людини з метою формування певної картини світу, ігнорування фактів, які не вписуються в потрібну концепцію, використання фейків, конструювання «альтернативної реальності».

Література

1. Бистрицький Є. Екзистенційна істина і постправда. Філософська думка. 2018. № 5. С. 54–71. URL: https://bystrytsky.org/existen18.htm (дата звернення: 20.11.2021).

2. Висоцький О. Ю. Постправда: концептуальні та праксеологічні виміри. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2018. Том 21. № 10. С. 128–133.

3. Візниця Ю. В. Проблеми дослідження феномену «постправда» в медіакомунікаційному просторі. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2019. Вип. 83. С. 93–101.

4. Вілбер К. Трамп і епоха постправди / пер. з англ. М. Климчука. Львів: Видавництво Terra Incognita. 2019. 136 с.

5. Keyes R. The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life. New York: St. Martin's Press, 2004. 312 p.

6. Ланюк Є. Постправда як чинник симулятивної деконструкції соціальнополітичного і культурного порядку в інформаційному суспільстві. URL: https://zbruc.eu/node/64267 (дата звернення: 23.11.2021).

7. Левитин Д. Путеводитель по лжи. Критическое мышление в эпоху постправды. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2017. 272 с.

8. Макінтайр Л. Постправда / пер. з англ. Р. Свято. Київ: ArtHuss, 2021. 208 с.

9. Oxford Dictionary. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth (дата звернення 22.11.2021).

10. Померанцев П. Після правди. Чому в сучасному світі брехня політиків не має значення. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/69410/ (дата звернення 22.11.2021).

11. Почепцов Г. Постправда як новий виток розвитку цивілізації. URL: https://uatri-bune.com/postpravda-jak-novij-vitok-rozvitku-civilizacii/ (дата звернення: 23.11.2021).

12. Саноцька Н. Я. Контури постправди в інформаційному суспільстві. Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал. 2017. Вип. 20. С. 108–111. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11467/Sanotska%20N%20Ya.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 23.11.2021).

13. Чантурія А. В. Постправда та масова свідомість. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. 2018. № 9 (323). С. 4–14. URL: http://www.ostrovok.lg.ua/sites/default/files/visnik_gruden_2018_fin_v2-konvertirovan.pdf (дата звернення 23.11.2021).

14. Чугров С. В. Post-truth: трансформация политической реальности или саморазрушение либеральной демократии? Полис. Политические исследования. 2017. № 2. С. 42–59.

15. Шушпанова И. С. «Постправда» в социальной реальности: риски и угрозы. Социологические исследования. 2018. № 12. С. 94–104. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2018/2018_12/Shushpanova.pdf (дата звернення 24.11.2021).

References

1. Bystryts'kyy Ye. Ekzystentsiyna istyna i postpravda. Filosofs'ka dumka. 2018. # 5. pp. 54–71. URL: https://bystrytsky.org/existen18.htm (data zvernennya: 20.11.2021).

2. Vysots'kyy O. Yu. Postpravda: kontseptual'ni ta prakseolohichni vymiry. Naukovo-teoretychnyy al'manakh «Hrani». 2018. Tom 21. # 10. pp. 128–133.

3. Viznytsya Yu. V. Problemy doslidzhennya fenomenu «postpravda» v mediakomunikatsiynomu prostori. Sotsial'ni tekhnolohiyi: aktual'ni problemy teoriyi ta praktyky. 2019. Vyp. 83. pp. 93–101.

4. Vilber K. Tramp i epokha postpravdy / per. z anhl. M. Klymchuka. L'viv: Vydavnytstvo Terra Incognita. 2019. 136 p.

5. Keyes R. The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life. New York: St. Martin's Press, 2004. 312 p.

6. Lanyuk Ye. Postpravda yak chynnyk symulyatyvnoyi dekonstruktsiyi sotsial'nopolitychnoho i kul'turnoho poryadku v informatsiynomu suspil'stvi. URL: https://zbruc.eu/node/64267 (data zvernennya: 23.11.2021).

7. Levitin D. Putevoditel po lzhi. Kriticheskoe myishlenie v epohu postpravdyi. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber. 2017. 272 p.

8. Makintayr L. Postpravda / per. z anhl. R. Svyato. Kyiv: ArtHuss, 2021. 208 p.

9. Oxford Dictionary. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth (data zvernennya 22.11.2021).

10. Pomerantsev P. Pislya pravdy. Chomu v suchasnomu sviti brekhnya politykiv ne maye znachennya. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/69410/ (data zvernennya 22.11.2021).

11. Pocheptsov H. Postpravda yak novyy vytok rozvytku tsyvilizatsiyi. URL: https://uatri-bune.com/postpravda-jak-novij-vitok-rozvitku-civilizacii/ (data zvernennya: 23.11.2021).

12. Sanots'ka N. Ya. Kontury postpravdy v informatsiynomu suspil'stvi. Aktual'ni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi: Naukovo-praktychnyy zhurnal. 2017. Vyp. 20. pp. 108–111. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11467/Sanotska%20N%20Ya.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennya 23.11.2021).

13. Chanturiya A. V. Postpravda ta masova svidomist'. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. Sotsiolohichni nauky. 2018. # 9 (323). pp. 4–14. URL: http://www.ostrovok.lg.ua/sites/default/files/visnik_gruden_2018_fin_v2-konvertirovan.pdf (data zvernennya 23.11.2021).

14. Chugrov S. V. Post-truth: transformatsiya politicheskoy realnosti ili samorazrushenie liberalnoy demokratii? Polis. Politicheskie issledovaniya. 2017. # 2. pp. 42–59.

15. Shushpanova I. S. «Postpravda» v sotsialnoy realnosti: riski i ugrozyi. Sotsiologicheskie issledovaniya. 2018. # 12. pp. 94–104. URL: http://socis.isras.ru/files/File/2018/2018_12/Shushpanova.pdf (data zvernennja 24.11.2021).

UDC 004.02

Oliynyk Olena
Senior Lecturer of Software Engineering Department
Kharkiv National University of Radioelectronics

Tisheninova Varvara
Student of the
Kharkiv National University of Radioelectronics

PARALLELISM AND CONCURRENCY IN HASKELL

Summary. *Comparison of computational complexity of parallel programs written on Haskell with standard modules Concurrent and Parallel.*

Key words: *parallel programming, Haskell, concurrency, threads, multithreading.*

The exponential growth in data processing and networking speeds means that parallel architecture is not just a good idea, it is necessary.

It is hard to remember complex software that relies on execution in a single thread, neglecting the ability to speed up. Today, all developers use parallelism or concurrency.

This article will discuss the effectiveness of parellism and concurrency in functional programming by the example of the Haskell programming language, and discuss the differences from the executions in other languages.

Haskell is a standardized linear functional programming language for general purposes, based on lambda calculus. The concept of the language is the idea of mathematician Haskell Carry, who wrote, "the proof is the program, and the formula to be produced is the type of program. It is in honour of H. Carry's name was given to the language. His ideas became the basis for all functional programming languages.

Today, Haskell has become a much-demanded language in many areas. It is used for quick development of reliable, short and correct programs.

This article will describe the theoretical problem to be solved with multithreading or asynchrony. An installation guide and a link to the full code is also included.

1. CONCURRENCY AND PARALLELISM IN HASKELL

Haskell is a purely functional programming language, so it is much more interactive and interactive than other programming languages.

Haskell is often touted as the language for multicore programming and easier parallelization than corresponding imperative programs.

Most languages do not distinguish between parallel computation and multithreading, providing a single toolkit for them. Haskell has a different set of tools and abstractions for each of these tasks.

A parallel program uses a multiplicity of computing units (processors, cores, GPUs, etc.) to speed up computation. We divide the work between simultaneously running computational units in the hope that the gains from parallelism will outweigh the extra cost of it. Accelerating computation is the only goal of parallelism.

Multithreading, by contrast, is the use of several control threads in a single program. These threads execute "concurrently" in the sense that the side effects of the threads interleave with each other. The goal of multithreaded programming is to maintain modularity when interacting simultaneously with multiple external agents (user, database, etc.). The number of processors in this case does not matter. Thus, parallelism requires multiple processors and multithreading requires side effects.

The notion of "control threads" is meaningless in the context of pure computation, because it has no side effects. Thus, multithreading only makes sense in the context of an IO monad. Moreover, multithreaded computation is fundamentally nondeterministic, because its task is to interact with external agents. Moreover, where there is nondeterminism, there is pain in debugging, testing, and support.

2. SETTING UP THE ENVIRONMENT

To start writing and run the code in the Haskell programming language, you need to install Haskell Platform and configure your IDE for it:

1. First of all, you need to download and install the Haskell Platform (http://www.haskell.org/platform/windows.html).

2. Then you need to install IDE. I recommend Sublime Text 3, which you can download on official website (http://www.sublimetext.com/3).

3. After this you need to install Haskell tools. Run in terminal:

```
cabal install cabal-install
cabal update
cabal install aeson
cabal install haskell-src-exts
cabal install ghc-mod
cabal install cmdargs
cabal install haddock
```

4. Then install hdevtools (https://github.com/mvoidex/hdevtools) and unpack it to some folder. After this go to that folder and run:

```
runhaskell Setup.hs configure --user
runhaskell Setup.hs build
runhaskell Setup.hs install
```

3. COMPARISONS OF CONCURANCY AND PARALLELISM

It is necessary to try in practice to understand the differences between multithreading and parallelism in Haskell. To do this, solve the problem of cracking the password hash using these two methods.

Formulation of the problem. Find the hash function prototype. To compare the performance of the multithreading and parallel programming implement the solution of the corresponding problem with Control.Concurrent and Control.Parallel modules.

3.1. Bruteforce algorithm

First, we create a module which has two functions:

1. Hash converts string to sha256.

2. PasswordList generates a list of passwords of a given length, consisting of the specified letters.

The Haskell implementation is shown below:

```
module Bruteforce.Common where

import Data.Word
import Text.Printf
import Data.Digest.SHA2

passwordList:: String -> Int -> [String]
passwordList charList len =
  stream beginState
 where
  beginState = replicate len charList
  endState = replicate len [last charList]
  nextState ((_:[]): xs) = charList:
  nextState xs
  nextState ((_: ys): xs) = ys: xs
  nextState x = error $ "nextState " ++
  show x
  stream st =
     let pw = map head st in
     if st == endState then [pw]
        else pw: stream (nextState st)

hash:: String -> String
hash =
   concatMap (printf "%02x":: Word8
   -> String).
   toOctets. sha256Ascii
```

3.2. Multithread implementation

Multithread implementation uses Control module and our custom Bruteforce module.

The getNumCapabilities function returns the number of operating system threads used by the runtime system. As will be shown below, this number can be set at program startup. In this case, it makes sense to use as many lightweight threads as real threads are used.

The program uses two queues. Actually, they are just lists, not queues, but I think it makes more sense to think of them as queues. The taskQueueue has the type MVar [String]. It contains tasks, which are prefixes of passwords to try out. The thread takes the prefix from the queue (the head of the list) and goes through all the passwords with that prefix. The resultQueue queue is of type MVar [[String]]. When the thread completes the task, it puts into this queue (also a list head) the list of strings it would like to display.

Finishing the main thread causes the whole program to terminate. Therefore, it must be terminated only after the child threads are finished. To stop the main thread from sitting idle, let us give it some work. This work is to clean up the resultQueue and display the results of the other threads' work. Strictly speaking, we have to do this because I/O is not thread safe in Haskell. At the same time the main thread counts how many tasks are currently left to do. When the task counter is zeroed, the main thread is terminated.

The implementation is shown below:

```
import Bruteforce.Common
import Control.Concurrent
import Control.Monad
import Control.DeepSeq

workerLoop:: MVar [String] -> MVar
[[String]] -> String -> Int ->
[String] -> IO ()
```

```
workerLoop taskQueue resultQueue
charList pwLen hashList = do
maybeTask <- modifyMVar taskQueue
         (\q -> return $ case q of
             [] -> ([], Nothing)
             (x: xs) -> (xs, Just x))
case maybeTask of
  Nothing -> return ()
  Just task -> do
     let postfixList = passwordList
     charList $ pwLen — length task
     pwList = map (task ++) postfixList
     pwHashList = [(pw, hash pw) | pw
     <- pwList]
     rslt = [pw ++ ":" ++ h | (pw, h)
     <- pwHashList,
     h 'elem' hashList]
    rslt 'deepseq' modifyMVar_
    resultQueue (\q -> return $ rslt: q)
    workerLoop taskQueue resultQueue
    charList pwLen hashList

mainLoop:: MVar [[String]] -> Int -> IO ()
mainLoop _ 0 = return ()
mainLoop resultQueue taskNumber = do
  results <- modifyMVar resultQueue
  (\q -> return ([], q))
  case results of
    [] -> do
    threadDelay 100000-100 ms
    mainLoop resultQueue taskNumber
    _ -> do
    mapM_ (mapM_ putStrLn) results
    mainLoop resultQueue (taskNumber —
    length results)

main:: IO ()
main = do
   let hashList = [
      — 1234
      "03ac674216f3e15c761ee1a5e255f0
      67" ++
      "953623c8b388b4459e13f978d7c8
      46f4",
      r2d2
      "8adce0a3431e8b11ef69e7f7765021
      d3" ++
      "ee0b70fff58e0480cadb4c468d78105f"
      ]
   pwLen = 4
   chunkLen = 2
   charList = ['0'..'9'] ++ ['a'..'z']
   taskList = passwordList charList
   chunkLen
   taskNumber = length taskList
  workerNumber <- getNumCapabilities
  taskQueue <- newMVar taskList
  resultQueue <- newMVar []
  workerNumber 'replicateM_' forkIO
  (workerLoop taskQueue resultQueue
  charList pwLen hashList)
```

3.3. Parallel implementation

A list of all possible passwords is generated on the fly; we do not store it or the hash list entirely in memory. Haskell's laziness has allowed us to achieve modularity (password generation and filtering are separated from each other; in languages with an applicative computation order, we would have to use iterators, generators).

Algorithmically partition the password space into sets of sufficiently large size, and then run the computation of the whole filterMatched in parallel for each such set. After that, we merge the results into one using concat.

First, we will generate prefixes of a certain length (the prefix length will control granularity), and to each prefix we will assign all possible residues. Passwords with a common prefix will be combined into sets, which will be processed in parallel.

The implementation is shown below:

```
import Bruteforce.Common(hash)
import Control.Monad(replicateM)
import Control.Parallel.Strategies
(using, parList, rdeepseq)

type Hash = String
type Password = String
type CharList = String

— | Sequential version of hash
bruteforcing.
Given a list of candidate passwords,
compute
hashes and compare to known ones.
Return passwords (together with
its hashes) that can be found in the
list of known hashes.
filterMatched:: [Hash]
   -> [Password]
   -> [(Password, Hash)]
filterMatched knownHashes candidates =
filter (elemOf knownHashes. snd)
pwHashList
where hashes = map hash candidates
   pwHashList = zip candidates hashes
   elemOf = flip elem

— | Parallel version of hash
bruteforcing.
Split password space into chunks and
apply sequential bruteforce algorithm
to each chunk in parallel.
filterMatchedPar:: Int
          -> CharList
```

```
          -> [Hash]
          -> [(Password, Hash)]
filterMatchedPar pwLen charList
knownHashes = concat matched
where prefLen = 1
     grouped = groupedPasswords pwLen
     prefLen charList
     matched = map (filterMatched
     knownHashes)
     grouped
     'using' parList rdeepseq

— | Generate passwords of given length,
grouped by common prefix (length of
a prefix is provided as well).
This function is used for
parallelization. Each spark should
process its own subset of password
space, which is generated lazily.
groupedPasswords:: Int -> Int ->
CharList -> [[Password]]
groupedPasswords totalLen prefLen
charList =
map (prependPrefix postfixes) prefixes
where prefixes = replicateM prefLen
charList
  postfixes = replicateM restLen
  charList
  restLen = totalLen — prefLen
  prependPrefix post pre = map (pre ++)
  post

main:: IO ()
main = do
  let hashList = [
       — 1234
       "03ac674216f3e15c761ee1a5e255f
       067" ++
       "953623c8b388b4459e13f978d7c846
       f4",
       r2d2
       "8adce0a3431e8b11ef69e7f7765021
       d3" ++
       "ee0b70fff58e0480cadb4c468d78105f"
       ]
   pwLen = 4
   charList = ['0'..'9'] ++ ['a'..'z']
   SEQUENTIAL VERSION USAGE EXAMPLE
   allPasswords = replicateM pwLen
   charList
   matched = filterMatched hashList
   allPasswords

   matched = filterMatchedPar pwLen
   charList hashList

 mapM_ (putStrLn. showMatch) matched

 where showMatch (pw, h) = pw ++ ":"
 ++ h
```

3.4 Results

After the above-described algorithm was implemented in one thread and multi threads, using two different modules.

The programs execution time was measured.

The following results were obtained:

Table 1

Bruteforce encryption execution time

One thread	Concurrency	Parallel
12.7 seconds	3.8 seconds	3.6 seconds

It can be seen from the table that the execution on one thread takes much more time than multi-threads or parallel implementations.

Conclusions. After analyzing the results, we can say that parallel execution in Haskell significantly speeds up the program. With multiple threads, we lose determinism, but we gain time advantage, but with true Haskell parallelism, we gain runtime advantage without losing determinism of functions.

The implementation of parallelism and concurrency in the Haskell programming language are very different. It is very good practice to choose and use technologies depending on the task.

Full example code is available at https://github.com/Varvarya/sha256-bruteforce-haskell.

As a summary, we can say that Haskell is very well predisposed to parallel programming and is capable of solving both simple and complex problems that require fast execution.

References

1. Haskell official documentation. URL: https://www.haskell.org/documentation/ (date of the application 17.12.2021).

2. Marlow S. Parallel and concurrent programming in Haskell. Beijing: O'Reilly. 2013.

УДК 664.644.4

Стукальська Наталія Миколаївна
кандидат технічних наук,
доцент кафедри технології ресторанної і аюрведичної продукції
Національний університет харчових технологій
Стукальская Наталия Николаевна
кандидат технических наук,
доцент кафедры технологии ресторанной и аюрведической продукции
Национальный университет пищевых технологий
Stukalska Nataliia
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
National University of Food Technologies

Кузьмін Олег Володимирович
доктор технічних наук, доцент,
професор кафедри технології ресторанної і аюрведичної продукції
Національний університет харчових технологій
Кузьмин Олег Владимирович
доктор технических наук, доцент,
профессор кафедры технологии ресторанной и аюрведической продукции
Национальный университет пищевых технологий
Kuzmin Oleg
Doctor of Technical Sciences, Associate Professor
National University of Food Technologies

Ряба Ольга Дмитрівна
студентка
Національного університету харчових технологій
Ряба Ольга Дмитриевна
студентка
Национального университета пищевых технологий
Ryaba Olha
Student of the
National University of Food Technologies

Дериш Андрій Дмитрович
здобувач
Національного університету харчових технологій
Дерыш Андрей Дмитриевич
студент
Национального университета пищевых технологий
Derysh Andrii
Student of the
National University of Food Technologies

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РІДКОЇ ОСНОВИ НА ЯКІСТЬ БОРОШНЯНИХ БЕЗГЛЮТЕНОВИХ ВИРОБІВ

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЖИДКОЙ ОСНОВЫ НА КАЧЕСТВО МУЧНЫХ БЕСГЛЮТЕНОВЫХ ИЗДЕЛИЙ

IMPROVEMENT OF TECHNOLOGY AND RESEARCH OF THE INFLUENCE OF A LIQUID BASE ON THE QUALITY OF FLOUR GLUTEN-FREE PRODUCTS

Анотація. *На підставі узагальнення теоретичного матеріалу та експериментальних досліджень обґрунтовано доцільність впровадження інноваційних безглютенових виробів з додаванням рослинної сировини з метою покращення харчової цінності для осіб хворих на целіакію. Обґрунтовано доцільність використання рослинної сировини для покращення показників якості борошняних безглютенових виробів. Встановлено що використання різних видів борошна суттєво впливає на певні органолептичні показники якості хлібців, зокрема колір, стан поверхні і м'якушки виробів.*

При дослідженні впливу температури рідкої фази тіста будо виявлено, що як рідка фаза, кефір виявив найкращі властивості – пористість м'якушки отриманих виробів правильна, притаманна хлібним виробам, смак та запах приємні та ніжні. За використання молока, помітно покращується смак і запах виробів, проте, м'якушка помітно темніша і менш розпушена. Найгіршими виявились зразки на воді – м'якушка нерозпушена, пористість та об'єм хлібців низькі, з'являється присмак соди.

За обраною схемою замішування тіста як рідку фазу можна рекомендувати кефір за температури 25...30 °С.

Застосування молока чи води забезпечує знижені показники якості хлібців, хоча підвищення температури дещо поліпшує органолептичні показники, пористість та питомий об'єм.

За результатами проведених досліджень безглютенові борошняні вироби з використанням рослинної сировини та використання кефіру в якості рідкої основи можна рекомендувати до впровадження в заклади ресторанного господарства для осіб хворих на целіакію.

Ключові слова: *безглютенові борошняні вироби, біологічна цінність, органолептичні показники якості, технологія, целіакія, насіння льону, кукурудзяне борошно, рисове борошно, борошно кіноа, молоко, вода, кефір*

Аннотация. *На основании обобщения теоретического материала и экспериментальных исследований обоснована целесообразность внедрения инновационных безглютеновых изделий с добавлением растительного сырья для улучшения пищевой ценности для лиц больных целиакией. Обоснована целесообразность использования растительного сырья для улучшения показателей качества мучных безглютеновых изделий. Установлено, что использование различных видов муки существенно влияет на определенные органолептические показатели качества хлебцев, в частности цвет, состояние поверхности и мякиша изделий.*

При исследовании влияния температуры жидкой фазы теста было обнаружено, что как жидкая фаза, кефир проявил лучшие свойства – пористость мякиша правильная, присущая хлебным изделиям, вкус и запах приятные и нежные. При использовании молока заметно улучшается вкус и запах изделий, однако, мякиш заметно темнее и менее разрыхлен. Худшими оказались образцы на воде – мякиш нераспушенный, пористость и объем хлебцев низкие, появляется привкус соды.

По выбранной схеме замешивания теста в качестве жидкой фазы можно рекомендовать кефир при температуре 25...30 °С.

Применение молока или воды обеспечивает пониженные показатели качества хлебцев, хотя повышение температуры улучшает органолептические показатели, пористость и удельный объем.

По результатам проведенных исследований безглютеновые мучные изделия с использованием растительного сырья и использование кефира в качестве жидкой основы можно рекомендовать к внедрению в заведения ресторанного хозяйства для лиц больных целиакией.

Ключевые слова: *безглютеновые мучные изделия, биологическая ценность, органолептические показатели качества, технология, целиакия, семена льна, кукурузная мука, рисовая мука, мука киноа, молоко, вода, кефир.*

Summary. *Based on the generalization of theoretical material and experimental studies, the feasibility of introducing innovative gluten-free products with the addition of plant materials to improve the nutritional value for persons with celiac disease has been substantiated. The expediency of using plant raw materials to improve the quality indicators of gluten-free flour products has been substantiated. It has been established that the use of various types of flour significantly affects certain organoleptic indicators of the quality of bread, in particular, the color, surface condition and crumb of bread.*

When studying the effect and temperature of the liquid phase of the dough, it was found that, as a liquid phase, kefir showed the best properties – the porosity of the crumb on it is correct, inherent in bread products, the taste and smell are pleasant and

tender. When using milk, the taste and smell of the products is noticeably improved, however, the crumb is noticeably darker and less loosened. The samples on the water turned out to be the worst – the crumb is not fluffed, the porosity and volume of the bread are low, and the taste of soda appears.

According to the chosen scheme of dough management, kefir at a temperature of 25 ... 30 °C can be recommended as a liquid phase.

The use of milk, whey or water provides lower quality indicators of the loaves, although an increase in temperature improves organoleptic characteristics, porosity and specific volume.

Based on the results of the studies conducted, gluten-free flour products using plant raw materials and the use of kefir as a liquid base can be recommended for implementation in restaurant facilities for persons with celiac disease.

Key words: *gluten-free flour products, biological value, organoleptic quality indicators, technology, celiac disease, flax seeds, corn flour, rice flour, quinoa flour, milk, water, kefir.*

Одним із пріоритетних напрямів створення нових харчових продуктів є розроблення технологій продуктів лікувально-профілактичного призначення, спрямованих на профілактику аліментарнозалежних захворювань, наприклад целіакії та непереносимості глютену.

На даний час виділяють три форми непереносимості білка злакових культур (пшениці, жита, ячменю). Найбільш відомою є целіакія — хронічна імуноопосередкована форма ентеропатії, що викликана вживанням клейковини в генетично сприйнятливих осіб. Поширеність целіакії в країнах Європи, Північної Африки, США, Південної Америки становить 0,5–2% усього населення. Друга форма — це алергія на білок злаків. Сенсибілізація до пшениці, жита, ячменю, вівса у дітей з атопічним дерматитом і бронхіальною астмою варіює від 18 до 50%. Протягом останнього десятиліття виділено ще одну форму — нецеліакійна неалергічна непереносимість глютену (чутливість до глютену, gluten sensitivity — GS). Більшість вчених визнають, що число людей з цим захворюванням значно перевищує кількість хворих на целіакію [1].

Згідно статистичним даним Всесвітньої організації гастроентерологів (World Gastroenterology Organization), розповсюдження глютенової ентеропатії в популяції більшості країн світу складає від 0,5 до 1% загальної популяції. Результати досліджень Європейської асоціації спілок целіакії (Association of European Coeliac Societies) свідчать, що в середньому частота прояву целіакії у представників індоєвропейської раси становить приблизно 1%. Число людей, які страждають на целіакію та несприйнятливість глютену в Україні, за даними вітчизняних дослідників, наближається до 400 тис. осіб [2].

Глютенова дієта заснована на повному й довічному виключенні з раціону харчування усіх глютеновмісних продуктів — таких, що містять у своєму складі пшеницю, жито, ячмінь, овес і гібриди цих зерен (камут і тритикале).

Окрім того, велика кількість людей у всьому світі стали купувати та споживати продукти, що не містять глютену, не лише внаслідок діагностики целіакії, а й через загальне уявлення про підтримку здоров'я. Інтенсифікація маркетингової діяльності та покращення каналів збуту сприяють необхідності виробництва продуктів, що не містять глютену.

Тому є перспективним розроблення і впровадження у виробництво безглютенових борошняних виробів так як хліб і хлібці є продуктом повсякденного вжитку.

Протягом останніх років вагомий науковий та практичній внесок у технологію розробки безглютенових борошняних виробів внесли вітчизняні науковці, а саме: В. І. Дробот, В. В. Дорохович, В. Ф. Доценко, А. М. Грищенко, Н. Л. Лобачова, О. М. Шаніна та ін.

Наукові праці А. М. Грищенка присвячені удосконаленню технології дієтичного хліба з безглютенової сировини для хворих на целіакію. Для поліпшення органолептичних показників якості безглютенового хліба та його харчової цінності запропоновано використовувати рисове, гречане та кукурудзяне борошно. Розкрито перебіг біохімічних, мікробіологічних та колоїдних процесів у технології хліба з безглютенової сировини [3].

Дробот В. І. в своїх роботах досліджує черствіння безглютенового хліба з кукурудзяним, рисовим та гречаним борошном. Встановлює, що безглютеновий хліб швидко черствіє, про що свідчать результати досліджень структурно-механічних властивостей, кришкуватості та гідрофільних властивостей м'якушки хліба. Борошно круп'яних культур незначно затримує процес черствіння. Та наводить результати досліджень впливу способу приготування тіста на показники якості безглютенового хліба з борошном круп'яних культур. Доводить доцільність приготування безглютенового тіста безопарним способом без бродіння [4].

В роботі професора Доценко В. Ф. зі співавторами увагу приділено питанню дотримання спеціальних вимог, які повинні регламентувати якість та безпечність безглютенової продукції, в тому числі на підприємствах готельно-ресторанного господарства [5].

В рамках наукової школи професора Шаніної О. М. проводяться дослідження щодо застосування технології парового безглютенового хліба.

Для поліпшення його структури запропоновано залучати до рецептури безглютенові види борошна з підвищеним вмістом білка (лляне, соргове та ін.) з метою підвищення харчової цінності хліба з одночасним регулюванням структурно-механічних властивостей тіста та хліба [6].

З аналізу науково-технічної літератури щодо розроблення та удосконалення рецептури безглютенових борошняних виробів, можна зробити висновок, що основною проблемою створення високоякісної продукції хлібобулочного сегменту залишається відсутність у борошняній безглютеновій сировині єдиного унікального структуроутворювача — глютену. Виключення з обігу пшеничного борошна як стратегічно важливого та структуроутворюючого сировинного компонента хліба призводить до виникнення низки специфічних проблем для виробників безглютенової хлібопекарської продукції. Використання безклейковинного борошна в хлібопеченні є технологічно важким.

Для виробництва безглютенового хліба дозволяється використовувати рисове, кукурудзяне, гречане, пшоняне, соргове та амарантове борошно і борошно кіноа. Технологія виготовлення цього хліба, на відміну від традиційного з пшеничного і житнього борошна, передбачає лише вистоювання тістових заготовок і відсутність процесу бродіння тіста, тому вироби характеризуються прісним смаком і слабовираженим ароматом.

З метою покращення збалансованості хімічного складу хліба для хворих на целіакію та підвищення його біологічної та харчової цінності постає необхідність у розробленні технології хліба не тільки спеціального, а й оздоровчого призначення, чого можна досягти шляхом використання нетрадиційної для хлібопечення сировини. Тому, в цілях збагачення безклейковинного хліба макрота мікронутрієнтами актуальним є використання в його технології тваринних білків (казеїн, яєчний альбумін), шротів, рослинних олій холодного віджиму, нетрадиційних видів борошна (конопляне, амарантове, лляне, нутове тощо).

Також в науково-технічній літературі зовсім мало наводиться інформації щодо впливу рідкої основи та її температурного режиму на якість борошняних безглютенових виробів.

Метою роботи є експериментально встановити та обґрунтувати співвідношення складу борошняної безглютенової суміші на основі базового компоненту та дослідити вплив рідкої основи та її температурні режими на показники якості борошняних безглютенових виробів з використанням рослинної сировини.

Об'єктом дослідження є технологія борошняних безглютенових воробів з використання рослинної сировини (насіння льону, кунжуту, чіа).

Предмет дослідження: насіння кунжуту (ДСТУ 7012:2009 ТМ «Корисне насіння»), насіння льону (ДСТУ 4967:2008 ТМ «Хатинка»), насіння чіа (ДСТУ 2240-93, 7160-2010 ТМ «Вершина здоров'я»), кукурудзяне (ГОСТ 14176-69 ТМ «Сквирянка»), рисове (ТУ 15.6-00952737-006-2002 ТМ «World's Rice»), борошно кіноа (ТУ У 46.22.009-94 ТМ «Хатинка»).

Матеріали та методи дослідження — аналіз літературних даних, результати власних досліджень, методологічні підходи, визначення складу сировини та готових модельних композицій, дослідження органолептичних та фізико-хімічних показників, методи планування експерименту і математичної обробки експериментальних даних на основі комп'ютерних технологій.

Для забезпечення повноцінного харчування хворих на целіакію згідно медико-біологічних рекомендацій розроблено спеціальну дієтичну продукцію з безглютенової сировини. Оскільки в безглютенових виробах не повинно міститися таких білків як гліадин і глютенін, для виготовлення безглютенових продуктів використовують кукурудзяний, картопляний крохмалі та борошно круп'яних культур. Одними з найбільш популярних видів борошна, що використовується при приготуванні безглютенових борошняних виробів є: рисове, гречане, кукурудзяне та кіноа. Дана сировина має гарний хімічний склад та приємний зовнішній вигляд і аромат, що також позитивно впливає на органолептичні показники готової продукції. Хімічний склад даних видів борошна наведено в таблиці 1.

Окрім гарного хімічного складу безглютенові види борошна мають і корисні властивості для людського організму при споживанні.

Так як борошно є важливими рецептурними компонентами хліба, масова частка якого в рецептурі є найбільшою, тому першочерговим завданням було обґрунтування складу борошняної сировини безглютенового тіста.

На початковому етапі наших наукових досліджень були здійснені проробки щодо використання різних видів безглютенового борошна, а саме: рисового ($Б_{рис}$), кукурудзяного ($Б_{кук}$) та кіноа ($Б_{кіноа}$) при випіканні безглютенових хлібців і виявлення їх впливу на органолептичні та фізико-хімічні показники готових виробів. Отримані результати представлені в табл. 2–3.

Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок, що застосування одного виду борошна при виготовленні безглютенових хлібців призводить до погіршення органолептичних властивостей серед яких: наявність занадто характерного яскравого присмаку, неприйнятного для щоденного вживання (у хліба з рисового борошна); незадовільна розпушеність м'якушки (у хлібців з кукурудзяного борошна), сильна крихкість, нерівномірність поверхні та дорога вартість (вироби з борошно кіноа).

Таблиця 1

Хімічний склад безглютенового борошна, (г/мг на 100 г)

Назва вітаміну, мінералу	Вміст на 100 г, мг			
	Борошно рисове	Борошно кіноа	Борошно кукурудзяне	Гречане борошно
Білки	6	14,12	7,2	13,6
Жири	1,42	6,07	1,5	1,2
Вуглеводи	77,7	64,16	72,1	71,9
Мінеральні речовини:				
Калій	76	563	147	130
Кальцій	10	47	20	42
Магній	35	197	30	3
Залізо	0,35	4,6	2,7	4
Фосфор	98	457	109	250
Вітаміни				
Тіамін (В1)	0,138	0,4	0,35	0,4
Рибофлавін (В2)	0,021	0,3	0,13	0,18
Холін (В4)	5,8	70,2	8,6	52,4
Пантотенова кислота (В5)	0,819	0,8	0,24	0,44
Вітамін Е	0,11	2,4	0,6	0,3
Вітамін РР	2,59	1,52	3	6,3
Енергетична цінність	366 кКал	257 кКал	331 к Кал	353 кКал

Таблиця 2

Органолептичні показники безглютенових виробів

Показник	Характеристика виробів з різних видів борошна		
	$Б_{рис}$	$Б_{кукур}$	$Б_{кіноа}$
Стан поверхні	гладка, без тріщин і дефектів		на поверхні наявні поодинокі тріщини
Колір	білий	жовтий	біло-кремовий
Стан м'якушки	пропечена, еластична, не крихка	пропечена, незадовільна розпушеність	пропечена, кришиться
Смак та запах	властивий даному виду виробів з легким присмаком та ароматом, притаманним застосованому виду борошна		властивий даному виду виробів з легким горіховим смаком

Таблиця 3

Фізико-хімічні показники безглютенових виробів

Показник	Характеристика виробів з різних видів борошна		
	$Б_{рис}$	$Б_{кукур}$	$Б_{кіноа}$
Вологість виробу, %	60	58	62
Пористість м'якушки, %	57	60	44
Питомий об'єм, $см^3$ /100 г	244	246	238
Товщина скоринки, мм	1	1,2	1,6
Упік, %	14	12	17
Усушка, %	3	2	3

З отриманих табличних даних бачимо, що найкращі фізико-хімічні показники має безглютенові вироби з використанням борошна кіноа, друге місце займають вироби виготовлені з рисового борошна. Але самостійне використання певного виду борошна призводить до появи нехарактерних і не зовсім сприйнятих органолептичних та фізико-хімічних показників готових виробів. Тому

нами було вирішено використовувати борошняні суміші з даних видів борошна у певному співвідношенні.

Найкращі органолептичні показники отримують хлібобулочні вироби виготовлені з борошняних сумішей. Експериментально було встановлено, що максимальний вміст базового компоненту повинен складати не менше 50% (будь-який вид окремого безглютенового борошна), що дозволяє сформувати характерний смак і колір хлібобулочних виробів. З метою розроблення технології безглютенових хлібців здійснювали серію технологічних проробок, визначаючи раціональне співвідношення різних видів безглютенового борошна і технологічні параметри приготування борошняних виробів. Досліджували заміну в рецептурі хлібців пшеничного борошна на суміші рисового, кукурудзяного та борошна кіноа 20 до 90%, модельні композиції наведені у табл. 4.

З отриманих табличних даних бачимо, що найкращі як органолептичні так і фізико-хімічні показника має безглютенові хлібці з використанням борошняної композиції у співвідношенні:

$$Б_{рис}/Б_{кук}/Б_{кіноа} — 20/30/50.$$

Для збагачення клітковиною, вітамінами та мінеральними речовинами безглютенових хлібців було вирішено додати до рецептури суміш з насіння льону, кунжуту та чіа. Тож, були проведені дослідження з визначенням потрібної пропорції даної рослинною сировини для приготування безглютенових виробів. Так, як дана сировини є калорійним продуктом оптимальне її співвідношення 2:2:1, тобто на один заміс безглютенового виробу потрібно 20 г насіння льону, 20 г насіння кунжуту і 10 г насіння чіа. В даній технології їх використовують у подрібненому вигляді для швидшого засвоєння організмом поживних речовин.

Окрім борошна або борошняних сумішей на показники якості борошняних виробів впливає і рідка основа, яка використовується при замішуванні тіста. Найбільш розповсюдженим рідким рецептурним компонентом у складі хлібного тіста є вода. У деяких сортах хліба та хлібців (з підвищеною харчовою цінністю або для дитячого харчування) використовують молоко, сироватку, кефір, фруктові та овочеві соки та ін. Враховуючи особливості обраного нами складу і стану рідкої фази тіста дозволять вирішити низку технологічних завдань. По-перше, рідка фаза — це зв'язуючий компонент для утворення основи тіста. По-друге, властивості рідкої фази активно впливають на процес утворення піни та її утримання в тісті. Крім того, це важливий смаковий компонент рецептури хліба, оскільки бродіння тіста не передбачено, що зумовлює знижену кількість ароматичних і смакових речовин в бездріжджовому тісті з традиційним дріжджовим.

Таблиця 4

Органолептичні показники безглютенових виробів на основі борошняної суміші

Показники	Співвідношення борошна кіноа, рисового та кукурудзяного у складі суміші у %			
	$Б_{рис}/Б_{кук}$ — 30/70	$Б_{рис}/Б_{кіноа}$ — 10/90	$Б_{кіноа}/Б_{кук}$ — 50/50	$Б_{рис}/Б_{кук}/Б_{кіноа}$ — 20/30/50
Стан поверхні	поверхня гладка, без крупних тріщин і дефектів			
Колір	жовтий	кремово-білий	світло-жовтий	кремово-жовтий
Стан м'якушки	пропечений, нерівномірна пористість з пустотами, без «закалу»	пропечений, еластичний, не крихкий, без «закалу»	пропечений, консистенція ущільнена, дрібна пористість, без «закалу»	пропечений, еластичний, рівномірна пористість, без «закалу»
Смак та запах	Властивий даному виду виробів з легким присмаком та ароматом, притаманним застосованому виду борошна			

Таблиця 5

Фізико-хімічні показники безглютенових виробів на основі борошняних сумішей

Показники	Співвідношення борошна кіноа, рисового та кукурудзяного у складі суміші у %			
	$Б_{рис}/Б_{кук}$ — 30/70	$Б_{рис}/Б_{кіноа}$ — 10/90	$Б_{кіноа}/Б_{кук}$ — 50/50	$Б_{рис}/Б_{кук}/Б_{кіноа}$ — 20/30/50
Вологість виробу, %	59	60	59	60
Пористість м'якушки, %	57	58	60	61
Питомий об'єм, $см^3$ /100 г	228	249	250	250
Товщина скоринки, мм	1,5	1,3	1,2	1
Упік, %	13	14	15	15
Усушка, %	2	3	2	2

З цих міркувань нами було обрано наступні види рідкої сировини: кефір з вмістом жиру 1,0%, нормалізоване молоко 2,5%, вода питна. Також склад, кількість і температура рідкої фази тіста відіграють важливу роль у формуванні якості хліба (таблиця 6), в тому числі безглютенового. Відповідно були проведені дослідження, які передбачали використання в якості рідкої фази тіста кефір із вмістом жиру 1,0. Дослідні зразки готували з однієї партії сировини. Вологість тіста у всіх зразках дорівнювала 60±1%. Борошно просіювали та ретельно перемішували, просіювали інші сипкі рецептурні компоненти та соду. Заміс тіста передбачав збивання яєць в присутності 4% цукру протягом 5–6 хв., окремо збивали кефір і в кінці додавали 2,4% солі. Збиту гомогенну масу перемішували зі збитою яєчно-цукровою масою. Утворену суміш перемішували з борошняною сумішшю і розміщували у форми для випікання. Випікали за температури 170 °С протягом 25...30 хв. Готові вироби охолоджували.

Як рідка фаза, кефір виявив найкращі властивості — пористість м'якушки на ньому правильна, притаманна хлібним виробам, смак та запах приємні та ніжні. За використання молока, помітно покращується смак і запах виробів, проте, м'якушка помітно темніша і менш розпушена. Найгіршими виявились зразки на воді — м'якушка нерозпушена, пористість та об'єм хліба низькі, з'являється присмак соди (зумовлюється відсутністю кислого середовища в тісті).

За результатами пробних лабораторних випікань пористість, питомий об'єм і вихід виробів зменшуються, а упік збільшується в ряду «кефір> молоко> вода». Використання кефіру забезпечує найкращі фізико-хімічні та органолептичні показники порівняно з іншими сировинними компонентами в якості рідкої фази тіста.

Поясненням отриманих результатів є низька ефективність хімічного розпушувача в присутності води або молока, а також низька в'язкість рідкої фази, за виключенням кефіру.

Також кефір містить високоякісний тваринний білок, який добре засвоюється, та збагачує тісто молочною кислотою. Кефір покращує смакоароматичні властивості готових безглютенових хлібців та забезпечує ефективну взаємодію з двовуглекислим натрієм.

Іншим важливим чинником, здатним суттєво вплинути на фізико-хімічні та структурно-механічні процеси в тісті є температура. Зазначимо, що в дріжджовому хлібному тісті її величина зумовлена, в першу чергу, впливом на активність дріжджових клітин та створенням оптимальних умов бродіння.

В разі виключення дріжджів із рецептури тіста ми вважали доцільним відпрацювати наступні температурні режими: від 20 °С до 45 °С з кроком 5 °С.

Найкращі результати отримано в інтервалі температур 25–30 °С — пористість дрібна та рівномірна. Зі зниженням температури до 20 °С, а також при 35–86 45 °С структура м'якушки характеризується нерівномірною пористістю, наявністю дуже великих пор і пустот (таблиця 7).

Аналіз зразків з використанням молока (таблиця 8) вказує на те, що зміни температури чинять менш суттєвий вплив на якість виробів — майже всі зразки мають переважно дрібні та нерівномірні пори. Але, зі зростанням температури молока якість безглютенових виробів поліпшується; найкращі результати було отримано при температурі 35–45 °С.

В разі підвищення температури води (таблиця 9) пористість, стан поверхні найкращі за температури 40 °С. Підводячи підсумки даного етапу результатів досліджень можна зробити висновок про суттєвий вплив, який чинить вид рідкої фази та її температура на якість готової борошняної безглютенової продукції.

За обраною схемою при замішування тіста в якості рідкої фази рекомендується застосовувати кефір при температурі 25...30 °С.

Застосування молока чи води забезпечує знижені показники якості безглютенових хлібців, хоча підвищення температури дещо поліпшує органолептичні показники, пористість та питомий об'єм.

Таблиця 6

Органолептичні показники безглютенових виробів з використанням різної рідкої фази тіста

Якісний показник хліба	Вид рідкої фази тіста		
	Кефір	Молоко	Вода
Стан поверхні	Поверхня гладка, без крупних тріщин і дефектів	З крупними тріщинами, з незначними дефектами	Поверхня гладка
Колір	Світло-коричневий	Темно-коричневий	Темно-коричневий
Стан м'якушки	Пропечена рівномірна пористість	Пропечена, еластична, не крихка, з пустотами	Пропечена, нееластична, безпориста,
Смак та запах	Приємний, ніжний	Ніжний, солодкий	Присутній смак соди

Таблиця 7

Органолептичні показники безглютенового виробу на кефірі за різної температури

Показники	Температура рідкої фази при замішуванні					
	20 °C	25 °C	30 °C	35 °C	40 °C	45 °C
Стан поверхні	без великих тріщин і підривів				незначні підриви корки	
Колір	з легким сіро-коричневим відтінком	темно кремовий	кремово-жовтий	кремовий	світло-коричневий	коричневий
Пористість м'якушки	крупні нерівномірні пори	дрібні рівномірні пори		середні нерівномірні пори		крупні нерівномірні пори
Смак та запах	смак та запах ніжний, без сторонніх присмаківк					

Таблиця 8

Органолептичні показники безглютенового виробу на молоці за різної температури

Показники	Температура рідкої фази при замішуванні					
	20 °C	25 °C	30 °C	35 °C	40 °C	45 °C
Стан поверхні	тріщини, нерівномірний підйом	без тріщин та підривів, правильна форма				
Колір	світлий з легким жовтим відтінком		світло-кремовий		темно-кремовий	
Пористість м'якушки	забита пористість		дрібні рівномірні пори			нерівномірні пори
Смак та запах	смак та запах ніжний, без сторонніх присмаків					

Таблиця 9

Органолептичні показники безглютенового виробу на воді за різної температури

Показник	Температура рідкої фази при замішуванні					
	20 °C	25 °C	30 °C	35 °C	40 °C	45 °C
Стан поверхні	поодинокі бокові підриви скоринки		дрібні тріщини на поверхні, без підривів		без крупних тріщин та підривів	
Колір	блідо сірий				кремовий	
Пористість м'якушки	рівномірна дрібна пористість, без пустот та ознак закалу	без пустот, погано розвинена пористість	присутні пустоти, не розрихлені ділянки м'якушки	дрібна пористість, без пустот, присутні ознаки закалу	добре розвинена пористість, без пустот та ознак закалу	рівномірна дрібна пористість, без пустот та ознак закалу
	м'якушка пропечена, не липка та не волога на дотик при натисканні					
Смак та запах	без сторонніх присмаків, приємний на запах					

Висновки. Під час проведених досліджень було визначено, що найкращі органолептичні та фізико-хімічні показники отримали вироби, що були виготовлені з суміші безглютенових видів борошна рису, кукурудзи та кіноа у співвідношенні — 20/30/50.

Як рідка фаза, кефір виявив найкращі властивості — пористість м'якушки хлібців правильна, притаманна хлібним виробам, смак та запах приємні та ніжні. За використання молока, помітно покращується смак і запах виробів, проте, м'якушка помітно темніша і менш розпушена. Найгіршими виявились зразки на воді — м'якушка нерозпушена, пористість та об'єм хлібців низькі, з'являється присмак соди. Також найкращу пористість мав борошняні безглютенові хлібці, який замішувався в інтервалах температур 25–30 °C при використанні кефіру

Література

1. Наумова О. О. Сучасний підхід до діагностики целіакії. Health-ua.com. Спеціалізований медичний портал. URL: https://health-ua.com/article/41194-oberezhnoglyuten — sho-neobhdno-znati-pro-tcelakyu (дата звернення: 16.11.2021).

2. Губська О. Ю. Обережно — глютен! Що необхідно знати про целіакію? Health-ua.com. Спеціалізований медичний портал. URL: https://health-ua.com/article/41194-oberezhnoglyuten — sho-neobhdno-znati-pro-tcelakyu (дата звернення: 16.11.2021).

3. Грищенко А. М. Удосконалення технології хліба з безглютеневої сировини: дис. ... канд. тех. наук: 05.18.01 // Національний університет харчових технологій. Київ, 2011. 222 с.

4. Дробот В. І., Грищенко А. М. Зміни показників якості безглютенового хліба при зберіганні. Ukrainian Food Journal. Київ. НУХТ, 2013. Vol. 2, Is. 3. P. 347–353.

5. Медвідь І., Федоренко Ю., Шидловська О., Доценко В. Особливості виробництва безглютенового хліба. 83 Міжнар. наук. конф. молод. учен., асп. і студ. Наукові здобутки молоді — вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті. Київ, 2017. 263 с.

6. Шаніна О. М., Гавриш Т. В., Галясний І. В. Визначення складу безглютенової борошняної сировини в технології бездріжджового хліба. Scientific journal «Engineering processing and food productions». 2016. № 2. PP. 8–12.

7. Барсукова Н. В., Решетников Д. А., Красильников В. Н. Пищевая инженерия: технологии безглютеновых мучных изделий. Хранение и переработка зерна. 2011. № 4 (142). С. 43–46.

8. Бондар І., Дробот В. Як поліпшити харчову цінність борошна. Харчова і переробна промисловість. 2000. № 6. С. 24–25.

9. Євлаш В. В., Самойленко С. О., Отрошко Н. О.,. Буряк І.А Експресметоди дослідження безпечності та якості харчових продуктів: навч. посібник. Харків: ХДУХТ, 2016. С. 336.

10. Дробот В. І., Грищенко А. М. Технологічні аспекти використання борошна круп'яних культур у технології безглютенового хліба. Обладнання та технології харчових виробництв: темат. зб. наук. пр. (Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського). 2013. Вип. 30. С. 52–58.

11. Грищенко А., Дробот В. Харчова цінність безглютенового хліба. Хлібопекарська і кондитерська промисловість України. 2014. № 7–8 (116–117). С. 3–5.

12. Грищенко А. М., Дробот В. І. Вплив масової частки вологи тіста на показники якості безглютенового хліба із кукурудзяним борошном. Хранение и переработка зерна. 2014. № 12 (189). С. 48–49.

УДК 349.422:334.758.4](477)

Корнієнко Ганна Сергіївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Корниенко Анна Сергеевна
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры земельного и аграрного права
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Korniienko Hanna
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Land and Agrarian Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University

Невзорова Анна Ігорівна
студентка
Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Невзорова Анна Игоревна
студентка
Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
Nevzorova Anna
Student of the
Institute of Personnel Training for the Bodies of Justice of Ukraine
of the Yaroslav Mudryi National Law University

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ХОЛДИНГОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ И ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ХОЛДИНГОВЫХ КОМПАНИЙ В УКРАИНЕ

PECULIARITIES OF CREATION AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL HOLDING COMPANIES IN UKRAINE

Анотація. *У статті аналізуються наукові та нормативні підходи щодо визначення поняття «агрохолдинг», звертається увага на різноманітність точок зору щодо розуміння змісту цього поняття. Виокремлюються істотні юридичні ознаки агрохолдингів, серед яких: специфічна форма володіння корпоративними правами; єдина організаційно-правова структура з відповідними цілями; володіння з боку материнської компанії контрольним пакетом акцій (часток, паїв) інших сільськогосподарських підприємств, що забезпечує вирішальний влив на їхню діяльність; договірне об'єднання; у корпоративних сільськогосподарських підприємств частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік має дорівнювати або перевищувати 75%.*

Аналізується нормативна основа діяльності аграрних холдингів (зокрема, норми Цивільного, Господарського, Земельного кодексів України, законів України від 15 березня 2006 р. «Про холдингові компанії в Україні» № 3528-IV, від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства» № 514-VI, від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» № 755-IV. Доводиться, що за організаційно-правовою формою холдингова компанія є публічним акціонерним товариством, що має у власності пакет акцій (часток, паїв) інших корпоративних підприємств, і цей пакет забезпечує вирішальний влив на такі підприємства. Отже, холдингова

компанія повністю визначає господарську діяльність інших корпоративних підприємств і контролює їх. Наголошується, що обов'язковою умовою ведення агробізнесу є наявність у володінні та можливість використовувати землі сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: *аграрний сектор економіки, аграрні правовідносини, аграрна холдингова компанія, акціонерне товариство, вирішальний влив, корпоративні права, частка (пай), суб'єкт господарювання.*

Аннотация. *В статье анализируются научные и нормативные подходы, касающиеся понятия «агрохолдинг», обращается внимание на разнообразие подходов относительно понимания сути этого понятия. Выделяются юридические черты агрохолдингов, в том числе: особая форма владения корпоративными правами; единая организационно-правовая структура с соответствующими целями; владение со стороны материнской компании контрольным пакетом акций (частей, паёв) иных сельскохозяйственных предприятий, которые обеспечивают решающие влияние на их деятельность; договорное объединение; в корпоративных сельскохозяйственных предприятиях доля сельскохозяйственного товаропроизводства за предыдущий налоговый (отчетный) год должна быть равна или превышать 75%. Обращается внимание на то, что правовой основой создания аграрных холдингов выступают нормы Гражданского, Хозяйственного, Земельного кодексов Украины, а также ряда законов Украины.*

Указывается, что организационно-правовой формой холдинговой компании является публичное акционерное общество, имеющее в собственности пакет акций (частей, паёв) других корпоративных предприятий. При этом указанный пакет акций обеспечивает решающее влияние на такие предприятия. Таким образом, холдинговая компания полностью определяет хозяйственную деятельность других корпоративных предприятий и контролирует её. Подчеркивается, что обязательным условием ведения агробизнеса является наличие во владении земли сельскохозяйственного предназначения.

Ключевые слова: *аграрный сектор экономики, аграрные правоотношения, аграрная холдинговая компания, акционерное общество, решающие влияние, корпоративные права, части (пай), субъект хозяйствования.*

Summary. *The article analyzes the scientific and regulatory approaches to the definition of the concept of «agricultural holding», draws attention to the diversity of views on understanding the meaning of this concept. Significant legal features of agricultural holdings are singled out. They are: specific form of ownership of corporate rights; a single organizational and legal structure with appropriate goals and objectives; ownership by the parent company of a controlling stake (shares, units) of other agricultural enterprises, which provides a decisive influence on their activities; contractual association; in the case of corporate agricultural enterprises, the share of agricultural production for the previous tax (reporting) year must be equal to or exceed 75%.*

The normative basis of agrarian holdings activity is analyzed (in particular, norms of the Civil, Commercial, Land Codes of Ukraine, laws of Ukraine «On Holding Companies in Ukraine» (March 15, 2006), «On Joint Stock Companies» (September 17, 2008), «On State Registration of Legal Entities and Natural Persons – Entrepreneurs» (May 15, 2003). It is proved that the holding company is a public joint stock company, which owns a block of shares of other corporate enterprises, and these shares provide a decisive influence on such enterprises. Thus, the holding company completely determines and controls the economic activities of other corporate enterprises. It is emphasized that the prerequisite for running an agribusiness is the availability and ability to use agricultural land.

Key words: *agrarian sector of economy, agrarian legal relations, agrarian holding company, joint-stock company, decisive influence, corporate rights, share, economic entity.*

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарської сфери як важливої складової економіки України є неможливим без чітко унормованого та зрозумілого статусу учасників аграрних правовідносин. Натомість реалії нашої держави вказують на те, що правове становище деяких учасників аграрного сектору економіки (аграрних холдингових компаній) є не визначеними. Таке становище в межах формально-юридичного підходу прямо суперечить принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України), важливим компонентом якого виступає правова визначеність. Крім того, невпорядкованість статусу аграрних холдингових компаній має не лише юридичні, а ще й вагомі соціальні та економічні наслідки, що впливає на інвестиційну привабливість аграрного ринку в Україні, усвідомлення землі сільськогосподарського призначення як загальнонаціонального багатства.

У зв'язку з цим вкрай важливим є всебічний науковий аналіз особливостей створення та правового регулювання діяльності аграрних холдингових компаній в Україні як нових та серйозних учасників аграрних правовідносин.

Стан наукової розробки проблеми. Різноманітні аспекти правового регулювання діяльності аграрних холдингових компаній в Україні перебувають у полі зору вітчизняних вчених-юристів, які опікуються теоретичними та прикладними проблемами розвитку аграрного права. Зокрема, правовий статус аграрних холдингових компаній охарактеризовано в наукових публікаціях Г. С. Корнієнко, яка звертає увагу на те, що агрохолдинг є акціонерним товариством зі складною правосуб'єктністю. Водночас у межах загальної тематики агрохолдингів В. В. Дударенко пропонує дефінітивну основу цієї тематики через авторське

напрацювання поняття «агрохолдинг» як суб'єкта аграрних правовідносин. Також огляд наукових розвідок у царині правового регулювання діяльності аграрних холдингових компаній в Україні буде не повним без звернення до наукових здобутків І. В. Лукача, який запропонував комплексну характеристику холдингових компаній як суб'єктів господарювання та осмислив проблеми реалізації холдингових відносин, зокрема створення дочірніх підприємств та управління холдинговою групою.

Не менш значущим є вклад А. М. Статівки в розвиток наукових уявлень про юридичну природу агрохолдингів, адже ним опановано широкий пласт питань, пов'язаних із діяльністю агрохолдингів в Україні. Водночас слід звернути увагу на наукові доробки В. Ю. Уркевича, Д. В. Задихайла, О. О. Погрібного, О. М. Савельєвої, Д. В. Іващенка, які досліджували особливості функціонування агрохолдингів в Україні, тенденції правового регулювання у вказаній сфері.

У свою чергу, незважаючи на те, що в межах вітчизняної правової системи накопичено певний досвід як нормативного, так і наукового забезпечення діяльності аграрних холдингових компаній, припущення, що наукою аграрного права повністю вичерпано досліджувану тему, є передчасним.

Мета статті полягає в аналізі особливостей створення та правового регулювання діяльності аграрних холдингових компаній в Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна є аграрною державою. З огляду на це аграрний сектор посідає особливе місце в українській економіці. Чорноземи в Україні становлять близько 60% території, країна має помірні кліматичні умови. Як наслідок, такі умови якнайкраще підходять для обробки земель та ведення сільського господарства, а тому підтримка аграрного сектору економіки видається логічною.

Зокрема, концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. визначає, що агропромисловий комплекс створює близько 18% валової доданої вартості держави, є одним з основних бюджетоформуючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 12%, а в товарній структурі експорту — понад третину [1].

Отже, аграрний сектор є перспективною та потужною галуззю в Україні. Протягом останніх років спостерігається тенденція щодо зменшення кількості малих і середніх підприємств в аграрному секторі, оскільки вони були поглинуті великими агропромисловими формуваннями — агрохолдингами.

Термін «агрохолдинг» у чинному законодавстві не використовують. Проведений пошук у базі даних «Законодавство України» офіційного сайту Верховної Ради України [2] показав, що зазначений термін вживається лише один раз у Заходах щодо застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні у 2011 році (Додаток до Меморандуму про взаємодію, співробітництво та координацію дій щодо запровадження в Україні Міжнародних стандартів фінансової звітності Міністерства фінансів України та Національного банку України від 10 червня 2011 р. [3]). Відповідно, у законодавстві відсутнє й визначення терміна «аграрний холдинг» [4, с. 27].

Натомість у науковій літературі існують різні розуміння поняття «агрохолдинг». У юридичній літературі під агрохолдингом розуміють групу підприємницьких структур, діяльність яких спрямована на надання різноманітних фінансово-кредитних, страхових, комерційних, посередницьких та інших послуг для забезпечення підприємницької діяльності сільськогосподарських товаровиробників [5, с. 96].

Розглядаючи питання діяльності агрохолдингів, А. М. Статівка визначає його як специфічну форму володіння корпоративними правами, за якої материнська компанія, маючи контрольний пакет акцій інших підприємств, управляє ними, контролюючи їхню діяльність, при їх об'єднанні в єдину організаційно-правову структуру з відповідними метою та цілями [6, с. 61–62].

На думку В. В. Єрмоленка, агрохолдингом є договірне об'єднання агрохолдингової (материнської) компанії, якою є публічне сільськогосподарське акціонерне товариство, що має у власності контрольний пакет акцій (часток, паїв) інших сільськогосподарських підприємств, та при цьому цей пакет забезпечує вирішальний влив на їхню діяльність, і безпосередньо корпоративних (дочірніх) сільськогосподарських підприємств [7, с. 54–62].

У свою чергу О. М. Савельєва вказує, що при визначенні аграрної холдингової компанії потрібно обов'язково вказувати про те, що в корпоративних сільськогосподарських підприємствах частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік має дорівнювати або перевищувати 75% [8, с. 90].

Підсумовуючи наведені доктринальні позиції, серед істотних ознак агрохолдингу називають такі: є специфічною формою володіння корпоративними правами (А. М. Статівка); єдина організаційно-правова структура з відповідними метою та цілями (А. М. Статівка); володіння з боку материнської компанії контрольним пакетом акцій (часток, паїв) інших сільськогосподарських підприємств, що забезпечує вирішальний влив на їхню діяльність (В. В. Єрмоленко); договірне об'єднання (В. В. Єрмоленко); у корпоративних сільськогосподарських підприємств

частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік має дорівнювати або перевищувати 75% (О. М. Савельєва) [4, с. 29–30].

У науці аграрного права є спроби розкрити також правову природу аграрної холдингової компанії. Так, В. Ю. Уркевич агрохолдингом вважає публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше сільськогосподарських товариств [9, с. 115], а П. Ф. Кулинич зазначає, що агрохолдингова компанія не є особливою організаційно-правовою формою юридичної особи суб'єкта господарювання, а є різновидом публічного акціонерного товариства, що об'єднує й контролює аграрних товаровиробників [10, с. 27]. Отже, до визначальних ознак аграрної холдингової компанії юридична наука відносить:

а) публічне акціонерне товариство, а не особлива організаційно-правова форма;
б) володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних (дочірніх) підприємств;
в) такі корпоративні (дочірні) підприємства є сільськогосподарськими товариствами (аграрними товаровиробниками) [4, с. 30].
г) агрохолдинги є складним утворенням. Вони поєднують материнське (головне) та дочірнє (підпорядковане) підприємство [11, с. 73].

Варто зазначити, що в Україні правове регулювання створення аграрних холдингів здійснюється на підставі приписів Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV, Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV, Земельного кодексу України від 25.10.2001 р. № 2768-III, законів України від 15 березня 2006 р. «Про холдингові компанії в Україні» № 3528-IV, від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства» № 514-VI, від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» № 755-IV.

Початковим етапом створення будь-якого суб'єкта господарювання, агрохолдингу також є обрання організаційно-правової форми для майбутньої юридичної особи [12, с. 176].

Відповідно до ч. 5 ст. 126 Господарського кодексу України, холдингова компанія — публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності) [13].

У свою чергу, ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» визначає, що холдингова компанія — акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) є пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, холдингової компанії, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії [14].

Отже, можна зробити висновок, що за організаційно-правовою формою холдингова компанія є публічним акціонерним товариством, що має у власності пакет акцій (часток, паїв) інших корпоративних підприємств, і цей пакет забезпечує вирішальний влив на такі підприємства. Іншими словами, холдингова компанія повністю впливає на господарську діяльність інших корпоративних підприємств і контролює її. Корпоративними підприємствами у ст. 63 Господарського кодексу України і ст. 1 вказаного Закону називають господарські товариства. Тобто холдингова компанія може володіти акціями (частками, паями) лише господарських товариств — акціонерних, товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю, повних чи командитних товариств [9].

В. М. Єрмоленко вказує на низку негативних факторів можливості застосування акціонерної форми в аграрному виробництві, зокрема:

а) набуваючи акції під час створення акціонерного товариства і передаючи останньому кошти чи майновий пай, акціонер при неефективній діяльності товариства може фактично позбутися своєї і так безпосередньо незначної власності;
б) маючи тільки право вимоги на частку в ліквідаційній масі акціонерного товариства, акціонер ризикує втратити своє майно в разі припинення товариства;
в) унаслідок ліквідації товариства всі ліквідні активи, які дійсно мають певну цінність, дістаються попереднім чергам кредиторів;
г) в акціонерному товаристві існує модель власності з відокремленим управлінням майном, у результаті чого акціонери майже не мають ефективної влади над підприємством, яку сконцентровано в руках групи управлінців [15, с. 127–128].

Так, якщо чинне законодавство передбачає єдину організаційно-правову модель агрохолдингу, за якої холдингова компанія створюється виключно у формі публічного акціонерного товариства, що визначено Господарським кодексом України та Законом України «Про холдингові компанії в Україні», то на території України не лише створені, а й ефективно функціонують аграрні холдингові (материнські) компанії у формі товариства з обмеженою відповідальністю. Прикладами можуть бути: Товариство з обмеженою відповідальністю «Приват-АгроХолдинг» (земельний банк близько 100 тис. га землі), Товариство з обмеженою

відповідальністю «Лотуре-Агро» (земельний банк близько 100 тис. га землі), Товариство з обмеженою «Укрзернопром-Агро», який є дочірньою компанією холдингу MCB Agricole Holding AG (Австрія), Товариство з обмеженою відповідальністю «Стіомі-Холдінг», учасниками якої є «Кернел Холдинг С. А.» (розмір внеску до статутного фонду — 3152 287 грн) і чотири компанії на Маршаллових Островах: «Джозефіна Естейт Корп.» (2481 318 грн), «Нозестерн Естейтс Пієлсі» (2696 534 грн), Саурер Ессетс Інк. (2152 163 грн) і «Уліс Комершіал ІНК.» (2177 483 грн), безпосередньо саме Товариство з обмеженою відповідальністю «Кернел-Трейд», яке використовує 385 тис. га в Україні, посідаючи, відповідно до звіту Українського клубу аграрного бізнесу «Агрохолдинги України 2016», третє місце в рейтингу найбільших землекористувачів в країні [4, с. 76–77].

Для створення агрохолдингу насамперед необхідно обрати певний спосіб створення такої структури господарювання в агропромисловому комплексі. Під способом створення холдингу в агропромисловому комплексі варто розуміти визначену в законодавстві систему прийомів, які забезпечують формування аграрного холдингу як особливої організаційно-правової форми агробізнесу та виникнення правовідносин між материнською (холдинговою) компанією та її дочірніми товариствами [4, с. 77].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» холдингові компанії можуть утворюватися:

а) органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання в статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв);
б) іншими суб'єктами на договірних засадах [14].

У випадках, передбачених законодавством, холдингові компанії утворюються за умови попереднього отримання дозволу відповідного органу Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання. Проєкти установчих документів холдингових компаній, які утворюються за умови отримання зазначеного дозволу, підлягають погодженню з відповідним органом Антимонопольного комітету України (ч. 2 ст. 3 Закону) [14].

Холдингова компанія набуває статусу юридичної особи з дати державної реєстрації її створення в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» (ч. 4 ст. 3 Закону) [14].

Необхідно зазначити, що Положенням про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації, затвердженим Указом Президента України від 11 травня 1994 р. «Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації» (втратив чинність згідно з Указом Президента України від 12 липня 2007 р. № 640/2007), було передбачено два способи створення холдингової компанії — заснування та поглинання. Так, згідно з п. 3 зазначеного Положення холдингові компанії могли створюватися в результаті:

а) заснування їх органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками способами, передбаченими цим Положенням, і шляхом поєднання цих способів;
б) поглинання одного господарюючого суб'єкта іншим (придбання контрольного пакета акцій) у процесі приватизації. При цьому господарюючий суб'єкт, що поглинає, визнається холдинговою компанією, а поглинутий — дочірнім підприємством [4, с. 78].

Також, можна зазначити, що в 2015 р. була виключена із Закону України «Про холдингові компанії в Україні» ч. 3 ст. 3, яка визначала, що «холдингова компанія» («державна холдингова компанія») та утворені на його основі словосполучення можуть використовуватися лише тими суб'єктами господарювання, установчі документи та діяльність яких відповідають вимогам цього Закону. Інші суб'єкти господарювання не мають права використовувати у своїх найменуваннях такі словосполучення і не підлягають державній реєстрації за таким найменуванням. Отже, з моменту виключення цієї імперативної норми із Закону суб'єкти господарювання отримали самостійність під час створення аграрних холдингових компаній [12, с. 176].

У законодавстві не закріплено вимоги до суб'єктів, які можуть створювати холдингові компанії. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» рішення про утворення холдингової компанії приймається власниками холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв) та оформлюється відповідним договором [14]. Як зазначає Д. В. Іващенко, суб'єктом створення холдингової компанії може бути як фізична особа, так і фізична особа — підприємець чи юридична особа, яка володіє холдинговими пакетами акцій не менше ніж двох корпоративних підприємств [16, с. 131].

На основі аналізу приписів ст. 4 Закону України «Про холдингові компанії в Україні», яка регулює питання створення холдингової компанії, можна дійти висновку, що особи, які зацікавлені у створенні агрохолдингу, можуть спочатку створити корпоративні підприємства, у яких їм будуть належати холдингові корпоративні пакети акцій (часток), а вже потім прийняти рішення

про створення аграрної холдингової (материнської) компанії, сформувавши її статутний фонд за допомогою наявних корпоративних прав в інших господарюючих суб'єктів. Тобто для того, щоб заснувати агрохолдинг, спочатку варто створити підприємство корпоративного типу, а вже потім внести акції (частки) до статутного капіталу аграрної холдингової компанії. Указану модель заснування агрохолдингу можна назвати «заснуванням знизу», за якої ініціатива створення агрохолдингу походить від майбутніх підконтрольних суб'єктів аграрних правовідносин. Всі інші способи створення агрохолдингу не відповідатимуть моделі створення холдингової структури, запропонованої чинним Законом України «Про холдингові компанії в Україні» [4, с. 79].

Окремо варто звернути увагу на те, що для створення агрохолдингу власники не менше ніж двох корпоративних пакетів акцій повинні чітко та зрозуміло виразити своє волевиявлення та закріпити його в договірній формі. Водночас у законодавстві не визначено жодних нормативних вимог щодо форми та змісту такого договору, тому на практиці складно визначитися з його правовою природою й істотними умовами. Думки науковців щодо правової природи такого договору схожі [12, с. 176]. У зв'язку з цим О. В. Никифоров дотримується позиції, що в даному випадку йдеться про засновницький договір про створення холдингової компанії в розумінні ч. 3 ст. 57 Господарського кодексу України, яка встановлює вимоги до засновницького договору, однак з урахуванням правового статусу холдингової компанії [17, с. 81]. Якщо вважати, що договірною формою виразу волевиявлення засновників агрохолдингу є засновницький договір, то постає питання, як бути, якщо засновник лише один. Адже Закон України «Про акціонерні товариства» передбачає можливість створення акціонерного товариства — юридичної особи з організаційно-правовою формою, що визначена законодавством для холдингових компаній — однією особою. Тому незрозуміло, чи необхідно такій особі окремо укладати засновницький документ, чи достатньо буде для подальшого функціонування такого суб'єкта господарювання лише ухвалити статут, який є установчим документом акціонерного товариства. На жаль, це питання законодавством поки не врегульовано [12, с. 176].

Також необхідно звернути увагу на те, що відповідно до п. б ч. 1 ст. 82 Земельного кодексу України, юридичні особи (засновані громадянами України або юридичними особами України) можуть набувати у власність земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності у разі внесення земельних ділянок її засновниками до статутного капіталу [18]. Таким чином, права на земельну ділянку можуть бути часткою статутного фонду будь-якого суб'єкта господарювання, в тому числі аграрної холдингової компанії.

Згідно з чинним законодавством України холдингова компанія набуває статусу юридичної особи з дати державної реєстрації її створення в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про холдингові компанії в Україні»). Легальне визначення державної реєстрації юридичної особи міститься у п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань», під якою розуміють офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення юридичної особи [4, с. 90].

Також варто зазначити, що Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» визначає загальний порядок реєстрації холдингових компаній як юридичних осіб. Лише ч. 6 ст. 16 цього Закону зазначає, що законами можуть бути встановлені особливості найменування холдингових компаній [19]. До спеціальних законів або підзаконних актів ця норма не відсилає [12, с. 177].

Висновки. Дослідивши особливості створення та правового регулювання діяльності аграрних холдингових компаній в Україні, маємо констатувати таке:

- внаслідок того, що в аграрно-правовій науці не склалося єдиного бачення щодо розуміння правової природи агрохолдингу та його впливу на ефективність функціонування агропромислового комплексу України, термін «агрохолдинг» у вітчизняному законодавстві не набув формалізації;
- у позитивному праві України не встановлено вичерпних вимог щодо суб'єктів, які можуть створювати холдингові компанії. Крім того, не взято до уваги те, що агрохолдинг як різновид акціонерного товариства може створюватися лише однією особою, натомість одна особа не може укласти засновницький договір;
- як випливає з аналізу змісту ст. 4 Закону України «Про холдингові компанії в Україні», яка регулює питання створення холдингової компанії, особи, зацікавлені у створенні агрохолдингу, мають спочатку створити корпоративні підприємства, у яких їм будуть належати холдингові корпоративні пакети акцій (часток), а вже потім прийняти рішення про створення аграрної холдингової (материнської) компанії, сформувавши її статутний фонд за допомогою наявних корпоративних прав в інших господарюючих суб'єктів;
- обов'язковою умовою ведення агробізнесу є наявність у володінні та можливість використовувати землі сільськогосподарського призначення.

Література

1. Державна цільова програма розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437–2015-р#Text (дата звернення: 28.10 2021).

2. Головна сторінка розділу «Законодавство України» офіційного веб-порталу Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/ (дата звернення: 28.10.2021 р).

3. Меморандум про взаємодію, співробітництво та координацію дій щодо запровадження в Україні Міжнародних стандартів фінансової звітності Міністерства фінансів України та Національного банку України від 10.06.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016201-11 (дата звернення: 01.11.2021).

4. Дударенко В. В. Правовий статус аграрних холдингів в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 261 с.

5. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. Київ: Істина, 2007. 448 с.

6. Статівка А. М. Деякі правові питання діяльності агрохолдингів в Україні. Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти: матеріали круглого столу (Харків, 5 груд. 2014 р.). Харків, 2014. С. 61–63.

7. Єрмоленко В. М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2008. 35 с.

8. Савельєва О. М. Про визначення поняття «аграрна холдингова компанія» в законодавстві України. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права в Україні очима студентів: зб. тез наук. доп. Всеукр. студент. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 12 берез. 2010 р.). Дніпропетровськ, 2010. С. 89–91.

9. Уркевич В. Ю. Правові проблеми функціонування агрохолдингів в Україні. Право та інновації. 2013. № 4. С. 115–125.

10. Кулинич П. Ф. Ринок сільськогосподарських земель в Україні: чи зможе він функціонувати на праві оренди. Юридичний журнал. 2014. № 4. С. 27–32.

11. Корнієнко Г. С. Правовий статус агрохолдингів в Україні. Держава та регіони. 2020. № 1 (67), Том 1. С. 71–76.

12. Самаріна С. В. Правова регламентація процедури створення аграрних холдингів в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 175–177.

13. Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436–15#Text (дата звернення: 25.10.2021).

14. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528–15#Text (дата звернення: 26.10.2021)

15. Єрмоленко В. М. Майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств: теорія, законодавство, практика: монографія. Київ: Магістр — XXI ст., 2005. 304 с.

16. Іващенко Д. В. Правові аспекти створення агрохолдингу. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 130–133.

17. Никифоров О. Способи утворення холдингових компаній в Україні. Экономика и право. 2010. № 3. С. 80–83.

18. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#top (дата звернення: 02.11.2021).

19. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань»: Закон України від 15.03.2003 № 755-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/conv#Text (дата звернення: 02.11.2021).

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 19(119)

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2021

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»
Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12
Контактний телефон: +38 (067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Підписано до друку 31.12.2021. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook.
Умовно-друкованих аркушів 8,37. Тираж 100.
Замовлення № 398. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20, м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.